

## 19. ”OPINTOKERHO KOKOONTUU TIISTAISIN...”<sup>1</sup>

Sivistysliiton toimiston kokoamat vuotuiset tilastot kertoivat maanlaajuisesta kokonaisuudesta, joka koostui lukuisista paikallisista tapahtumista, opintokerhoista, kulttuuritilaisuuksista, aatteellisista pohdinnoista, kerholaisten ja tapahtumien järjestäjien yhteisistä ponnistuksista, sisukkaan aherruksen, tyytyväisyyden ja ilon hetkistä. Kokonaisuuden valtava kirjo oli kaiken kaikkiaan värikkäämpi kuin asialliset, kuivakkaan tarkat tilastonumerot sarakkeissa. Muutamakin erilaiset esimerkit kuvaavat TSL:n opinto- ja kulttuuritoiminnan vahvaa kasvua ja laajentumista maan eri puolilla 1960–70-luvun yleisessä innostuksen aallossa.

### *Mikkelistä Savonlinnaan ja Kotkaan ...*

Esimerkiksi Mikkelin seudulla televisiolla havaittiin kuusikymmenluvulla olevan samanlaista vaikutusta kuin niin monella muullakin paikkakunnalla. Uutuuden ohjelmat kiinnostivat ja pitivät monet perhekunnittain illasta toiseen tiiviisti mustavalkoisen ruudun ääressä, kahden kanavan ohjelmatarjontaa seuraamassa. Se heijastui järjestötoiminnan vaimentumisena. Mutta toisaalta: television monet uutiset ja ajankohtaiset keskustelut toivat yhteiskunnalliset asiat jokaiseen kotiin, joskus hyvinkin kiinnostavina.

Mikkelin seudun opintojärjestössä ryhdistäydyttiin vuonna 1972 vaimeiden vuosien jälkeen toimintaan, kun liitosta tuli sopivan herättävä paimenkirje ja kun uusi puheenjohtaja lehtori Matti Vuorio innoitti. Innostusta oli muuallakin läänin alueella, on Markku Fröjd kuvannut. Uudet säännöt hyväksyttiin. Opintojärjestöön liittyivät mukaan Mikkelin maalaiskunnan, Anttolan, Ristiinan ja Hirvensalmen sos. dem. järjestöt. Pian opintokerhoja oli yhteensä jo 32.

Otavan opistossa saatiin aikaan sahamiesten työelämää esittelevä näyttely. Lauluryhmä Vapaus syntyi vuonna 1975 opintojärjestön yhteyteen. Puhtia toimintaan saatiin siitakin, että Mikkelissä aloitti TSL:n piiritoimisto vuonna 1973. Kirjallisuudella tuli olemaan hyvinkin huomattavaa merkitystä toiminnassa. Esimerkiksi vuonna 1977 herätti laajaa kiinnostusta opintojärjestön toteuttama Väinö Linna -seminaari. Kirjastosalit täyttyivät Linnan kuulijoista. Tilaisuuteen hyvin tyytyväinen kirjailija lähetti myöhemmin kiitoskortinkin. Kirjallisuuspoliittisiin teemoihin keskityttiin kesäseminaareissa myöhemmin Otavan nuoriso-opiston tiloissa. Sittemmin opintojärjestöllä oli kirjailijayhteyksiä myös itärajan taakse Karjalan tasavaltaan, Petroskoihin ja Aunuksen alueelle. Laajempiakin kansainvälisiä teemoja oli esillä, Neuvosto-Eestin Tarttoa ja kaukaisempaa Afrikkaakin myöten. Opintokerhotoiminta oli erittäin vilkasta 1980-luvun kuluessa.<sup>2</sup>

Savonlinna oli Itä-Suomen opintojärjestön keskeinen paikkakunta. Vuonna 1973 opintojärjestö

<sup>1</sup> Ytimekäs vakiomaininta helsinkiläisen Myllypuron sos. dem. puolueosaston kokouspöytäkirjoissa useina 1970-luvun vuosina. Tuula Raito: Myllypuron Sosialidemokraatit. Työtä Myllypuron parhaaksi vuodesta 1965. Helsinki 2006, lainaus s 27.

<sup>2</sup> Aatteen paloa, eri kohdin [ei sivunumeroita].

liittyi perustettuun TSL:n Mikkelin piirijärjestöön. Siinä yhteydessä opintojärjestön toimintaa laajennettiin opintokerhotoiminnasta, kirjallisuudesta, teatterista ja retkeilytoiminnasta myös kuvataiteiden suuntaan. Vuonna 1973 teemana oli ”Sosialismin kuvia” ja kaksi vuotta myöhemmin piirin järjestämä harrastajataidenäyttely kuvasi ”Taidetta työn lomassa”. Taiteilijoita oli seitsemän ja näyttelyyn tutustui yli 500 henkilöä. Opintokerhoja oli Markku Virtasen mukaan laajimmillaan vuosien 1974–75 aikana yli sata. Niistä parikymmentä toimi Savonlinnan työväenyhdistyksen parissa. Työväenyhdistys ja opintojärjestö järjestivät 1980-luvun mittaan yhdessä lisäksi teatteri- ja konserttitoimintaa. Työväenyhdistyksellähän oli jo entuudestaan hyvin laajaa musiikki- ja kuorotoimintaa eri ikäisille.

Uusina aiheina nousivat esiin myös kehitysmaakysymykset ja siihen liittynyt pohjoismainen yhteistyö. Namibian pakolaisten auttamiseksi koottiin ja lähetettiin Kwanza Sulin leirille vuonna 1985 kaikkiaan 2,8 tonnia tavaraa. Opintojärjestön jäsenmäärä kasvoi vähitellen 37 järjestön suuruiseksi.<sup>3</sup>

Imatran seudun opintojärjestössä pyrittiin kuusikymmenluvulla jatkamaan toimintaa entisten suuntaviivojen mukaisesti, mutta samalla jotain uutta kehitellen. Huomattava yksittäinen tapahtuma oli 25-vuotisjuhla toukokuussa 1963. Juhlapuhujana oli kansanedustaja Tyyne Paasivuori. Opintojärjestön keskuudessa innostuttiin muistitiedon keruuseen ja myös erityisen työväen asuntomuseon aikaansaaminen kiinnosti. Yhteistyökumppaniksi saatiin Imatran kauppa, sittemmin kaupunki. Museohankkeesta muodostui pitkäaikainen, mutta viimein toukokuussa 1975 olivat vihkiäiset Ritikanrannan alueella Vuoksen varrella.

Sääntömuutos vuonna 1966 heijastui opintojärjestön jäsenmäärän kasvuna ja myös opintokerhojen lukumäärä lisääntyi. Siinä auttoi myös ammattiyhdistysliikkeen eheytyminen. Vuonna 1969 kerhoja oli 43. Teatterimatkojakin harrastettiin. Kulttuuritoiminta vilkastui 1970-luvulla lukuisine tapahtumineen. TSL näkyi hyvin monipuolisesti etenkin vuosittaisen Imatra-viikon kuluessa. Kun Kymen alueelle muodostettiin TSL:n piirijärjestö toukokuussa 1971, imatralaiset lähtivät heti mukaan. Piiri oli ensimmäinen, joka aloitti toimintansa Sivistysliiton ja paikallisten opintojärjestöjen yhdysiteenä.<sup>4</sup>

Opintotoiminnan vilkastumisen kaari näkyi Kotkan seudun opintojärjestössä sangen selvästi. Vuonna 1966 oli 75 kerhoa, 1972 niitä oli 187, mutta vuonna 1977 kerhoja oli jo 442. Korkeimmat lukemat saatiin vuonna 1981: yhteensä 489 opintokerhoa. Kerhojen ohella järjestössä oli myös luentotoimintaa, mutta erityisen vahvaksi ja näyttäväksi muodostui lisäksi kulttuuritoiminta.

Vuonna 1959 teki opintojärjestön toimikunnan pitkäaikainen jäsen, yhteiskuntatieteiden maisteri

<sup>3</sup> Virtanen s 437, 439–442.

<sup>4</sup> Vuosikymmenet Vuoksen varrella s 54–77; sivistystyöjärjestön/opintojärjestön luottamushenkilöt 1930-luvun lopulta alkaen s 139–147.

Alli Lahtinen<sup>5</sup> esityksen opintojärjestölle, että ryhdyttäisiin vaalimaan kotkalaisen akateemikon, kirjailija Toivo Pekkasen (1902–57) muistoa. Ehdotus herättikin kiinnostuksen, ja saman tien ryhdyttiin valmistelemaan erityistä tapahtumaa, arvokasta juhlaa. Sitä ei kuitenkaan saatu aikaiseksi, ei sinä vuonna eikä vähään aikaan. Asiaan palattiin uudelleen vasta Eero Kaukorannan tultua Pauli Tuomen jälkeen järjestön puheenjohtajaksi vuonna 1972. Mukaan lähti myös Kotkan sos.dem. kunnallisjärjestö ja sen sihteeri Pekka Siukkola. Valmistelujen jälkeen toteutettiin syksyllä 1973 opintokauden avajaisten merkeissä akateemikkoä esitellyt luentotapahtuma. Siitä muotoutuivat sitten Pekkas-päivät tapahtumineen vuonna 1975.

Pekkas-päivien yhteydessä järjestettiin kirjoituskilpailuja harrastajakirjoittajille. Myöhemmin oli myös kirjailijavierailuja, ensimmäisenä kävi puhumassa Eila Pennanen. Järjestelyjen pohjaa laajennettiin: mukaan tulivat KTV:n yhteisjärjestö, sitten myös Kotka-seura ja Pekkas-akatemia. Tapahtumat näkyivät laajasti kaupungilla. Kirjailija Pekkasen aiheiden pohjalta tehtyjä elokuvia esitettiin. Hyvin juhlava oli esimerkiksi vuoden 1982 tapahtuma, jolloin akateemikon syntymästä oli 80 vuotta, on historiikissa todennut Lauri Honkanen, piirin ensimmäinen sihteeri.

Opintojärjestön puitteissa järjestettiin myös kulttuuri- ja muita retkiä. Teattereissa käytiin muuallakin kuin Kotkassa. Viiden vuoden välein järjestettiin omia ohjelmallisia vuosijuhlia. Myös opintokauden avajaisissa ja päättäjaisissa oli ohjelmaa. Kahdeksankymmenluvulla järjestettiin erilaisia harrastetyönäyttelyitä ja myös työnäytöksiä. TSL:n toimintamalli taipui moneksi.<sup>6</sup>

TSL:n Kymen piirijärjestö perustettiin läänin seitsemän opintojärjestön edustajien kokoontuessa Kotkan työväentalossa toukokuussa 1971. Liiton edustajina olivat paikalla puheenjohtaja Sakari Kiuru ja järjestösihteeri Matti J. Laine. Piirin ensimmäisenä puheenjohtajana toimi Reino Manninen, jota seurasivat 1980–90-luvulla Jukka Kärnä ja Urpo Tiainen. Opintokerhotoiminta kasvoi piirissä vuosikymmenen puolivälistä noin 400:sta runsaaseen 1300 kerhoon saakka 1980-luvun alkuvuosina.

Kurssitoiminnassa tapahtui vastaavasti voimakas nousu alle kymmenestä vuoden 1981 huippulukuun, runsaaseen 60 kurssiin, on piirisihteeri Lauri Honkanen kuvannut. Luentojen lukumäärän kohoaminen tapahtui vasta 1980-luvun puolella. Piiri järjesti alueella hyvin monipuolista kulttuuritoimintaa, tapahtumia, tilaisuuksia ja retkiä myös ulkomaille. Vuoden 1981 Imatralla toteutettujen Jätjän kulttuuripäivien yhteydessä piiri kokosi lotjaperinnettä ja myöhemmin koottiin myös tietoja läänin kaikista työväentaloista. Laulaja Veikko Lavin kanssa toteutettiin musiikkiesityksiä. Piirillä oli yhteistyötä Taalainmaan ABF:n kanssa ja myös kehitysaputyössä

<sup>5</sup> Alli Lahtinen oli myöhemmin kolmesti ammattiministerinä virkamieshallituksissa ja vuodesta 1968 alkaen sosiaalhallituksen pääjohtaja; elämänvaiheista ks. Sakari Kiuru: Taakan tasaaja - Alli Lahtinen pohtijana ja päättäjänä 1926–1976. Helsinki 1994.

<sup>6</sup> Paikkakunnan kulttuuriviisari s 16–17, 22, 24–25, 27–36; erityisesti Kotkan sos.dem. naisyhdistyksen opintokerhotoiminnasta ks. Honka-Hallila s 418–420; esimerkiksi keväällä 1965 opiskeltiin TSL:n kirjukurssia ”Olen aikani nainen”.

oltiin mukana.<sup>7</sup>

*Keski-Suomesta Savon suuntaan...*

Keski-Suomessa Jyväskylän työväenyhdistyksestä tuli 1970-luvun lopulla jäsenmäärältään maan suurin työväenyhdistys. Oma talo ja sen ravintolatoiminta mahdollistivat taloudellisesti paljon. Yhdistyksen parissa harrastettiin perinteisesti hyvin monipuolista kulttuuritoimintaa: oli teatteria, musiikkia, laulua ja soittoa. Kesäpaikka Ainola oli tansseineen ja kesäteattereineen lisäksi aivan oma lukunsa. Lisäksi monenlaista harrastustoimintaa pidettiin yllä kerhomuotoisesti sekä jaostoissa. Esimerkiksi naisjaostossa toimi vuonna 1979 kaksikin TSL:n alaista opintokerhoa.

TSL-toiminnassa oli Jyväskylässäkin katkoksia, mutta vuodesta 1973 alkaen työ taas jatkui keskeytyksettä. Työväenyhdistys ei ollut aloitteentekijänä, kun opintojärjestö muodostettiin, mutta työväentalon tiloihin sai opintojärjestö toimistonsa vuonna 1979. Kulttuuritapahtuma Jyväskylän Talvi oli ensimmäiset vuotensa 1969–82 TSL:n opintojärjestön jaostona ennen itsenäistymistään. Talven tavoitteena oli alusta alkaen edistää yhteiskunnallista muutosta laajemman demokratian suuntaan. Samalla yhtenä lähtökohtana oli Kalevi Nikin mukaan vasemmiston yhteistyön vahvistaminen.<sup>8</sup>

Iisalmen työväenyhdistyksessäkin oli vireä naisjaosto. Sen parissa kokeiltiin ennakkoluulottomasti uusia toimintamuotoja vanhojen ja koettujen rinnalla. Pitkäaikaisia puheenjohtajia olivat Elsa Ruotsalainen ja Toini Seppälä. Esimerkiksi vuoden 1972 kunnallisvaalien alla jaosto järjesti avoimen keskustelutilaisuuden, kansanterveysillan, varsinaisen vaalitalaisuuden sijasta. Esimerkiksi myöhemmin syksyllä 1980 jaosto toteutti Ylä-Savon ammattikoululla kevätmuotinäytöksen, jossa Osuusliike Ylä-Savon tulevia kevätasusteita esittelivät kunnallisvaaliehdokkaina olleet naiset. Jouni Eerolan kuvauksen mukaan tilaisuus onnistui erittäin hyvin, ja katsomassa oli yli 80 henkilöä.

Opintokerhojakin oli, ja työväenyhdistys oli osa TSL:n Ylä-Savon opintojärjestöä. Mutta naisjaosto huolehti koulutuksesta myös toisella tavalla. Oli ompelukursssia, käsityöiltoja ja salaattikursssia, uimahallilla järjestettiin ohjattuja jumppa- ja uinti-iltoja. Ohjaajina toimivat jaoston omat jäsenet. Tutustumiskäyntejä tehtiin vuosien varrella muun muassa Iki-Asun sekä OTK:n tuotantolaitoksiin. Naisjaosto järjesti luonnollisesti myös perinteisempiä tilaisuuksia kuten äitienpäiväjuhlat sekä muitakin teematilaisuuksia kuten YK:n naistenpäivän ja sos. dem. naisliikkeen oman vuotuisen juhlan.<sup>9</sup>

Kuopion sos. dem. työväenyhdistys kasvoi 1970-luvulla voimakkaasti ja siitä tuli piirinsä ehdottomasti suurin sos. dem. järjestö lähes 300 jäsenellään. Samalla vuosikymmenellä avattiin

<sup>7</sup> Kymen piirijärjestö eri kohdin, esim. s 6, 8, 11–13, 23, 27–28, 33–37.

<sup>8</sup> Nikki s 127–142; Suomi s 110–116; ks. myös Tanssilavan luona. Huvielämää Jyväskylän Ainolassa. Toim. Henna Mikkola. Helsinki: Minerva 2005.

<sup>9</sup> Eerola 1996 s 91–93.

toimintamuotojakin vankkojen perinteiden tutuista muodoista, esimerkiksi retket ja tutustumiskäynnit lisääntyivät. Työväenmusiikin uusi nousu innosti: neljännesvuosisadan tauon jälkeen saatiin vuonna 1974 alulle orkesteri Kuopion Työväen Soittajat. Vuonna 1980 muodostettiin Kuopion Työväen Laulajat, joka sai alkunsa työväentalolla harjoitelleen Kuopion Työväen Musiikkiyhdistyksen sekakuorolaisista sekä TSL:n laulajista. Taustalla oli se tarpeellinen seikka, että työväenyhdistyksen talous oli vakaalla pohjalla. Omalla talolla torin laidalla oli STS:n piirikonttori, apteekki ja muitakin liikeyrityksiä sekä myös poliisin toimistotiloja. Uusi, liikerakennuksen muotoinen kookas toimitalo Sektori valmistui vuonna 1988.

Kun *Suomen Sosialidemokraatin* maakuntasivut eivät tyydyttäneet savolaisia, saatiin työväenyhdistyksen tuella julki vuonna 1970 ensin *Kuopion Demari* ja neljä vuotta myöhemmin piirilehti *Valpas*. Rönön saarella olleen Kalliorannan kesäpaikan tanssilavalla järjestettiin kesäisin säännöllisiä keskustelutilaisuuksia ajankohtaisista aiheista sekä myös tansseja, joskin varsin heikosti kannattaen.

Suuresta koosta ja kohtuullisen hyvästä taloudesta huolimatta opintokerhotoiminta ei yhdistyksessä tahtonut sujua. Esimerkiksi johtokunnan kokouksessa maaliskuussa 1973 kyseltiin olisiko kiinnostusta aloittaa opintokerhotoiminta, vaan myönteistä vastausta ei keneltäkään tullut. Sen sijaan ukkoyhdistyksen alainen naisjaosto jaksoi Kaija Krögerin johdolla opiskella kerhomuotoisesti TSL:n aineistojen parissa.<sup>10</sup>

TSL:n Kuopion opintojärjestö kehitti 1980-luvun loppupuolella kaupunkiin uuden vuotuisen kulttuuritapahtuman yhdessä kunnallisen elokuvateatteri Kuvakukon kanssa. Kotimaisiin elokuviin ja ohjaajiin keskittynyt Elokuvatapahtuma Vilimit herätti heti suurta mielenkiintoa. Viimeistään kolmannella kerralla lokakuussa 1990 se löi itsensä läpi, pääsi hyvin julkisuuteen, arvioi opintojärjestön puheenjohtaja Juhani Antikainen *Aikamerkille*. Nyt keskityttiin akateemikko Rauni Mollbergin elokuvaan. Mollberg kertoi elokuvanteon periaatteistaan ja tuotannostaan. Esityksiä seurasi huomattavan paljon 18–25-vuotiaita. Osa lapsille tarkoitetuista elokuvista suunnattiin päiväkodeille. Lastentapahtuman Rumpu, ruokokitara ja Honda -esityksessä esiintyi lisäksi Eija Ahvo. Se oli samalla osa Unicefin toimintaa. Lisäksi lapsista elokuvankatsojina alusti ruotsalainen kulttuuritutkija Margareta Rönberg.<sup>11</sup>

### *Riihimäellä, Lopella ja Nurmijärvellä...*

Riihimäen-Lopen opintojärjestön toiminta vilkastui tuntuvasti vuodesta 1967 alkaen. Keväällä 1968 toimi pelkästään Riihimäellä 20 opintokerhoa. Määrä kasvoi seuraavana vuonna ja oli 29. Kymmentä vuotta myöhemmin kerhoja oli peräti 95 ja niissä opiskeli lähes 900 henkeä. Vuonna 1969 opintojärjestö avasi myös pohjoismaisia yhteyksiä Västmanlandin ABF-järjestön kanssa.

<sup>10</sup> Tuomisto 1989 s 125–128, 133, 162–170, 190.

<sup>11</sup> Urpo Kaila: Kulttuuritutkija Margareta Rönberg lastenelokuvista: Roskakulttuuri on rautaa. Aikamerkki 4/1990 s 17–18, Mollbergin haastattelu s 15–16, tapahtumasta myös s 19.

Useat Riihimäen opintojärjestön puheenjohtajat toimivat vain vuoden, mutta pitkäaikaisempia olivat Pauli Maunula vuosina 1967–70, Arto Lapiolahti 1975–78 ja Anja Pitkämäki 1979–89.

Pitkäaikaisimpana sihteerinä toimi Alli Luhti, useaan kertaan vuosien 1971–79 välisenä aikana. Hän toimi myös vuosina 1979–84 ensin TSL:n nimeämänä ja palkkaamana ja sitten opintojärjestön valitsemana toimitsijana (oman toimensa ohella). Vuonna 1981 Alli Luhti sai ansioistaan Vapaan sivistystyön yhteisjärjestön palkinnon.

Opintokerhotoiminnan ohella opintojärjestössä harrastettiin 1970-luvun kuluessa hyvin vilkkaasti monipuolista kulttuuritoimintaa. Esimerkiksi syyskuussa 1972 järjestettiin yhdessä Riihimäen sosialistinuorten kanssa Työväen kulttuuritapahtuma työväenyhdistyksen talossa eli Rity-talossa. Kolmen päivän aikana oli nähtävillä Työväen Arkistosta lainattuja julisteita, riihimäkeläisen Felix Nietokselan maalauksia ja TSL-aiheinen näyttely. Puhujina olivat muun muassa pääsihteeri Olavi Hurri sekä kirjailijat Anu Kaipainen ja Arvo Salo.

Vuonna 1973 käynnistyi harrastajataiteilijoiden näyttelytoiminta temalla Työläisten taidetta. Näyttelyjen ohella siihen liittyi kesäkursseja ja talvitapaamisia sekä opintomatkoja. Pientä taloudellista tukea saatiin myös Hämeen läänin taidetoimikunnalta. Oli myös keskustelutilaisuuksia eri aiheista, muun muassa työväenlehdistä. Esimerkiksi vuonna 1975 järjestettiin Riihimäki-päivän yhteydessä työväenlaulujen yhteislaulutilaisuus Työväentalomuseon pihamaalla, laulattamassa Reijo Frank ja sosialistinuorten ohjelmaryhmä. Museossa oli sisällä lisäksi näyttely ”Sosialismin kuvia”.<sup>12</sup>

Riihimäkeläiselle lasinsulattamon työntekijälle, porttivahti Arvo Kaskiselle kävi 1970-luvun loppupuolella niin, että hän innostui tyttärensä kieliopiskelusta ja tarttui itsekin venäjän kieleen. Siitä oli jo hieman kokemusta kansalaisopistossa. Pian ”helppous tempaisi mukaan”. Hän kokosi tehtaalaisista ympärilleen venäjän kielen kerhon, aluksi seitsemän hengen suuruisen. Kerhon paperiasiat eivät ainakaan hänelle muodostaneet mitään ongelmaa. Myöhemmin innostuttiin saksan kielestä, sitten oli vielä englantia ja ruotsiakin. Kerhotoiminta jatkui vuosikymmenen ajan, lasitehtaan kylmenemiseen saakka. Vieraat kielet kiinnostivat Kaskista edelleenkin ja hän jatkoi vielä 1980-luvun lopulla italian kielen opiskelulla: ”Jos minä joskus menen vieraaseen maahan, tämä antaa turvallisuutta, ikään kuin olisi evästä repussa.”<sup>13</sup>

Nurmijärven opintojärjestölle merkitsi 1970-luku todellista nousukautta. Vuonna 1970 oli 13 jäsenjärjestön parissa toiminnassa 12 opintokerhoa, enimmillään kolme yhdessä yhdistyksessä, Rajamäen Alkolaisilla. Henkilöjäseniä jäsenyhdistyksissä oli kaikkiaan 885. Esimerkiksi vuonna 1978 kerhoja oli kaksinkertainen määrä, yhteensä 24. Pitkäaikaisia puheenjohtajia olivat Mauri Leivo 1967 ja 1986–90, Eino Jokinen 1969–71, Heikki Rouhiainen 1975–80 ja Anna-Liisa

<sup>12</sup> Työväen Sivistysliiton Riihimäen-Lopen s 12–23, 30–31; TSL vuonna 1981 s 34, kuvateksti.

<sup>13</sup> [Juha Mäkinen:] Porttivahdin valinta. Aikamerkki 4/1990 s 21–22, lainaukset s 22; ks. myös Arvo Kaskisen (s. 1920) haastattelu 30.9.1990, Työväen muistitietotoimikunta, haastattelijana Juha Mäkinen.

Vesterinen 1981–85.

Jokaiseen toimintavuoteen saatiin vähintään yksi huomattava koulutus- tai keskustelutilaisuus. Esimerkiksi vuosina 1971 ja 1976 paneuduttiin kunnallispolitiikkaan, ensin mainittuna vuonna seminaarissa Kiljavan Kotorannassa ja sitten Karisjärvellä kurssilla. Kirjailija ja kolumnisti Arvo Salo saatiin alustajaksi marraskuussa 1975 Rajakaassa pidettyyn keskustelutilaisuuteen, jonka teemana oli ”Kulttuurin ja politiikan vuorovaikutus”. Esimerkiksi vuoteen 1977 sisältyi muutamia lyhyitä kursseja: luottamusmieskurssi, ammattiyhdistyspolitiikan kurssi, kunnallisjärjestön luottamusmieskurssi ja lisäksi opintojärjestö järjesti vielä TSL-piirin neuvottelupäivän.

Nurmijärveläisillä oli säännöllisesti edustus sekä piirin tilaisuuksissa että opintojärjestöjen neuvottelupäivillä. TSL:n opintojärjestöjen neuvottelupäivät järjestettiin kesäkuun 1978 alussa Kiljavalla. Kai Hurskaisen kirjoittaman mukaan huomattava toiminnallinen huippuhetki koettiin vappuna 1982, kun Nurmijärven yhteiskoulun juhlasaliin saatiin esiintyjäksi näyttelijä Veikko Sinisalo. Hän lausui väkevästi Arvo Turtiaisen runoja teemalla ”Leivän kotimaa”. Satakunta kuulijaa pääsivät vahvasti eläytymään mukaan runouden tunnelmaan.<sup>14</sup>

TSL:n Uudenmaan piiri perustettiin Helsingin työväentalolla joulukuun alussa 1973. Paikalla oli 18 henkilöä, jotka edustivat kuutta opintojärjestöä vaalipiirin alueella. Kai Hurskaisen ja Leena Levonperän kokoama historiikki antaa hyvän kuvan monipuolisesta toiminnasta vuosikymmenien varrella. Ensimmäisenä puheenjohtajana oli vantaalainen Matti J. Laine, jota vuonna 1976 seurasi espoolainen Paavo Kohtala ja vuonna 1978 Veikko Tallgren Karjaalta. Toimisto sijoittui vuonna 1976 Helsingin työväentalolle, ja ensimmäisensä piirisihteerinä aloitti Seppo Vettenranta. Hänestä tuli sittemmin Sivistysliiton talouspäällikkö, myöhemmin hallintopäällikkö. Piirin tärkeimpiin tehtäviin kuului alusta alkaen opintokerhojen aikaansaaminen. Vuonna 1978 niitä oli jopa 720; eniten eli 131 Hyvinkään opintojärjestöllä. Uusien opintojärjestöjen perustamiseen kannustettiin. Pian niitä oli kymmenen.

Opintojärjestöjen edustajille järjestettiin neuvottelutilaisuuksia. Jo aivan alkuvaiheissa lähestyttiin myös Uudenmaan taidetoimikuntaa avustusten tasapuolisen jaon aikaansaamiseksi. Kulttuuritoimintaan kiinnitettiin monella tavalla huomiota ja pyrittiin järjestämään koulutustilaisuuksia kunnallisille luottamushenkilöille, joiden tehtävät sivusivat koulutusta tai kulttuuria. Tukholman läänin ABF-järjestön kanssa solmittiin yhteistyösuhteet.<sup>15</sup>

<sup>14</sup> 80 vuotta tiedonjyviä s 11–20, 44–45. – Veikko Sinisalo esitti ”Leivän kotimaata” jo vuoden 1981 kuluessa TSL:n tilaisuuksissa useilla paikkakunnilla (TSL vuonna 1981 s 20); ks. myös Arvo Turtiainen: Leivän kotimaa. Runoja. 2.p. Helsinki: Tammi 1974. Kirjan vanhin runo oli laadittu vuonna 1937 Turun työväenyhdistyksen 50-vuotisjuhlaan ja tuorein, ”Leivän Sampo”, Metallityöväen liiton 75-vuotisjuhlaan Helsingin jäähallissa kesäkuussa 1974, jolloin sen esitti juhlayleisölle Veikko Sinisalo (s 5, 74).

<sup>15</sup> Sisukasta sivistystyötä. Työväen Sivistysliiton Uudenmaan piirijärjestö ry 35 vuotta. Toim. Kai Hurskainen, Leena Levonperä. Lohja 2008 s 15–16, 22–24, 27, 106.

*Tuusulasta Mäntsälän kautta Järvenpäähän ...*

Tuusulassa toiminut Koskenmäen työväenyhdistys (myöhemmin Tuusulan Demarit) heräsi hiljaisempien vuosien jälkeen uuteen virkeään toimintaan 1960-luvun loppupuolelta alkaen. Yksi esimerkki siitä oli opintotoiminnan käynnistyminen uudelleen ja myös yhdistyksen talolla, Hyrylän Torpalla sijainneen kirjaston täydentäminen TSL:n tuottamalla uusilla 1970-luvun aineistoilla. Kirjat olivat sitten jäsenten lainattavissa.

Yhdistyksessä tapahtui voimakas sukupolven vaihdos, kun hetkessä tuli useampia nuoria toimintaan mukaan. Erityisen merkittäväksi yksittäiseksi saumakohtaksi muodostui helmikuussa 1969 pidetty vuosikokous, johon osallistui 34 jäsentä, mikä oli jäsenmäärään nähden paljon. Asioita ja keskusteltavaa oli niin runsaasti, että pituusennätys kirjattiin muistiin: 4 tuntia 40 minuuttia.

Pääluottamusmieheksi Kauko Viitala, vuosien 1969–70 puheenjohtaja, aiempi nuorisoliittolainen ja sittemmin muun muassa Tuusulan kunnanvaltuuston puheenjohtaja, muisteli myöhemmin, että juuri TSL:n alaisen opintokerhon toiminta oli se vetonaula, mikä hänetkin Torpalle ja toimintaan veti. Yhdistyksen kerhoissa opiskeltiin kunnallispolitiikan aiheita, sosiaalipolitiikkaa sekä muitakin ajankohtaisia aiheita. Pelkästään lähellä virranneen joen ansiostakin luontoasiat kiinnostivat jäsenistöä. Bingo houkutteli Torpalle sittemmin aivan ulkopuolistakin väkeä, ja talo oli myös suosittu huutokaupapaikka, mikä merkitsi tuloja yhdistystoimintaan.<sup>16</sup>

Muutamain paikoin opintotoiminnan käynnistyminen sai alkunsa siitä, että yhdistykseen perustettiin ensin naisjaosto tai sellainen virkosi uuteen toimintaan. Näin tapahtui esimerkiksi Mäntsälän sos.dem. työväenyhdistyksessä. Kevättalvella 1970 sai alkunsa nuorisajaosto, ja sitten toukokuussa perustettiin vielä tarmokas naisjaosto. Siitä tulikin ahkera erilaisten tilaisuuksien, esimerkiksi tanssien ja muiden huvien järjestäjä. Samalla se tuki tapahtumista kertyneillä tuloilla yhdistystoimintaa. Jaoston kokouksissa keskusteltiin alustusten pohjalta paljon ajankohtaisista asioista. Virkistysretkiäkin tehtiin. Jaoston ensimmäisenä ja samalla pitkäaikaisena puheenjohtajana oli Siiri Leimu. Esimerkiksi vuonna 1971 työväenyhdistyksen väki teki teatteriretken Helsinkiin, missä Kaupunginteatterissa katsottiin paljon keskustelua herättänyt musiikinäytelmä *Berliini järjestyksen kourissa* (Agneta Pleijel ja Ronny Ambjörsson, musiikki Kaj Chydenius). TSL:n alainen opintokerhokin saatiin aikaan. Se liittyi saman tien 1973 Tuusulan-Järvenpään opintojärjestön jäseneksi.

Työväenyhdistys joutui 1960-luvun puolimaissa luopumaan huonokuntoiseksi menneestä perinteikkäästä työväentalostaan – siitä, joka sijaitsi ”Paukkulan” eli entisen suojeluskuntatalon, sittemmin urheiluseurojen hallinnoiman Seuratalon lähetyvillä. Seuraavan vuosikymmenen alkuvuosina onnistuttiin saamaan kuitenkin lähes vanhan työväentalon kivijalan sijoille rakennetusta kerrostalosta kerhohuoneisto, joka sai nimekseen Soppu. Siellä sopi

<sup>16</sup> Tuomisto 2000 s 87–90, 97.



opintokerholaistenkin kokoontua.<sup>17</sup>

Järvenpäässä perustettiin pitkän tauon jälkeen opintokerho toukokuussa 1974. Myös nuorisosastossa viriteltiin keskustelua ideologisista aiheista. Seuraavina vuosina työväenyhdistykseen perustettiin toiminnan tehostamiseksi muutamia jaostoja, joista aktiivisin ja ulospäin näkyvin oli Annukka Saaren mukaan opinto- ja koulutusjaosto. Se järjesti keväällä 1981 ulkomaanmatkankin, kohteena Leningrad. Samana vuonna muodostettiin uusia opintokerhoja, joissa opiskeltiin kokoustoiminnan aiheita, sosialidemokratian perusteita ja katsottiin myös maailmalle, paneuduttiin kansainvälisiin kysymyksiin. Puoluekoulukin saatiin aikaan 1980-luvun alkuvuosina. Se järjesti erityisiä tervetuloa-iltoja, joissa uudet jäsenet pääsivät perehtymään yhteisiin asioihin.<sup>18</sup>

Puoluekoulutoimintaa saatiin aikaan monessakin sos.dem. piirijärjestössä. Piirit hyödynsivät TSL:n osaamista ja aineistoja myös muussa koulutustoiminnassaan. Ne myös kannustivat piirinsä yhdistyksiä koulutus- ja opintotoimintaan. Esimerkiksi SDP:n Uudenmaan piirissä oli vuonna 1972 työn touhussa kaikkiaan sata opintokerhoa, ja niistä 93 ylsi edellytykset täytettyään valtionapuun.<sup>19</sup>

### *Nummelassa ja Lohjalla...*

Eino Ketola on kuvannut Nummelan työväenyhdistyksen toiminnan kautta perinteisen sosialidemokraattisen työväenkulttuurin murrosta 1960-luvun kuluessa. Nummelan työväentaloa laajennettiin, ja talosta tuli suorastaan monitoimikeskus. Yhdistyksen johtokunta ei asettanut käytölle ideologisia rajoja. Talon tilavan salin löysivät muun muassa huutokauppojen pitäjät, samoin rukouspiiri hartaushetkiinsä. Työväenyhdistyksen tanssit kokosivat myös säännöllisesti väkeä kurkihirren alle. Bingo-peliäkin yritettiin. Talvella järjestettiin järvellä pilkkikilpailuja, ja ravintola Sarkassa ryhdyttiin järjestämään illallistanssiaisia.

Luonnollisesti kokouksissa oli mukana ajankohtaisia politiikan kysymyksiä. Teollistaminen oli työväenyhdistyksessä tärkeänä tavoitteena. Ja kuten niin monessa muussakin yhdistyksessä, myös Nummelan taajamassa juuri yhdistyksen naisjaosto oli se, joka piti kuusikymmenluvulla ja senkin jälkeen opintokerhotoimintaa vireillä. Kirjallisuuden ohella opiskeltiin yhteiskunnallisia kysymyksiä.<sup>20</sup>

Lohjan TSL:n opintojärjestö vietti keväällä 1978 jo 50-vuotisjuhlia. Sen puheenjohtajina toimivat seitsemänkymmenluvun kuluessa Bror Ahlgrén, Tarja Arminen ja Väinö Lampinen. Toiminnassa oli hiljaisempia vuosia, mutta toisaalta sitten taas vilkkaampia, Leena Levonperän arvion mukaan etenkin vuodesta 1978 alkaen. Syyskaudella järjestettiin silloin peräti 13 luentotilaisuutta. Aiheet koskettivat yhdistystoimintaa ja sen suunnittelua, yhteisökasvatusta ja muun muassa sosialismin

<sup>17</sup> Tuomisto 1995 s 142–146.

<sup>18</sup> Saari s 51.

<sup>19</sup> Tuomisto 2006 s 238–239.

<sup>20</sup> Ketola 1975 s 287.

käsitteitä. Alustajina toimivat Hannu Vesa, Aarne Nummi, Kalevi Kaipio ja Juha Holma.

Maaliskuussa 1979 saatiin aikaan tanssiteatteri Raatikon vierailu. Pohjolanmäen koululla esitystä seurasi kaikkiaan yli 200 henkilöä. Esitys oli samalla osa eduskuntavaalijuhlaa. Vuoden kuluessa järjestettiin myös muutamia kursseja, esimerkkiaiheina työväenmusiikki ja ammattiyhdistysliike, jälkimmäinen aihe yhdessä Metallin ammattiosaston kanssa. Yhdessä Lohjan, Roution ja Immulan Nuorten kotkien osastojen sekä Lohjan kaupunginkirjaston kanssa järjestettiin lokakuussa Lue lapselle-seminaari, johon osallistui 70 henkilöä.

Monin paikoin ryhdyttiin 1970-luvun loppupuolella järjestämään TSL:n puitteissa ns. puoluekouluja. Lohjalla tällainen toteutettiin ensi kerran kevään 1979 kuluessa 11 illan mittaisena koulutustapahtumana. Osallistujia oli noin 25 iltaa kohti. Aiheina olivat muun muassa työväenliikkeen historia, puolue toiminta, sos. dem. työväenliikkeen kokonaisuus, vaaleihin valmistautuminen, vaalitulosten arviointi, kunnallispolitiikkaa, työelämä ja ammattiyhdistysliike.<sup>21</sup>

Lohjalla Immulan työväenyhdistyksessä kehiteltiin 1970-luvun alkuvuosina opintokerhotoiminnan sijaan toisenlainen opiskelun malli. Kuukausikokouksien yhteydessä ryhdyttiin käsittelemään alustusten pohjalta kunnallishallinnon eri aloja. Näin täydennettiin vähin erin kokonaiskuvaa Lohjan ajankohtaisista ja tulevaisuuden näkymistä.<sup>22</sup> Tämä toimiva käytäntö ei ollut pelkästään lohjalaisten keksintö, paljon sitä muuallakin toteutettiin.

### *Pääkaupungissa...*

Eteläisessä Suomessa, pääkaupungissa aivan meren rannan tuntumassa toiminut Eiran sos. dem. yhdistys sai riveihinsä paljon uusia, nuoremman polven jäseniä. Esimerkiksi vuoden 1969 puheenjohtaja, 30-vuotias tutkija ja Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen esimies Klaus Mäkelä veti mukaansa useita akateemisesti koulutettuja. Kasvu jatkui Esko Häsän, Jarkko Rahkosen ja Anna-Liisa Sirjamon kausillakin. Jäsenmäärä peräti kolminkertaistui yli sataan 1960-luvun alusta seuraavan puoliväliin mennessä.

Toiminta laajeni 1970-luvulla erittäin vilkkaaksi ja monipuoliseksi: kokouksissa oli kiinnostavia alustuksia ajankohtaisista aiheista, ja yhdistyksellä oli useita työryhmiä, joissa laadittiin muun muassa kannanottoja puoluekokouksiin. TSL:n opintokerhotoimintaa oli myös. Sivistysliiton aineistoja hyödynnettiin: työlainsäädäntöä tarkasteltiin, samoin kehitysmaiden ongelmia ja marxilaista kansantaloustiedettä, ideologiset kysymykset kiinnostivat, kulttuuripolitiikkakin ja myös muun muassa virastodemokratiasta keskusteltiin. Yhdistyksen kehitysmaapintokerho toi vuonna 1973 artikkelisarjan muodossa julki käsityksiään *Suomen Sosialidemokraatin* sivuilla.

<sup>21</sup> Lohjalaisen työväenkulttuurin s 81–86.

<sup>22</sup> Immulan työväenyhdistys s 92.

Yhdistys järjesti myös seminaareja. EEC-kysymykseen otettiin tiukasti kantaa YYA-Suomen näkökulmasta. Eiralaiset julkaisivat kriittissävyisen kirjan *Sosialidemokraatit ja EEC* vuonna 1972.<sup>23</sup> Toimituskunnassa oli omia jäseniä ja muitakin. Useita yhdistyksen jäseniä oli mukana ns. Pälkäneen liikkeessä, joka oli hiljalleen muotoutunut ja vasemmistolaistunut 1960-luvun lopulla alkaneista virkistyspäivistä, joita järjestettiin KTV:n kurssikeskuksessa Karjaalla.<sup>24</sup>

Ajankohdan aatteellisesta ominaislaadusta murrosvaiheessa vuonna 1969 kertoi muuan Eiran yhdistyksen ehdotus. Vasemmistoyhteistyön vakaassa hengessä yhdistys ehdotti, että omaksuttaisiin uusi käytäntö: sosialidemokraattien vappujuhlasta Mäntymäen luota Messukentältä pitäisi viedä lähetystön matkassa toverillinen tervehdys Senaatintorilla omaa vappujuhlaansa viettävälle kommunisteille ja kansandemokraateille. Helsingin sos. dem. piirihallitus ei ehdotuksesta kuitenkaan innostunut. Sen verran vankasti se oli vanhaleskisläisten hallinnassa.<sup>25</sup>

Itäisessä Helsingissä toiminut Herttoniemen sos. dem. yhdistys pystyi järjestämään omalla talollaan Näätätiellä monenlaista toimintaa. Kokousten ohella oli erilaisia huveja ja nuorillekin omia rientoja. Vuoteen 1964 sisältyi hyvin vaativa opintokerhorupeama verotuskysymyksistä, joihin paneuduttiin TSL:n kirjeopiston aineiston johdatuksella. Samalla hyödynnettiin myös yleisempiä verotukseen liittyviä teoksia. Opiskelu osoittautui työlääksi, mutta kerho selviytyi siitä kunnialla ja sai kirjeopiston arvioinnissa lopuksi täydet pisteet. Siitä seurasi sekin, että myöhemmin muutamat yhdistyksen jäsenet, epäilemättä juuri kerhon opinnot suorittaneita, antoivat talolla veroilmoitusten täyttöapua kiinnostuneille, kuten ajan tapana oli. Vaativa oli myös opintokerhon seuraava tema ”Miten valtiolaivaamme ohjataan”.

Kerhotoiminta jatkui myös 1970-luvulla, kun jäsenmäärä kasvoi ja toiminta kaikin puolin vilkastui. Keskustelutilaisuuksiin saatiin hyviä virikkeitä puoleen lähettämistä kannanottojen luonnoksista. Eikä aina pysytty kotona Näätätiellä. Esimerkiksi vuonna 1974 järjestettiin kerran jäsenistölle viikonloppukurssi Rakennustyöväen liiton kurssikeskuksessa Espoon Siikarannassa ideologisista kysymyksistä, kunnallisvaaleista ja muun muassa terveydenhuollosta. Asiantuntemusta riitti omastakin takaa: yhdistyksen monivuotisena puheenjohtajana toimi varatuomari Per-Erik ”Pärre” Förars, joka oli myös pitkäaikainen kaupunginvaltuutettu. Vuonna 1978 yhdistys järjesti vastaavasti jäsenilleen Karjaalla viikonloppuseminaarin, jossa muun muassa TSL:n Ritva Penttonen kertoi työväen kulttuuritoiminnasta. Viikonloppun aikana paneuduttiin jälleen myös ideologisiin kysymyksiin.<sup>26</sup>

<sup>23</sup> Sivuja oli 119 ja painopaikkana Jaarli Oy Turengissa. Toimituskunnassa olivat Osmo Kaipainen, Leo Kohtala, Tellervo M. Koivisto, Erkki Liikanen, Kaisa Raatikainen, Jacob Söderman, Ilkka Taipale, Seppo Tikka, Erkki Tuomioja ja Pirkko Työläjärvi.

<sup>24</sup> Pälkäneen liikkeestä ks. Simola 2014 s 89–92, 113–119.

<sup>25</sup> Tuomisto 2000 s 34–37; Helsingin piirin aatteellisista linjoista myös Tuomioja 1993 s 120–121; Tuomisto 1992, s 26–28, 33–36; erityisesti vapusta 1969 Simola 2014 s 79–82.

<sup>26</sup> Tuomisto 2002 s 66–68, 71, 78–79, 93–94, 96.

Helsinki kasvoi voimakkaasti 1960-luvulla etenkin muuttoliikkeen paineesta. Esimerkiksi Myllypuron kaupunginosa, linnuntietä kymmenkunta kilometriä idän suuntaan kantakaupungista, oli alun alkuaan pääosin metsäistä aluetta, kuten muutamat muutkin lähiöt, esikaupungit. Vuosien 1964–66 kuluessa alueelle rakennettiin runsaasti kerrostaloja, joihin muutti sekä muualta tulevia että kivisestä kantakaupungista väljemmille seuduille siirtyviä. Pian asukkaita oli 12 000, eikä pitkään aikaan ollut vielä tiedossa niitä peruspalveluita, joita kaupunkilainen tarvitsi. Näin aikakauden aluerakentamisessa usein tapahtui. Sellainen nostatti sisua ja aloitteellisuutta.

Sosialidemokraattinen yhdistys perustettiin jo rakentamisen ja muuttoliikkeen kestäessä syyskuussa 1965. Ensimmäisenä puheenjohtajana aina vuoteen 1972 saakka oli KK:n valistusosaston tiedotuspäällikkö Veikko Oittinen, TSL:n pitkän linjan vaikuttajan, kouluhallituksen pääjohtajan Reino Oittisen nuorempi veli. Seuraava puheenjohtaja oli saman talon väkeä, *Me*-lehden päätoimittajana toiminut Pauli Myllymäki.

Kokoukset ja niiden vilkkaat keskustelut olivat Myllypurossakin toiminnan selkärankana aivan alusta alkaen, on yhdistyshistoriikissa kuvannut Tuula Raito. Ensimmäisinä vuosina oli tavallista, että jopa puolet jäsenistä osallistui säännöllisiin kokouksiin. Myllypuron asiat kiinnostivat, mutta samalla suomalainenkin politiikka, kansainvälisiä kysymyksiä myöten.

Opintokerhon aikaansaaminen nousi esiin heti ensimmäisenä toimintavuonna. ”Opiskeltavien aiheiden avulla pyrittiin laajentamaan tietämystä sekä soveltamaan ja niveltämään historiaa ja suuria teorioita eletävänä olevaan aikaan.” Kun Kaarlo Lilja esitteli opintoaineistoa ”Sosialismi tällä vuosisadalla”, virisi niin suurta innostusta, että aiheesta piti muodostaa kaksikin opintokerhoa. Toisen vetäjänä oli Ari Kekkinen. Seuraavina vuosina opiskeltiin muun muassa teollista demokratiaa, yritysdemokratiaa ja sosialidemokratian perusteita sekä useita TSL:n tuottamia, edellä mainittuja ”peruskouluaineistoja”. Usein pöytäkirjassa oli vain vakiomaininta: ”Opintokerho kokoontuu tiistaisin.” Sen tarkemmin ei kerhotoiminnan sisällöstä useinkaan kerrottu.

Ensimmäisenä opintosihteerinä yhdistyksessä oli Pentti Nieminen vuodesta 1969 alkaen, ja häntä seurasi neljän vuoden kuluttua englannin opettaja, maisteri Helvi Westfalen, yhdistyksen puheenjohtaja vuosina 1975–76. Muita kerhotoimintaa vetäneitä olivat 1970-luvulla Arto Nyström, Jorma Sievänen ja Leena-Maija Paananen. Matti Roineen kaudella 1980-luvun puolella laajennettiin opintotoiminnan käsitettä siten, että siirryttiin valmiista aineistosta erilaisten aiheiden työstämiseen. Ensimmäisenä otettiin käsittelyyn puolueen energiapoliittisen ohjelman luonnos.<sup>27</sup>

Opintokerhotoiminnalla oli pitkät perinteet Helsingin sos.dem. naisyhdistyksessä, kuten edeltä muistetaan. Kerhotoiminta jatkui keskeytyksettä 1960-luvunkin ajan, eikä ainakaan Hannele Laitisen laatimassa historiikissa viitata television haitalliseen vaikutukseen. Toukokuussa 1964 opintokerholaiset pääsivät jopa esiintymään Yleisradioon ohjelmassa ”Opintokerho

<sup>27</sup> Raito s 8, 13–14, 22, 26–27.

kansalaiskasvattajana”. Radiolähetyksestä äänitetty magnetofoninauhoitus kuunneltiin sitten yhteisessä äitienpäiväjuhlassa.

Opiskeluaiheissa hyödynnettiin 1970-luvulla TSL:n uusia aineistoja kunnallispolitiikasta, ammattiyhdistystoiminnasta ja poliittisesta toiminnasta. Syksyllä 1972 opiskeltiin Yleisradion tarjoamaa sosiaalipolitiikan kurssia. Seuraavana vuonna aloitettiin uudella kerholla ja kuunneltiin Yleisradion englannin kielen Start-kurssia. Johtokunnan kokoontumisissakin hyödynnettiin keskustelun virittäjinä esimerkiksi puolueen ohjelmaluonnoksia eri aiheista.

Opintokerhotoiminnan rinnalla toimi jatkuvasti myös Keskustelijat-kerho, vetäjinä muun muassa Anja Nurminen ja Irja Lönngrén. Kodeissa kokoonnuttiiin ja keskusteltiin ajankohtaisista aiheista, vaikkapa *Suomen Sosialidemokraatin* pääkirjoituksista sekä myös erilaisista TSL:n tarjoamista aiheista. Aihealueet sivusivat muun muassa kirkkoa, koulu-uudistusta, työttömyyttä, nukkuvia äänestäjiä, kuluttajakysymyksiä, kansainvälistä avustustoimintaa. Joskus sivuttiin myös kunnallispolitiikan aihepiiriä. Muutakin kerhotoimintaa oli, esimerkiksi järjestötoiminnan ja askartelun kerhot. Yhdistyksen parissa toimi lisäksi Pihlajamäen kaupunginosassa 1970-luvun lopulla kaksi kirjallisuuskerhoa, Pihlajanmarjat ja Pihlajanoksat. Naisyhdistyksen opintokerhotoiminta alkoi kangerrella sitten 1980-luvun alkuvuosina.<sup>28</sup>

Pihlajamäen sosialidemokraattisella yhdistyksellä oli omaakin opintotoimintaa kaupunginosassa aina perustamisvuoden 1963 syyskuusta alkaen. Kunnallispolitiikan opiskelulla aloitettiin ja myöhemmin paneuduttiin sosialidemokratian aatemaailmaan. Kehitysmaiden ongelmiakin pohdittiin kerhoissa, joita oli johtokunnan, naisjaoston ja nuorisajaoston puitteissa sekä myös koko jäsenistöllä erityisenä keskustelukerhona. TSL:n pääsihteeri Jussi Pikkusaari kävi vuonna 1979 alustamassa tulevan 1980-luvun näkymistä.<sup>29</sup>

Käpylän sos.dem. työväenyhdistyksessä toiminta oli hyvin vilkasta 1970-luvulla Urpo Paavolan ja varsinkin Seppo Rosenqvistin puheenjohtajakausien aikana verrattuna edellisen vuosikymmenen hiljaisempaan kauteen. Yhdistyksen keskeisten toimihenkilöiden kunnalliset luottamustoimet lisääntyivät, mikä luonnollisesti heijastui ajankäyttöön. Jäsenmääräkin kasvoi yli sadan. Opintotoiminta vahvistui vuosikymmenen kuluessa, ja siirryttäessä 1980-luvulle toimivat yhtäaikaan sekä kunnallispoliittinen että yhteiskuntapoliittinen opintokerho. Puolueen periaatteellisiin kysymyksiin otettiin myös kantaa.<sup>30</sup>

Helsingin Töölössä sosialidemokraattisen yhdistystoiminnan juuret olivat vuodessa 1903. Välillä oli vuosikymmenienkin katkoksia. Sotienjälkeinen hiljainen kausi taittui 1960–70-lukujen vaihteessa murroksenkaltaiseksi nousuksi. Alle viidenkymmenen jäsenen joukko kasvoi vuonna 1969 jo 69:n

<sup>28</sup> Laitinen s 76–79, 80.

<sup>29</sup> Työtä Pihlajamäen hyväksi 25 vuotta. Pihlajamäen Sosialidemokraatit ry. Kirj. Asta Hälinen, Pentti Ukkola, Helena Ylisipola [ei painopaikkaa, -vuotta eikä sivunumeroita, 1988, s 4, 18–19, 23].

<sup>30</sup> Saarentaa s 30, 32.

suuruiseksi ja kaksi vuotta myöhemmin määrä oli 107. Ja vuonna 1973 jäseniä oli 205. Töölö sai nopeasti maineen paremman väen ja maisterisosialistien vasemmistohenkisenä yhdistyksenä. Aarne K. Leskisen pitkän kauden jälkeen osuustoimintaliikkeen johtavissa tehtävissä olleet Pekka Kuoppala ja Kyösti Suonoja luotsasivat yhdistyksen nousuun, jota vuonna 1973 Yleisradion toimittaja Mauri Vakkilainen sitten jatkoi.

Jäsenmäärän kasvu heijastui voimakkaampaan kunnallispoliittiseen vaikuttamiseen. Yhdistys esimerkiksi vastusti suunnitelmaa TempPELLIAUKION kirkon rakentamiseksi. Paikalle piti toteuttaa lastentarha. Opintotoiminta sai ajankohdasta voimakkaan sysäyksen. Opintokerhoja muodostettiin innolla 1970-luvun alkuvuosina ja ne toimivat vireästi. Aihepiireinä olivat esimerkiksi liike- ja talouspolitiikan kysymykset, sosialismin teoria, austromarxismi, tasa-arvoasiat, suomalaisen työväenliikkeen historia ja ekologia. Opintotoiminta alkoi hiipua 1980-luvun alkuvuosina, mutta vuosikymmenen lopulla virisi vielä ahkeraa opiskelua ekologisessa opintokerhossa.<sup>31</sup>

Helsingin sos.dem. piirin puitteissa olivat pitkään hyvin suosittuja sos.dem. kerhon eli ns. tiistaikerhon tilaisuudet kerran kuukaudessa. Niihin osallistui jäsenistöä lavealti, aatteellisesti oikealta keskelle ja vasemmalle. Esimerkiksi vuonna 1960 osallistujia oli keskimäärin 70. Yhtenä esimerkki aiheena oli koulukysymys, josta alustivat pääjohtaja R. H. Oittinen ja kansakoulunopettaja Inkeri Airola. Seuraavana vuonna oli kerran alustajana TSL:n Arvi Hautamäki, joka puhui sosialidemokratian aatteesta. Yhtenä vuoden 1962 teemana oli ”Sosialismin edellytykset tämän päivän Suomessa”, alustajina Väinö Liukkonen Työväen Akatemiasta ja tohtori Mauno Koivisto. Mainittakoon vielä yhtenä esimerkkinä näistä keskusteluilloista vuodelta 1963 TSL:n pääsihteerin Olavi Hurrin alustus aatteellisuudesta, mitä se on ja mitä se ei ole.<sup>32</sup>

Kun TSL:n Helsingin opintojärjestö saatiin viimeisenä perustetuksi, ryhtyi pääkaupungin sos.dem. piiri hyödyntämään sen asiantuntemusta omassa koulutustoiminnassaan erityisesti vuodesta 1974 alkaen, piirisihteerin Esko Niemisen aikana. Sen avulla toteutettiin esimerkiksi Viljo Ripatin johdolla uusien jäsenten koulutusta ns. puoluekoulun muodossa. Koulutuksessa oli eri linjoja ja niillä vetäjinä Per-Erik Förars, Seppo Rätty ja Markku Pohjola. Esimerkiksi vuonna 1977 todistuksen sai 57 henkilöä. Opiskeluaiheina olivat muun muassa ideologiset kysymykset, ammattiyhdistysliike, yhteiskunnan toiminta, kunnallispolitiikka ja valtiosääntöuudistus. Opintojärjestöllä oli toki muutakin toimintaa, kuten esimerkiksi kursseja, luentoja, ja myös muutamia tutustumisretkiä tehtiin Kotkaan, Hämeenlinnaan ja Tampereelle.<sup>33</sup>

*Vantaalla ja Espoossa...*

<sup>31</sup> Mikko Myller: Valtavirrasta vastavirtaan. Töölöläinen sosialidemokratia 1965–2003, julkaisussa Töölön Sosialidemokraattinen yhdistys ry. 1903–2003. Muistoja ja historiaa. Toim. Taina Taskila-Åbrandt [ei painopaikkaa eikä -vuotta, Helsinki 2003], s 23–25, 27, 29, 31.

<sup>32</sup> Simola 2014 a 21–24.

<sup>33</sup> Tuomisto 1992 s 37–38; Tuomisto 1999 s 30–32.

Edellä kerrottiin, kuinka Tikkurilan työväenyhdistyksen jäsen Evi Vesa patisteli yhdistystään vuoden 1969 alussa käynnistämään jälleen opintotoimintaa. Hänen innostuksensa heijastui muihinkin. Vuoden 1971 lopulla yhdistys liittyi perustettuun TSL:n Helsingin maalaiskunnan opintojärjestöön; myöhemmin nimeksi vaihtui Vantaan opintojärjestö. Sen kautta saatiin lisää virikettä opintotoimintaan ja myös tietoa Sivistysliiton laatimista opintoaineistoista. Pitkästä aikaa päästiinkin opinnoissa liikkeelle. Ensimmäisenä opintoasiamiehenä oli Niilo Sjögrén ja seuraavana Jorma Ojanne.

Vuonna 1972 opiskeli Tikkurilan työväenyhdistyksen kahdessa opintokerhossa yhdistyksen uudella talolla, Tikso-kellarin tiloissa, kummassakin noin 15 henkilöä. Keväällä esillä oli ”Politiikan peruskoulu” ja syyskaudella paneuduttiin puolestaan kunnallispolitiikan aineistoon. Esimerkiksi vuonna 1976 tartuttiin uudelleen kunnallispolitiikkaan. Lisäksi yhdistyksen parissa käynnistettiin erityinen puoluekoulu. Sen luennoilla keskityttiin erityisesti periaateohjelmaan ja puolueen erityisohjelmiin sekä tarkasteltiin työväenliikkeen suhdetta sosialismiin. Opettajina ja luennoitsijoina toimivat yhdistyksestä pitkäaikainen puheenjohtaja Matti Virtanen sekä aikaisempi varapuheenjohtaja ja sihteeri Aarno Tahvanainen, kunnankamreeri Erkki Veräjänkorva sekä TSL:n pääsihteeri Jussi Pikkusaari ja Työväen Akatemian rehtori Arvo Santonen.

Seuraavana vuonna 1977 opintokerhon aineita olivat aatehistoria, yhteiskunta- ja ammattiyhdistyspolitiikka sekä puhe- ja esitystaito. Myöhemmin paneuduttiin esimerkiksi sosialidemokratian perusteisiin TSL:n opintoaineiston avulla. Kerholaisten ja kurssilaisten määrä oli verrattain pieni yli 400 jäsenen (1978) yhdistyksen kokonaisuudesta, mutta Erkki Vasaran sanoin ”kursseilla istuivat ennen muuta ne, joille oppimastaan myös oli käytännön hyötyä”. Ja hyötyä voidaan ymmärrettävästi mitata erilaisin tavoin.

Sivistystyöhön herääminen heijastui myös työväenyhdistyksen perinteiseen kirjastotoimintaan. Se heräsi 1970-luvulla uudelleen eloon, ja kirjamääriä kartutettiin erityisesti työväenliikettä käsitelleillä teoksilla. Kirjasto oli jäsenistölle avoinna aina kuukausikokousten iltoina.<sup>34</sup>

Rekolan taajamassa pääradan varrella asui 1920-luvun alussa noin 300 henkilöä. Vuonna 1924 perustettiin työväenyhdistys. Työväentalon hankkimisesta tuli pitkälinen ponnistus noin 30–35 jäsenen suuruiselle yhdistykselle. Kolmekymmenluvun lopulla onnistuttiin ostamaan sopiva tontti. Tosin sitä ei haluttu myydä yhdistykselle, mutta puolueen järjestösihteeri Kalle Lehmus suostui tulemaan avuksi ja hiljaiseksi välikädeksi, on Toivo Laine kertonut historiikissa. Aikanaan talo valmistui, ja 1950-luvulla talolla ryhdyttiin esittämään elokuvia. Kino Rekola toimi sitten vuosikymmeniä. Omalla talolla oli myös teatteritoimintaa ja lisäksi työväenyhdistyksen opintokerhoilla oli hyvät tilat oman kurkihirren alla.<sup>35</sup>

<sup>34</sup> Vasara 2000 s 437, 481–482, lainaus s 481.

<sup>35</sup> Rekolan Työväenyhdistys. 70 vuotta mukana alueemme kehityksessä. Kirj. Toivo Laine [ei painopaikkaa eikä -vuotta, Vantaa, 1994] s 3–6, 10, 13.

Espeen kauppalan väkiluku kasvoi pääkaupungin kupeessa, ja 1970-luvun alussa määrä oli jo lähes 100 000. Vuoden 1972 alussa siitä tulikin kaupunki. Useimpiin taajamiin oli saatu kasvun myötä perustetuksi myös työväenliikkeen järjestöjä. Monissa oli opintotoimintaa, ja yhteiselimeksi muodostettu TSL:n Espoon opintojärjestö auttoi ja koordinoi opintotoimintaa. Kauniaisissa toimineen Työväen Akatemian vaikutus säteili silläkin tavalla, että yhdistykset saattoivat kokoontua opiston tiloissa omiin keskustelu- tai juhlatilaisuuksiinsa. Näin toimi esimerkiksi Kauniaisien sos.dem. työväenyhdistyksen sen jälkeen, kun se hiljaiselon jälkeen alkoi 1960-luvun loppupuolella virkistyä.<sup>36</sup>

Hyvä esimerkki TSL:n opintojärjestön toiminnasta oli Espoon Leppävaarasta vuodelta 1971. Paikallinen sos.dem. työväenyhdistys oli 1960-luvun mittaan hetkellisesti heikentynyt, vaikka rutiinikokoukset sentään hoidettiin omassa Kerhotalossa Lintuvaaran Pakastiaisenkujalla. Alaosastot toimivat vaatimattomasti, opintokerhoakaan ei ollut. Alueen voimakas kasvu ja mahdolliset kaavoitusratkaisut kyllä kiinnostivat.

Kun omat voimat eivät riittäneet, tuli TSL:n opintojärjestö sopivasti apuun ja toteutti Leppävaarassa kauppaopiston tiloissa maaliskuussa 1971 kaksipäiväisen Yhdyskuntasuunnittelu- ja aluerakentamisseminaarin. Se oli osallistujille ilmainen, eikä ovella katseltu kenenkään jäsenkirjoja. Ohjelmassa oli alustuksia ja keskustelua yleiskaavasta, kunnallistekniikasta ja myös asukkaiden oikeusturvasta. Seminaari antoikin uutta puhtia ajankohtaisten kaavoituskysymysten seuraamiseen, ja muutenkin alkoi yhdistystoiminta uudelleen vilkastua.<sup>37</sup>

TSL:n Uudenmaan piirijärjestö perustettiin vuonna 1973 Helsingin työväentalolla kuuden opintojärjestön voimin. Pian niitä perustettiin lisää, ja myös opintokerhojen määrä kasvoi. Esimerkiksi maaliskuussa 1974 piirin alueella toimi 304 opintokerhoa. Espoossa oli 96, Järvenpäässä 20, Lohjalla 32, Nurmijärvellä ja Loviisassa yhdeksän, Hyvinkäällä 76, Keravalla 15 ja Vantaan opintojärjestössä 35 kerhoa. Vuosina 1981–83 päästiin yli 700 kerhon määrään, mutta sen jälkeen lukemat alkoivat alentua.

Kai Hurskaisen mukaan piiritoiminnan kohokohtia oli esimerkiksi lokakuussa 1978 Martinlaakson koululla Vantaalla järjestetty Lue lapselle -seminaari ja kulttuuritapahtuma. Pääjuhlan juonsi ja siinä myös esiintyi läänintaiteilija Jani Uhlenius. Muun muassa lasten ohjelmaryhmä Pisara sekä Hyrylän ja Koivukallio-Rautkallion nuoret kotkat esittivät ohjelmaa. Kirjailijan sanan esitti Kaarina Helakisa, Lapsen vuoden suunnitelmista kertoi kouluhallituksen pääjohtaja Erkki Aho ja lisäksi Lasten kulttuuritoimikunnan työstä kertoi kulttuurisihteeri Pekka Gronow.<sup>38</sup>

*Forssasta Vammalaan, Nokialle ja Messukylään ...*

<sup>36</sup> Tuomisto 1978 s 49–53.

<sup>37</sup> Tuomisto 2011 s 228–229, 245–246.

<sup>38</sup> Kai Hurskainen: Työväen Sivistysliiton Uudenmaan piirin kehitysvaiheita, julkaisussa Työväentutkimus vuosikirja 2009 s 50; ks. myös Sisukasta sivistystyötä, eri kohdin.



Forssan työväenyhdistyksellä oli talollaan perinteisesti monipuolista kulttuuritoimintaa, muun muassa musiikkia, kuorolaulua ja työväenteatteria. Kuusikymmenluvulla toimi vapaamuotoinen Maanantaikerho, joka keräsi parikymmentä kertaa vuodessa lähinnä naisia ja eläkeikäisiä keskustelutuokioihinsa. Kahvi maistui, ja kirjoja luettiin. Joskus tehtiin retkiäkin. Kimmo Ikosen mukaan varsinainen opintokerhotoiminta jäi katkelmalliseksi vielä 1960-luvun puolivälissä, mutta vuonna 1967 johtokunta elvytti kerhotoiminnan uudelleen TSL:n kirjekurssia opiskellen. Seuraavana vuonna muodostettiin yhdistetty opinto- ja keskustelukerho. Pian vilkastui opiskelukin, ja vuoroviikoin alkoi kokoontua kaksikin TSL:n opintokerhoa. Kalle Sjöroos ohjasi kerhoa, jonka aiheena oli ”Määrätietoiseen kunnallispolitiikkaan” ja Erkki Palménin puolestaan kerhoa ”Taloudelliseen kansanvaltaan”.

Opintoaineisto *Politiikan peruskoulu* veti vuonna 1970 mukaansa jo yli 40 kerholaista, jotka muodostivat kaikkiaan kahdeksan eri kerhoa. Nuorten kerhon ohjaajana Forssassa oli Isto Hannula. Sama TSL-aineisto viritti kerhotoimintaa hyvin monissa yhdistyksissä. Ja kun alkuun oli päästy, jatkui toiminta vilkkaana koko 1970-luvun ajan. Pieni notkahdus tapahtui vuonna 1977, mutta esimerkiksi kunnallisvaalivuonna 1980 oli työväenyhdistyksen opintokerhoissa toista sataa kerholaista.<sup>39</sup>

Sosialidemokraattinen yhdistystoiminta vahvistui Vammalan ja Tyrvään seudulla 1960-luvun lopulta alkaen. Vuonna 1972 elvytettiin toimintaan Tyrvään sos.dem. kunnallisjärjestö ennen kuin Tyrvää ja Karkku liitettiin Vammalaan. Opintotoiminta oli ollut vähäistä niin puolueosastoissa kuin ammattiyhdistysliikkeessäkin, on Jarmo Metsälä historiikissa luonnehtinut. Valmistelutoimien seurauksena Vammalan sosialidemokraatit, Tyrvään sosialidemokraatit ja Kiiikan työväenyhdistys perustivat Vammalan seudun opintojärjestön tammikuussa 1973. Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin Matti Pohja. Toiminta laajeni nopeasti myös Mouhijärven suuntaan. Tamperelainen opintoneuvoja Yrjö Vuolio auttoi alkuvaiheissa toiminnan käynnistämisessä.

Lokakuussa saatiin ensimmäiseen yleisötilaisuuteen, syystempaukseen, lisää apua Tampereelta. V. O. Veilahti esitelmöi, ja trubaduuri Ilmo Korhonen lauloi sekä lisäksi Vammalan työväenopiston tanhupiiri esiintyi. Myöhemmin joulukuussa 1973 opintojärjestö osallistui Porissa ravintola Baarimikon kabinetissa TSL:n Satakunnan piirin perustamiseen. Vuoden 1974 syystempauksessa oli puhujana kansanedustaja Pirkko Työläjärvi. Opintojärjestön toimintaa helpotti hieman pääsy kunnallisten avustusten pariin, mutta jatkuvasti elettiin niukkoja aikoja. Jäsenjärjestöjen opintotoimintaa pyrittiin vahvistamaan kouluttamalla opintosihtereitä ja -neuvojia. Yhtenä kouluttajana oli Etelä-Hämeen piirin sihteeri Erkki Koljonen.

Kun opintojärjestön lisääntyvän jäsenistön painopiste siirtyi vuonna 1975 vahvemmin ammattiyhdistysliikkeen puolelle, painottuivat siihen suuntaan myös henkilövalinnat ja toiminnan

<sup>39</sup> Gyllén, Huttu, Ikonen, Isotalo s 293–294, 320–321.

painopisteet. Kurssi- ja opintotoiminnassa siirryttiin vahvemmin työpaikkojen opintotoimintaan ja ay-opintoihin. Koulutusta suunnattiin kyllä myös kunnallisille luottamushenkilöille ja vaaliehdokkaillekin. Puoluekoulujakin toteutettiin. Seuraavina vuosina olivat yksittäisinä kohokohtina muun muassa suositut työväenlauluillat, vanhan ajan työväeniltamat ja esimerkiksi marraskuussa 1976 Vammalan kaupungintalossa kirjallisuusiilta. Alustajana oli kirjailija Pentti Holappa. Kulttuuritoiminta lisääntyi vilkastuvan toiminnan aikana erityisesti vuodesta 1982 alkaen. Esimerkiksi syyskuussa 1983 tutustui harrastustöiden näyttelyyn 1330 henkeä. Seuranneina vuosina opintojärjestön tapahtumissa nähtiin ja kuultiin monia tunnettuja kulttuurihahmoja: esimerkiksi laulajat Vera Telenius, Katri-Helena, Anneli Saaristo ja Veikko Lavi, lausuja Veikko Sinisalo sekä sanan, huumorin ja harmonikan taituri, kansanedustaja Timo Roos.<sup>40</sup>

Nokian työväenyhdistyksen historiakirjan kuvauksessa opintotoiminta liittyi yhdistyksen naisjaoston toimintaan. Kuten esimerkiksi Iisalmessa pyrki myös Nokialla jaosto tarmokkaasti muistuttamaan, etteivät naiset ole yhdistystoiminnassa vain kahvinkeittäjiä. Kuitenkin vielä 1970-luvulla naisten osuus työväenyhdistyksen johtokunnassa oli Kirsti Stenvallin mukaan verraten vähäinen.

Osa kuusikymmenluvun jäsentulvasta suuntautui Nokiallakin naisjaostoon. Toiminta vilkastui, vaikka suuri osa toiminnan vetäjistä oli edelleen samoja kokeneita hahmoja. Jaosto osallistui ukkoyhdistyksen poliittiseen ja vaalitoimintaan, mutta myös omia kokouksia pidettiin. Mukana oli joskus naispiirin edustajia sekä TSL:n kerhotoiminnan edustajia. Keskusteluaiheet vaihtelivat perheen asemasta kunnallisten lautakuntien työhön. Esimerkiksi vuonna 1973 naisjaosto teki teatterimatkan ja myös sosialidemokraattien maakuntajuhlille osallistuttiin. Kerhoiltoja oli tuon vuoden kuluessa neljä.<sup>41</sup>

Kirjallisuus oli Sirkka Merikosken kuvauksen perusteella keskeisenä aiheena Hämeessä Messukylän sos.dem. naisyhdistyksen opintokerhossa 1970-luvun alkuvuosina. Pienen tauon jälkeen aloitettiin uudelleen vuonna 1969 ajatuksella ”kartuttaa tietojamme yhteiskunnallisista asioista”. Vuonna 1972 kerhossa luettiin kolmea kirjaa: ensin tarkasteltiin *Saastuvaa elinympäristöä*, seuraavaksi Martta Salmela-Järvisen muistelmia *Kun se parasta on ollut*. Siitä jatkettiin aiheesta ihan toiseen: sos.dem. nuorten julkaisemaan Ernest Mandelin teokseen *Lyhyt johdatus marxilaiseen kansantaloustieteeseen*. Seuraavana vuonna kerhossa tartuttiin Väinö Linnan vaikuttavaan teossarjaan *Täällä Pohjantähden alla*.<sup>42</sup>

*Laajalla Pohjanmaalla...*

Pohjanmaan työväenliikkeen historiaa käsittelevässä teoksessaan Olavi Hurri kuvaili, että

<sup>40</sup> Jarmo Metsälä: Oppia ikä kaikki. Työväen Sivistysliiton Vammalan seudun opintojärjestö r.y. 20 vuotta. Kokemäki 1993 s 8–32, 45–49.

<sup>41</sup> Puutio, Stenvall s 257–259.

<sup>42</sup> Merikoski s 76, 79–80, lainaus s 76.

jonkinmoisen tauon jälkeen ”Seinäjoki heräsi opintojärjestökauteen vuonna 1964”. Lisäksi uudet opintojärjestöt perustettiin seuraavana vuonna Vaasaan ja vuonna 1967 Alavudelle. Nämä kolme muodostivat sitten maakunnalliseksi yhdyssiteekseen TSL:n Pohjanmaan piirin huhtikuussa 1974. Ensimmäisenä puheenjohtajana toimi Aarre Kari Alavudelta vuoteen 1979 saakka. Seuraavana oli kokkolalainen Eila Pohjonen vuosina 1980–84 ja häntä seurasi Maija Salminen Seinäjoelta. TSL:n piiritoimisto avattiin Seinäjoelle vuonna 1976.

Tavanomaiseen sosialidemokraattien piiri- tai yhdistyshistoriakirjaan verrattuna Olavi Hurri on koonnut teokseensa poikkeuksellisen runsaasti TSL-aineistoa; voi varmasti sanoa, että se on hyvin ymmärrettävää. Kerhokaudella 1973–74 Seinäjoella toimi kaikkiaan 50 opintokerhoa, Vaasassa 44 ja Kokkolassa 35. Pietarsaareissa oli 16, Nurmossa seitsemän, Kauhajoella kuusi, Ähtärissä ja Toholammilla viisi, ja Kannuksessa neljä kerhoa. Eniten kerhoja (47) oli sos.dem. puolueosastoissa, seuraavaksi eniten sos.dem. nuoriso-osastoissa ja -jaostoissa (32), naisyhdistyksissä ja jaostoissa (14). Esimerkiksi Metallityöväen ammattiosastoissa oli yhteensä 14 kerhoa ja Paperityöntekijöillä oli 10. Eläkkeensaajilla oli seitsemän kerhoa, mutta heidän osuutensa tuli kasvamaan kuten muuallakin.

Vuonna 1977 Pohjanmaalla ilmoitettiin jo 535 opintokerhoa, joista valtionavun sai yhteensä 457. Seuranneina vuosina päästiin 500 kerhon paikkeille. Erityisesti EKL:n kerhomäärä kasvoi, huippuvuosina 200–270:n paikkeille. Opintokeskuslain jälkeen vilkastui myös kurssitoiminta. Vaasan läänin alueella TSL:n järjestöt järjestivät 1970-luvun loppupuolella vuosittain toista sataa kurssia, joille saatiin valtionapu. Esimerkiksi vuonna 1981 kursseja oli 231. Opintoinnostus alkoi kuitenkin hiljalleen laantua 1980-luvun mittaan. Huhtikuussa 1974 perustettu Pohjanmaan TSL-piiri järjesti 1970-luvulta alkaen myös runsaasti erilaisia kulttuuritilaisuuksia, työväen kulttuuritapahtumia, konsertteja, kuvataideleirejä, perinneretkiä ja kirjoituskilpailuja.<sup>43</sup>

### *Koillismaan Työläistapahtumat*

TSL:n Koillismaan opintojärjestö sai alkunsa vuonna 1974.<sup>44</sup> Hyvin suurena taustatekijänä oli Kuusamossa ja Pudasjärvellä opettajana toimineen Pertti Hyvösen henkilökohtainen innostus. Hän ryhtyi yhdessä TSL:n Oulun piirin sihteerin Eino Skantsin kanssa kehittämään ajatusta alueellisesta työväen kulttuuritapahtumasta. Siitä seurasi sitten opintojärjestön perustava kokous Kuusamon sos.dem. työväenyhdistyksen omistamalla Tetrahallilla. Paikalla oli parikymmentä henkilöä, kolmen kunnan eli Kuusamon, Taivalkosken ja Pudasjärven sosialidemokraattisista yhdistyksistä ja myös ammattiyhdistysväkeä. TSL:n edustajana oli pääkaupungista paikalle matkannut opintojohtaja Teuvo Ikonen. Hyvönen valittiin ensimmäiseksi puheenjohtajaksi.

Möhemmin Pertti Hyvönen muisteli, ettei Koillismaa ole ollut varsinkaan sosialidemokraattiselle

<sup>43</sup> Hurri 1991 s 361–369.

<sup>44</sup> TSL vuonna 1974 s 12.

työväenliikkeelle helppoa aluetta. ”Kepulais-laestadiolainen ahdas ilmapiiri tuntuu ajoittain tukahduttavalta.” Kuitenkin sosialidemokraatit halusivat kehitetyllä uudella Työläistapahtumalla ”yhdistää vähäiset joukot”. Uudessa opintojärjestössä haluttiin näyttää, että ”meitäkin näiltä kairoilta löytyy ja että työväenkulttuuri elää”. Työläistapahtuman ohella oli vuosittain muutakin toimintaa: opintokerhoja, lyhytkursseja, oma kuorokin toimi, samoin näytelmäryhmä. Ovet olivat auki muillekin kuin sosialidemokraateille, jäsenkirjaa ei edellytetty.

Ensimmäinen Työläistapahtuma järjestettiin elokuun alussa 1975 Kuusamossa. Oikeastaan se koostui useista yksittäisistä tapahtumista elokuun 2.–19. päivän kuluessa.<sup>45</sup> Jatkossakin tapahtuma tukeutui kolmeen pilariin, kuten Hyvönen on kuvannut. Yhtenä olivat TSL:n piiri ja paikallinen opintojärjestö, jotka kahdestaan vastasivat kokonaisuudesta, myös kulttuuriohjelmasta. Kun järjestäjänä oli TSL, avautuivat monien työpaikkojen ja laitosten ovet. Kunnallisia avustuksiakin oli mahdollisuus saada.

Toisena oli Oulun sos.dem. piiri, jolla oli jo ollut muutaman kerran kesäisiä retkeilypäiviä. Jatkossa retkeilypäivien marssikulkue ja juhla muodostivat työläistapahtumaan pääjuhlan. Ja kolmannen tukipilarin muodosti ammattiyhdistysliike, jolla oli alueella liittokohtaisia järjestötapaamisia, etenkin kunkin sos.dem. ryhmän osalta. SAK:n ohella tapaamisia järjestivät muun muassa STTK, Teknisten liitto ja Teollisuustoimihenkilöt. Enimmillään Työläistapahtuman yhteydessä saattoi Hyvösen muistaman mukaan olla 15 eri liittojen järjestötapaamista. Näiden lisäksi tapahtumassa oli runsas TSL:n jäsenjärjestöjen edustus, Eläkkeensaajista nuoriin kotkiin ja sos.dem. naisiin, raittiusjärjestöstä sosiaali- ja terveysalaan, koulutusalaan sekä liikuntaan saakka, TUL ja Työväen kuntoliitto mukaan lukien. Näyttävästi olivat varsinkin alkuvuosina mukana myös E-osuusliike sekä muut työväen taloudelliset laitokset. Kaikki erilliset tapahtumat yhteen laskien saattoi jonakin vuonna osallistujia kertyä jopa 10 000.

Puhujiksi saatiin ministereitä ja ay-liikkeen johtoa, muun muassa Pirkko Työläjärvi, Ulf Sundqvist, Matti Ahde, Sulo Penttilä, Kunto Kaski. Myöhemmin 1980-luvulla nähtiin ja kuultiin myös Kalevi Sorsaa ja Pertti Viinasta. TSL:n puheenjohtajat ja pääsihteerit kävivät hekin.

Alun alkaen Työläistapahtuman ajatus oli, että se toteutettaisiin aina Koillismaalla, mutta käytännössä se lähti kiertämään Oulun lääniä. Tapahtuma vakiintui kahdeksan päivän mittaiseksi. Kulttuuritarjonnassa oli heti ensimmäisellä kerralla työpaikka-, laitos- ja ulkoilmakonsertteja. Kuvataideleiri kokosi omat osallistujansa. Nuorilla oli omia tapahtumia Liikeliiton Karhurannassa. Ainakin kansanedustaja Liisa Jaakonsaari oli siellä joskus mukana ”henkeä nostattamassa”, muisteli Pertti Hyvönen.

Ensimmäiseen tapahtumaan liittyi venäläisen elokuvan viikko. Musiikkiohjelmaa tarjosivat alkuvaiheissa esimerkiksi Teuvo Teukka Romppanen Rovaniemeltä ja Kajaanin Big Bandin

---

<sup>45</sup> TSL vuonna 1975 s 39.

kvartetti Ilja Saastamoisen johdolla. Muistiin tallentuneita vaikuttavia esiintyjiä olivat muun muassa Oulun kisällit, oululainen Junttavoksi, Eteenpäin-ryhmä Taivalkoskelta ja Nuori Voima Ylivieskasta. Myöhemmin esiintyjinä olivat muun muassa Pertti Haipola ja Monitoimi sekä Erkki Keinänen.<sup>46</sup>

Pitkäaikainen puheenjohtaja, kuusamolainen Maija Korpela kertoi elokuussa 1993 Koillismaan opintojärjestön syysjuhlan yhteydessä paikalliselle sanomalehdelle Työläistapahtuman edelleen jatkuneesta perinteestä. Opintokerhojen rinnalla kiinnostavimpia olivat tuolla hetkellä tietokonealan ja luovan ilmaisutaidon kurssit. Juhlapuheessa lehtori Seppo Ervasti toi esiin Kuusamon erityispiirteitä, jotka vaikeuttivat työväenliikkeen toimintaa. Niinpä ”työväenaatteesta puhuttiin hissuksiin ja rauhallisesti”, hän arvioi. ”Työväestön osuus kuusamolaisessa henkisessä kulttuurissa ei ole ollut näkyvä, mutta kuitenkin se on ollut köyhän kansan käyttövoimana.”<sup>47</sup>

#### *Toimintaa ja opintoja Lapin suunnalla*

Länsi-Lapissa Muonion sosialidemokraattien uusi toiminnallinen nousu tapahtui hiljaisten vuosien jälkeen vuoden 1968 alussa. Matkustajakoti Oloksen baarissa pidetyssä kokouksessa oli silloin koolla parikymmentä henkilöä, muun muassa kansanedustaja Urho Knuuti ja piirisihteeri Martti Ristimäki. Mukaan saatiin vähitellen aivan uusiakin jäseniä. Puheenjohtajana oli Väinö Saarensalmi ja sihteerinä Esko J. Ojala. Erityisesti syksyn kunnallisvaaleihin valmistautuminen kiinnosti, mutta myös Paasion kuuluisat piirut ja puolueen eheytyminen myötävaikuttivat ja innostivat. Ojala valittiinkin kunnanvaltuustoon. Hänestä tuli sittemmin yhdistyksen puheenjohtaja.

Puoluesihteeri Kalevi Sorsan vierailu paikkakunnalla marraskuussa 1969 herätti paljon mielenkiintoa. Kuulijoita oli runsaasti. Myös Sivistysliitto antoi yhdistystoiminnan kasvulle oman sysäyksensä, kuten Seppo Lehtimäki on kertonut: ”Työväen Sivistysliiton viihdekabaree Muoniossa ja muualla jokivarressa oli piristysruiske.” Vuonna 1971 yhdistykseen valittiin ensi kerran opintos sihteeri: Väinö Saarensalmi. Seuraavasta vuodesta alkoi Seppo Lehtimäen aika opintosihteerinä. Hänet valittiin myös Ojalan rinnalle valtuustoon.

Toiminnallisesta noususta kertoi sekin, että vuoden 1976 kunnallisvaalien tuloksena sosialidemokraateilla oli jo neljä paikkaa. Kunnalliselämään pyrittiinkin vaikuttamaan monin tavoin. Ja siinä hyödynnettiin muun muassa TSL:n opintoaineistoja, muun muassa *Politiikan peruskoulua*, *Demokraattisen sosialismin perusteita* ja myöhemmin *Sosialidemokratian suuntaa*.

<sup>46</sup> Kuvaus pohjautuu Pertti Hyvösen kirjeeseen 25.8.1993 kirjoittajalle, myös lainaukset. Hyvönen toimi sittemmin pitkään Pohjolan opiston opettajana Haukiputaalla, jatkaen edelleen myös TSL:n Oulun piirin puheenjohtajana ja Työläistapahtuman järjestelyissä. Vuoden 1991 Työläistapahtumasta ks. Risto Kenttä: Työläistapahtuma ruokkii kulttuurinälkäisiä. Eväitä myös poliittiseen syksyyn. Aikamerkki 4/1991 s 22–23.

<sup>47</sup> Koillissanomat 30.8.1993, myös lainaukset (uutisjuttu kirjoittajan hallussa; kirjoittaja vei tapahtumaan TSL:n tervehdyksen). – Kahta vuotta myöhemmin 1995 Oulun piiri järjesti Työläistapahtumansa 21. ja samalla viimeisen kerran (Pikkusaari 2014 s 283–284).

Opintotoiminnalla oli paljon merkitystä jäsenhuollossa, jäsenistön keskinäisessä yhteydenpidossa. Myöhemmin virisi myös näytelmäryhmien toimintaa, ja kisällilaulutkin kaikuivat.

Vasemmistopuolueilla oli yhteistoimintaa Tornionjokilaakson alueella, Tornion- ja Muonionjokien varrella. Laajimmillaan epävirallisessa yhteistyöelimessä oli mukana yhdeksän yhdistystä, aina Ylitorniolta Muonioon. Lisäksi saatiin toimimaan TSL:n Länsirajan opintojärjestö. Se paneutui erityisesti opintotoimintaan sekä kulttuuriaiheisiin, mutta myös Länsi-Lapin alueiden muita ajankohtaisia aiheita käsiteltiin. Jonkin verran oli myös sosialidemokraattista ja sivistisyhteistyötä yli valtakunnanrajan Ruotsiin. Muun muassa keskusteltiin lossiliikenteen ja ylikulun vaikeuksista.

Yhdistykseen perustettiin nuorisajaosto lokakuussa 1971 sekä naisjaosto seuraavana vuonna. Nuoret kotkat aloittivat toimintansa vuonna 1973. Ylimuonion Utkujärvelle saatiin 1970-luvun lopulla aikaan erityinen kurssikeskus. Sosialidemokraattisen nuorison keskusliitto osti Metsähallitukselta 9,5 ha suuruisen maa-alueen Utkujärven rannalta ja samalla kaksi joutilasta tukkikämpää.<sup>48</sup>

Taustalla oli se, että nuorisoliitto oli jo pitempään havitellut itselleen sopivaa koulutuspaikkaa, kuten Kari Pikkarainen on muotoillut. Eteläisen Suomen hintataso osoittautui kuitenkin aivan liian korkeaksi puheenjohtaja Pekka Sarkkisen ja tilintarkastaja Kalevi Rajalan etsiskelyissä. Esko J. Ojalalta saadun vinkin perusteella Utkujärven paikka löytyi.

Kunnostustyöt tehtiin pääosin talkoilla. Nuorisoliiton Lapin piirilläkin oli hankkeessa tekemistä. Muonion sosialidemokraatit huolehtivat paikan päällä keskuksen käytön järjestelyistä ja voivat samalla pitää sitä omana eräänlaisena työväentalonaan. Taustalle muodostettiin vuonna 1978 rekisteriin merkitty Työläisnuorison kasvatus, retkeily ja tuki ry. Nimi kertoi lähes ohjelman muotoisena yleisistä toiminnan muodoista. Nimi lyheni vuonna 1996 muotoon Työläisnuorison tuki ry. Sääntöjen tarkoituksena mainittiin erääksi tavoitteeksi ”luoda edellytyksiä työelämässä mukana olevien nuorten aatteelliselle ja sivistykselliselle kasvatustoiminnalle”. Perustajat olivat SNK, SNK:n Lapin piiri ja Muonion sos.dem. työväenyhdistys. Pian tulivat mukaan vielä Työväenlehdistön kannatusyhdistys ry ja Nuorten puolesta ry.

Utkujärvellä järjestettiin sitten tilojen valmistumisesta alkaen monenlaisia kursseja sekä koulutus- ja keskustelutilaisuuksia. Siellä majoittui myös lomalaisia sekä retkeilijöitä, tunturimaastossa samoavia ryhmiä, nuoria ja varttuneita, koululaisia, ammattikoululaisia, ammattiliittojen jäseniä. Vieraskirjaan kirjoittivat nimiään useat pohjoismaiset kävijätkin sekä joskus myös itänaapurista tulleet neuvostoliittolaiset vieraat. Muoniolaiset järjestivät siellä joitakin tilaisuuksiaan. Jonkin kerran siellä pidettiin myös seurakunnan tapahtumia esimerkiksi kauniiden joululaulujen merkeissä.<sup>49</sup>

<sup>48</sup> Lehtimäki s 58–77; Esko J. Ojala: Lapin sosialidemokratia. Sosialistinen Politiikka 3/1986 s 27–31.

<sup>49</sup> 25 vuotta työläisnuorten puolesta. Toim.kunta Pekka Sarkkinen, Timo Kokko, Eija Harjula, Aslak Haarahiltunen, Kalevi Rajala, Antti Hytti, Marko Hentunen, Heikki Virkkunen sekä Leena Seretin, Kari

Länsirajan tuntumassa oli monenlaista yhteistyötä akselilla Suomen TSL - Ruotsin ABF. Vuonna 1985 heräsi ajatus metsä- ja uittotyöperinteen keräämisestä Tornionjoen-Muonionjoen alueella.<sup>50</sup> Vakituiset uivot jokivarsilla olivat loppuneet vuonna 1971. Kahden sivistysliiton yhteistyöhön liittyivät Suomen maaseututyöväen liitto, edustajana Eino Vaattovaara Sieppijärveltä, ja Ruotsin metsätyöväenliitto, edustajana Göte Hurtig, Svenska Skogsarbetareförbundet. TSL:n edustajia olivat Heikki Lensu Rovaniemeltä, Sakari Palviainen Ylitorniolta ja Seppo Lehtimäki Muoniosta. Vastaavasti rajan toiselta puolelta olivat ABF:stä mukana Aino Keisu Övertorneåsta, Tore Lagnevall Haaparannasta sekä Bengt Niska, Göte Liminga ja Valborg Mella Pajalasta.

Ensin laadittiin aihepiiristä opintoaineisto, seuraavaksi koulutettiin opinto-ohjaajia, jotka vuorostaan perustivat opintokerhoja Tornionjokilaakson jokaiseen kuntaan. Usean vuoden kuluessa kerholaiset sitten nauhoittivat uittomiesten haastatteluja rajan molemmin puolin. Myös valokuvia koottiin, tehtiin videofilmiä ja kesäisin järjestettiin näytettäviä uittojuhlia. Kouluilla kiersi aineistosta koottu tietopaketti. Kerätystä aineistosta koottiin sitten vuonna 1991 myös valikoima tekstejä antologiaksi, suomeksi, ruotsiksi ja metsätyömiesten omilla meänkielen murreilmaisuilla kuvineen, runoineen, piirroksineen ja karttoineen.<sup>51</sup>

-----tietolaatikko

## SAKARI KIURUSTA ARVO SALOON

Pitkän linjan tiedotusmies ja kansansivistäjä Sakari Kiuru aloitti TV 1:n ohjelmajohtajan tehtävään valittuna vuoden 1974 alussa. Hän jatkoi samalla edelleen Sivistysliiton puheenjohtajana, mutta halusi myöhemmin vuonna 1978 luopua kesken kaksivuotiskautensa. Sittemmin Sakari Kiuru toimi vuosien 1980–89 ajan yksimielisesti valittuna Yleisradion pääjohtajana.<sup>52</sup>

Huhtikuun edustajakokous 1978 myönsi Kiurulle eron ja valitsi seuraajaksi 45-vuotiaan kirjailija Arvo Salon. Samassa kokouksessa valittiin Salon tilalle liittotoimikunnan jäseneksi kansanedustaja, filosofian maisteri, oikeustieteen kandidaatti Kaarina Suonio. Hän oli myös Helsingin kaupunginvaltuutettu ja oli toiminut työurallaan muun muassa kirjastoamanuenssina sekä

Pikkarainen [ei painopaikkaa eikä -vuotta, 2004], s 6–7, 10–12, 48–50, lainaus s 11.

<sup>50</sup> Perinteenkeruusta ks. Vuokko Marttala-Hurri: Lapin piirillä kaksi vahvaa aluevaltausta: Tietokoneet ja uittoperinne. Aikamerkki 2/1990 (Marttala-Hurri 1990) s 24–25.

<sup>51</sup> Häntä tulee! Rumpun kommer! Tornionlaakson uittojätkien kertomuksia. Berättelser av Tornedalens flottare. Toimittaneet/Sammanställda av Seppo Lehtimäki, Bengt Matti. Kalix 1991, 244 sivua. Ks. myös Markku Holappa: ”Naaraspuu oli sitkeämpi”, ja Juha Mäkinen: Uittoperinnekirja hyvä täydennys, molemmat Aikamerkki 4/1991, s 24–25.

<sup>52</sup> Kiuru 2004a s 131, 142; hänen kokemuksiaan ”parlamentarisesta viestinnästä” s 131–151; myös laajemmin Sakari Kiuru: Sähköiset suhteeni. Muistumia ja merkintöjä Kesäkadun vuosiltani. Helsinki: TSL 1992. Ks. myös Seppo Heikki Salonen: Lannistumaton kansanvalistaja. Demokraatti 22/8.12.2022 s 62 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

oikeusministeriön vankeinhoitotutkimuksen psykologian ja kasvatustieteen opettajana.<sup>53</sup>

Kuten Jussi Pikkusaari on luonnehtinut, Salo oli TSL:n viimeinen puheenjohtaja, joka kohosi tehtäväänsä liiton toiminnan parista. Edellä on kerrottu, että hän oli osallistunut muutamien alatoimikuntien toimintaan, kirjoittanut 1960-luvulta alkaen liiton lehteen ja ollut alustajana erilaisissa tilaisuuksissa. Vuodesta 1971 alkaen hän oli lisäksi ollut liittotoimikunnan jäsen. Salo oli jo vuonna 1961 valittu TSL:n kirjalliseksi sihteeriksi ja *Työläisopiskelijan* toimittajaksi, mutta hän ei ottanutkaan tehtävää vastaan. Sivistysliiton avara työmaa näkyi jonkin kerran Arvo Salon runoudessakin, kuten edellä on jo havaittu.

Salo oli monella tavalla julkisuudessa tunnettu henkilö, Eino Leinon seuran palkitsema kulttuurivaikuttaja ja sanavalmis sanataituri, ollut päätoimittajana, toimittajana ja avustajana useissa lehdistä, myös muun muassa Unesco-toimikunnan jäsen ja toimi Valtion elokuvataarkastamon varapuheenjohtajana vuosina 1972–83. Hän oli myös poliittinen vaikuttaja: istui Helsingin kaupunginvaltuustossa vuosina 1965–72 ja 1977–80, kansanedustajana 1966–69 ja uudelleen 1979–82. Salo oli sos.dem. puolueen jäsen kaudet 1963–66 ja 1975–78, sekä toimi myös Helsingin sos.dem. piirin puheenjohtajana vuosina 1979–82. Vuosina 1979–83 hän oli myös SN-seuran keskusjohtokunnan jäsen, mutta ei kuitenkaan Sivistysliiton edustajana.<sup>54</sup> Mainittakoon tässä yhteydessä vielä, että Sakari Kiuru kutsuttiin SDP:n puoluekokouksessa toukokuussa 2012 puolueen kunniajäseneksi.

-----

### *Millaista ”suoraa toimintaa”?*

Kun TSL:n monipuolinen sivistystyö jatkoi voimistumistaan ja sen erilaiset toimintakentät laajentumistaan 1960-luvun loppuvuosista alkaen, heräsi ymmärrettävästi myös ajatuksia koko toimintakentän ja tehtäväkuvan uudelleen arvioinnista. Liitto oli osaamisellaan ja hyödyllisillä aineistoillaan saavuttanut merkittävän aseman niin sos.dem. puolueen kuin ammattiyhdistysliikkeenkin koulutusjärjestelmissä. Se palveli myös kaikkia muita jäsenjärjestöjään monin koulutuksellisin tavoin. Koulutus- ja opintotilaisuuksiin sekä tapahtumiin saatiin kiinnostuneita kaikkien näiden järjestörajojen ulkopuoleltakin. Aatteellinen ja kulttuurivaikuttaminen oli vahvistunut, ideologinen työ oli saanut omat uomansa, perinteitäkin vaalittiin.

Yhdeksi ajattelun kärjeksi muodostui, että TSL voisi ehkä olla vielä jotakin paljon enemmän ja ulottua vaikutuksellaan entistäkin laajemmalle. Tällaisia keskustelunaiheita nousi liiton hallintoelimissä esiin keväästä 1974 alkaen. Osin virikettä ja kannustusta antoivat Tienviitoissa

<sup>53</sup> TSL vuonna 1978 s 4–5, 9.

<sup>54</sup> Pikkusaari 2014 s 162; Kinnunen s 482; Arvo Salosta (1932–2011) ks. myös Suomen kansanedustajat II s 905; Kaarina Suoniosta (s. 1941) ks. Suomen kansanedustajat II s 992–993, kansanedustajana valtiopäivillä 1975–86.



mainitut periaatteelliset tavoitteet.<sup>55</sup>

Uusi ajattelumalli henkilöityi Sivistysliitossa paljolti pääsihteeri Jussi Pikkusaaren. Hän on kirjassaan (2014) käsitellyt verraten laajasti ”suoraksi toiminnaksi” mainitsemaansa uudenlaisten ajatusten ja tavoitteiden kokonaisuutta. Siihen yhdistyi hänellä myös näkemys kansanliikkeestä. Kysymys oli Pikkusaaren mukaan siitä, ”missä määrin TSL on vain jäsenjärjestönsä palvelija ja missä määrin myös niiden yhteistoimintajärjestö, jolla on oikeus tavoitella niiden jäseniä myös suoraan, ja jolle sen jäsenjärjestöt antavat siinä toiminnallisen ja taloudellisen tukensa”. Tai toisella tavalla ilmaisten: voisiko TSL ”päästä vielä pitemmälle, muodostumaan järjestösidonnaisuutta avarammaksi työväenliikkeen sivistysjärjestöksi” (alleviivaukset TT).<sup>56</sup>

”Suorassa toiminnassa” ajatuksena oli laittaa entistä enemmän toiminnallista painoa paikallisiin opintojärjestöihin ja antaa niille tehtävää ja kasvavaa vastuuta sivistystyöstä.<sup>57</sup> Liitto palkkasi 1970-luvun loppuun mennessä jokaiseen piiriin alueopintosihteerin eli piirisihteerin tekemään liiton työtä piiritoimistosta käsin. Liittotoimikunta laatikin toukokuun 1977 opintojärjestöjen neuvottelukokoukselle kannanoton, keskustelun alustuksen, jossa korostui paikallisten, voimakkaiden opintojärjestöjen toiminta. Toimikunnan mukaan nyt oli tullut ”aika saattaa opintojärjestöjen suuri periaatteellinen merkitys myös suureksi käytännölliseksi merkitykseksi”.

Toimikunnan kannan mukaan muiden työväenjärjestöjen sivistystyön tukeminen edellytti opintojärjestöiltä erityisesti tehokasta tiedottamista ja neuvontaa. Toisaalta työväen yleisen sivistystyön järjestämiseen liittyivät opintokerho- ja luentotoiminta sekä kulttuuritoiminta. Neuvottelukokous hyväksyi alustuksen suuntaviivat. Alustustekstiä levitettiin sitten myös piireille ja opintojärjestöille eräänlaisena toiminnallisena ohjenuorana.

Syksyllä 1977 liittotoimikunta valmistautui tulevaan vuoteen kahdessa kokouksessa. Toimintasuunnitelman luonnos käsiteltiin ensin alustavasti ja laitettiin pöydälle. Toisessa se sitten hyväksyttiin. Molemmissa kokouksissa pääsihteeri Pikkusaari esitteli lisäksi kirjallisessa alustuksessa omia ehdotuksiaan ”suorasta toiminnasta”, ensin lyhyesti ja jälkimmäisessä laajemmin. Yhtenä kiteytyksenä hän mainitsi, että ”suorassa toiminnassa” Sivistysliiton ”asiakkaiksi” käsitettäisiin ”työväenliikkeen yksittäiset jäsenet eikä järjestöt”.

Pikkusaari perusteli muun muassa, että vain ”suoralla toiminnalla” TSL:n oli mahdollisuus saattaa

<sup>55</sup> Mielenkiintoinen rinnastus oli, että juuri 1974 KSL muutti oman lehtensä, KSL-Tiedon muodon aikuiskasvatuksen ja kulttuuripolitiikan aikakauslehdeksi. Kantasalmi on arvioinut, että niistä ajoista aina 1980-luvun loppuun olikin liiton ”tähänastisen elinkaaren voimakkainta aikaa”. Samalla on kuitenkin hieman hämmäntävää lukea luonnehdintaa KSL:stä vain ”eräänlaisena marginaalia artikuloivana instanssina suomalaisen järjestömuotoisen sivistystyön valtion avuin viritetyssä kentässä” (Kantasalmi s 44, 56–57, myös lainaukset).

<sup>56</sup> Pikkusaari 2014 s 165, myös lainaukset.

<sup>57</sup> Käsittelyn kuvaus liiton hallinnossa pohjautuu lainauksineen pääosin Pikkusaari 2014 s 167–170, 172–175, 177–179.

liiton sivistystarjonta ”edes teoriassa kaikkien TSL:ään järjestäytyneen työväenliikkeen jäsenten ulottuville”. Käytännön toimintaanhan osallistui todellisuudessa vain pieni osa työväenliikkeen kaikista jäsenistä. Hän muistutti, että luopumalla ajatellusta ”suorasta toiminnasta” ja tyytymällä toimimaan vain jäsenjärjestöjen kautta, luovuttaisiin samalla tavoittelemasta suurinta osaa Sivistysliittoon kuuluvan työväenliikkeen jäsenistöä. Pääsihteeri muistutti myös, että työväenliike oli sektoreistaan huolimatta myös kokonaisuus. Jäsenistön oli luonnollista tavata toisiaan yli järjestörajojen.

Lisäksi oli myös tärkeää käsitellä sellaisia aiheita, jotka yleisyytensä takia eivät herättäneet riittävää kiinnostusta jäsenjärjestöjen sisäisessä opintotoiminnassa ja järjestökoulutuksessa, mutta jotka siitä huolimatta olivat tärkeitä. Näitä olivat esimerkiksi tieteellisen tutkimuksen eri alat ja uudet saavutukset, filosofia, taide ja vieraat kielet. ”Suora toiminta” olisi samalla avointa ja julkista toimintaa: ”Työväen omaehtoisen sivistystyön julkinen huomioiminen ja arvostaminen lisää sen huomioimista ja arvostamista työväen ja työväenjärjestöjen omassa keskuudessa.”

Jussi Pikkusaaren alustuksen loppukiteytyksenä oli ehdotus, jonka mukaan opintojärjestöjen tuli perustaa säännöllisesti omia opintokerhoja ja hankkia niihin kerholaisia erityisesti sieltä, mistä liiton oli heitä muuten vaikea, ellei suorastaan mahdoton tavoittaa. Lisäksi painotettiin opintojärjestöjä omaan taloudelliseen toimintaan: perimään maksuja osallistujilta ja myös maksamaan ohjaajille kohtuulliset palkkiot.

Liiton järjestösihteeri Risto Talonen teki vuonna 1978 liiton näkökulmasta selvityksen piirien ja opintojärjestöjen toiminnasta. Todellinen tilanne osoittautui niissä vaatimattomammaksi kuin ehkä oli toivottu. Paikallisten opintojärjestöjen jäsenten järjestäytymisaste oli valtakunnalliseen liiton jäsentilanteeseen verrattuna matala, mutta kuitenkin tyydyttävä opintojärjestöjen nuoreen ikään nähden. Vain yhdellä opintojärjestöllä oli tuolla hetkellä omaa taloudellista toimintaa; Imatralla oli elintarvikekioski.<sup>58</sup>

Liiton näkökulmasta tavoitteita kyllä tilanteessa riitti: tarvittiin lisää opintosihiteereitä, toimitsijoita ja oto-toimitsijoita. Liitto panosti tähän koulutustoiminnallaan. Yhtenä tavoitteena mainittiin jopa 600 palkkiollisen toimihenkilön saaminen paikallisiin opintojärjestöihin; oto-toimitsijoita, kurssihiteereitä ja opintoneuvoja. Talosen tiivistyksenä oli, että tavoitteeksi tuli asettaa päätoimisten työntekijöiden palkkaaminen opintojärjestöihin. Hän viittasi myös pohjoismaisiin esimerkkeihin.

Sen sijaan, että olisi hyväksynyt Pikkusaaren esityksen ”suorasta toiminnasta”, TSL:n

---

<sup>58</sup> Ks. kioskin vaiheista Vuosikymmenet Vuoksen varrella s 86–87. Siitä kertoi myös opintojärjestön pitkäaikainen puheenjohtaja Urpo Tiainen historiakatsauksessaan (s 136–138). Kioski avattiin heinäkuussa 1978 Mansikkalassa. Opintojärjestö luopui siitä kymmenen vuotta myöhemmin, ja se vuokrattiin ulkopuoliselle. Toiminta ei kannattanut kovin hyvin, ja viimeinen vuokralainen luopui toiminnasta 2002. Kioskirakennus purettiin kaksi vuotta myöhemmin.

liittotoimikunta päätti muodostaa sos.dem. puolueen koulutussihteerin Pentti Laakkosen johtaman työryhmän, johon tulivat mukaan myös Jari-Pekka Jyrkänne, Jussi Pikkusaari ja Risto Talonen sihteerinä. Tehtävänä oli laatia muistio TSL:n yleisestä työväenhenkisestä sivistystoiminnasta. Talosen muistio oli myös jo käytettävissä.

Työryhmä kokoontui syksyllä 1978 kolmesti ja laati muistionsa, jossa arvioitiin eri puolia ”suorasta toiminnasta”; löytyi myönteistä ja löytyi kielteistä. Sellaisen todettiin sopivan johonkin toimintaan, ja lisäksi myönteisenä korostettiin omatoimisuuden näkökulmaa. Lisäksi tärkeä näkökohta oli sekin, että talouden piti kattaa kuluja. Työryhmä pidätti kuitenkin tekemästä ”suoraa toimintaa” koskevia kannanottoja. Liittotoimikunta ei pääsihteerin pettymykseksi hyväksynyt tällaisen toiminnan kokonaisajastusta, ja työryhmän muistiokin merkittiin marraskuussa 1978 toimikunnan kokouksessa vain tiedoksi.

Pääsihteerin Jussi Pikkusaari jatkoi asian pohtimista sekä tavoitteensa perustelemista vielä *Aikamerkin* kirjoituksessaan liiton 60-vuotisjuhlanumerossa vuonna 1979. Siinä hän muun muassa ilmaisi jyrkästi vastustavansa asennetta, ”jonka mukaan TSL:n pitäisi jokseenkin yksinomaan vain keskittyä tukemaan jäsenjärjestöjensä erillisiä sisäisiä koulutusjärjestelmiä”. Vaikka ”suoran toiminnan” tavoitteen kohtalo ratkesi sillä erää marraskuussa 1978 liittotoimikunnan kokouksessa, koko aihepiiri jäi pitemmäksi aikaa muhimaan liiton sisälle keskustelua ja pohdintaa yllä pitäen.

Kun Sivistysliitossa pohdittiin 1970-luvun lopun vuosina vakavasti ja perusteellisesti tulevan toiminnan muotoja, jouduttiin maineikkaassa Love Recordsin levy-yhtiössä keskustelemaan toiminnan jatkamisen mahdollisuudesta. TSL oli vähällä joutua siinä yhteydessä hankalaan välikäteen.

Miska Rantanen on kuvannut, kuinka Loven talousvaikeudet nousivat julkisuuteen vuoden 1977 kuluessa. Seuraavan vuoden keväällä käynnistyi laaja kulttuurivaikuttajien kampanja yhtiön tueksi, mutta osakeannin tulos jäi toivottua vaatimattommaksi. Konkurssiuhka kuitenkin väistyi. Taloustilanne pysyi vakavana. Kulttuurimyönteistä tukea lupailtiin työväenpuolueiden suunnalta. Toiveita kohdistettiin Lovessa myös ammattiliittojen sekä TSL:n ja KSL:n suuntaan. Neuvottelut huipentuivat marraskuussa 1978 Metallityöväenliiton toimistossa pidettyyn tapaamiseen. Paikalla oli useiden ammattiliittojen ja myös työväen sivistysjärjestöjen edustajat. Muodostettua neuvottelukuntaa lupautui johtamaan SDP:n poliittisen osaston päällikkö Paavo Lipponen. Loven yhtiöjärjestykseen kaavailtiin jatkoneuvotteluissa muun muassa muutosta, jonka mukaan myös TSL ja KSL saisivat edustuksen hallitukseen. Niille olisi avautunut mahdollisuus tuotannon suunnitteluunkin. Pelastushanke kaatui kuitenkin lopulta SKDL:n sisäisiin erimielisyyksiin. Love Recordsin konkurssi toteutui kesäkuussa 1979.<sup>59</sup>

---

<sup>59</sup> Miska Rantanen s 120, 126–130. Konkurssipesän selvitys saatiin päätökseen vasta 1993.– Jouko Muuri kiinnitti kirjoittajan huomion levy-yhtiön loppuvaiheisiin.

### *Kehittäminen vireille*

Sivistysliiton parissa oli 1970-luvun loppupuolella vireillä muitakin toiminnan kehittämisen ajatuksia kuin ”suoran toiminnan” ehdotukset. Liiton noin 50 hengen suuruiseksi kasvaneen toimiston<sup>60</sup> sisäistä työjakoa työväentalolla uudistettiin vuoden 1977 kuluessa seuraavan vuoden toimintasuunnitelman ja talousarvion laatimisen yhteydessä. Toimiston laajuus oli arkistotiloineen noin 1200 m<sup>2</sup> työväentalon neljännessä, viidennessä ja kuudennessa kerroksessa. Valmistelu hajautettiin toimiston osastoille ja osastojen yksiköille. Jokaisella toimitsijalla, kahdessa tapauksissa toimitsijaryhmällä (ay- ja sos.dem. opintosihteerit) tuli olemaan oma budjettinsa. Opintotoiminta ja kulttuuritoiminta erillisinä kokonaisuuksina sekä opintotoiminnan järjestötahokohtaiset jaostot olivat tulosvastuullisia yksiköitä. Uudistuksen todettiin tarjoavan aiempaa paremmat mahdollisuudet ”toimitsijoiden itsenäiseen luovaan toimintaan”. Se myös mahdollisti ”opintotoiminnan järjestötahokohtaisen seurannan ja arvioinnin”.<sup>61</sup>

Mainittakoon myös, että vuoden 1979 kuluessa liiton taloushallinnossa siirryttiin tietokoneaikaan, kun palkkio- ja palkkalaskenta maksatuksineen siirtyi automaattiseen tietojenkäsittelyyn.<sup>62</sup> Siirtymistä tehtiin hiljalleen edellisten vuosien kuluessa. Vuoden lopulla hankittiin uutuuslaite, oma ”ATK-tallennin Mikko 80”. Muutos oli aiheellinen ja suureksi hyödyksi, sillä pelkästään tuona vuonna maksettiin noin 20 000 erilaista palkkaa ja palkkiota noin 2000 henkilölle.<sup>63</sup> Vuonna 1980 muodostettiin avuksi viikoittain kokoontuva toimistovaliokunta. Se käsitteli pääsihteerin johdolla toimistoasioita ja valmisteli liiton ajankohtaisia kysymyksiä.<sup>64</sup>

Joulukuussa 1976 liittotoimikunnassa keskusteltiin jälleen kerran tulevaisuuden näköaloista. Näkökohdat jäivät silloin vielä ilmaan, mutta puolitoista vuotta myöhemmin 1978 nousi esiin kahdenlaisia kehittämisen ajatuksia. Arvioitiin ensinnäkin, että TSL:n Tienviitat kaipasivat päivittämistä, ja toiseksi oli tarvetta suunnata liiton toimintaa ohjelmallisesti pian alkavalle 1980-luvulle. Maaliskuussa 1978 toimikunnassa keskusteltiin vilkkaasti ajankohdan näkymistä ja päätettiin esittää edustajakokoukselle Tienviittojen uudistamista.

Huhtikuun 1978 edustajakokouksessa esitys hyväksyttiin. Tienviitat-periaateohjelma lähetettiin

<sup>60</sup> TSL vuonna 1979 s 14–16. – Kokonaisuus vaihteli, sillä muutamia toimitsijoita ja toimistotyöntekijöitä palkattiin kesken vuoden. Huomattakoon vielä, että äitiyslomalaisilla oli sijaisia ja lisäksi toimistossa työskenteli muutamia tilapäisiä työntekijöitä. Ranta-Toivalassa oli liiton töissä neljä henkilöä, piirishteereitä oli 13 ja osa-aikaisia oto-sihteerejä neljä.

<sup>61</sup> TSL vuonna 1976 s 18; TSL vuonna 1978 s 4, myös lainaukset.

<sup>62</sup> Vielä kolme vuosikymmentä aikaisemmin Suomessa ihmeteltiin ensimmäisiä kookkaita IBM-reikäkorttikoneita, ”ajattelevia koneita”, jollaisen esimerkiksi Postisäästöpankki oli ottanut avuksi miljoonan pankkitilinsä hoitamiseen (R. P.: Aivot ajattelevat ja keksivät - jopa ajattelevia koneitakin. Sotainvalidi 2–3/1949; lehtileike kirjoittajan kokoelmassa). Jatkoissa tietotekniikan kehitysvauhti kiihtyi, kuten tiedetään.

<sup>63</sup> TSL vuonna 1979 s 20, myös lainaus; aiemmin kirjanpito hoidettiin omalla Audit 1513 kirjanpitokoneella (TSL vuonna 1974 s 15).

<sup>64</sup> TSL vuonna 1980 s 6.

liiton kentälle lausunnoille, jotta saataisiin todellinen uudistamisen tarve selville. Syksyyn mennessä lausuntoja saatiinkin. Liittotoimikunta asetti työryhmän valmistelemaan jatkokäsittelyä seuraavaan edustajakokoukseen. Puheenjohtajaksi nimettiin Viljo Ripatti (KK), sihteeriksi Risto Talonen (TSL) ja jäseniksi Jari-Pekka Jyrkänne (SAK), Pentti Laakkonen (SDP) ja Jussi Pikkusaari (TSL).

Ripatin työryhmä arvioi liiton 60-vuotisjuhlavuoden alkaessa tammikuussa 1979, että saadun palautteen perusteella Tienviittojen uudistamistarve oli sellaisenaan vähäinen. Mutta samalla ajassa oli haasteita, ”joilla on keskeinen merkitys työväen omaehtoisen sivistystyön tulevalle asemalle”. Työryhmä kaipasikin perusteellista mielipidettä TSL:n roolista työväenliikkeessä ja samalla maan aikuiskasvatusjärjestelmässä. Se esitti erityisen kehittämistoimikunnan asettamista. Sille tulisi tehtäväksi ei enempää eikä vähempää kuin ensin esitysten tekeminen vuoden 1970 Tienviittojen uudistamiseksi, ja sitten vielä esitykset ”liiton sekä opintojärjestöjen ja piirijärjestöjen järjestörakenteen, toimintaorganisaation, suunnittelujärjestelmän ja toiminnan rahoituksen kehittämissuunnitelmiksi”.<sup>65</sup>

TSL ei ollut ainoa, joka noina vuosina pohti tienviittoja ja askelmerkkejä tulevaan aikaan. Samalla asialla oli sen suuri jäsenjärjestö, sosialidemokraattinen puolue. Se hyväksyi kesäkuussa 1978 Espoon Dipolissa pidetyssä viisipäiväisessä puoluekokouksessa *Sosialidemokratian suunta* -nimisen, peräti 120-sivuisen ohjelmallisen kannanoton. Sen alaotsikkona oli ”SDP:n tienviitat 1980-luvulle”. Kananotto oli hyvin laaja, melkein kaikki mahdolliset yhteiskunnan osa-alueet kattava. Se oli tarkoitettu käytettäväksi aineistona opintokerhotyössäkin.

Vapaa-ajan ja kulttuuritoiminnan yhteydessä mainittiin kannanotossa lyhyesti myös TSL. Suunta-ohjelman mukaan työväenliikkeen oman kulttuuritoiminnan ”elvyttämiseksi ja uudistamiseksi” tuli voimistaa liikkeen järjestöjen siihen tähtäävää työtä. Ja vielä lisäksi: ”Työväen Sivistysliiton taloudellisia edellytyksiä työväen ja työväenliikkeen kulttuuritoiminnan tukemisessa ja järjestämisessä on parannettava.” Ohjelmakohdassa arvioitiin, että kulttuuriharrastusten eri muotojen avulla voitaisiin lisätä ”kansalaisten innostusta ja päättäväisyyttä” myös yhteiskunnallisessa toiminnassa. Lisäksi järjestöjen kulttuuritoiminnan kehittyessä työväestä voisi ”entistä monipuolisemmin kokea kulttuurin ja taiteen koko rikkauden”.<sup>66</sup>

Huomattakoon, että kotimaisten vieraiden tervehdyspuheen pitäminen puoluekokouksessa siirtyi sittemmin toisen TSL:n jäsenjärjestön, eheytyneen ja voimistuneen SAK:n puheenjohtajille. Vuosina 1978 ja 1981 puolueväelle puhui Pekka Oivio. Vuoden 1984 kokouksessa tervehdyksen esitti puheenjohtaja Pertti Viinanen.<sup>67</sup> Poikkeus puhujaketjussa oli vuoden 1987 puoluekokous,

<sup>65</sup> TSL vuonna 1978 s 10; Pikkusaari 2014 s 176.

<sup>66</sup> Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XXXI puoluekokouksesta Espoossa 1978. Helsinki: SDP 1979, s 492; Sosialidemokratian suunta. SDP:n tienviitat 1980-luvulle. Helsinki: SDP 1978, lainaukset s 93.

<sup>67</sup> Pälkäneellä syntynyt Oivio (1918–2000) oli alkuperäiseltä ammatiltaan veturinkuljettaja. Hän jäi

jossa tervehdyksen esitti Sosialistisen Internationaalinen itävaltalainen varapuheenjohtaja Bruno Kreisky.<sup>68</sup> Vuonna 1990 SAK:n puheenjohtajaksi valittiin Pihtiputaalla syntynyt 43-vuotias Lauri Ihalainen, joka oli Viinasen tavoin aloittanut metsätöissä ennen siirtymistään ammattiyhdistystehtäviin. Hänelle tuli tervehdyspuheen pitäjän tehtävä pitemmäksi aikaa.

### *On muitakin suuntia ja tavoitteita*

Ajassa väreili muuallakin, ei vain Sivistysliitossa. Yhden järjestön näkemykset ja tavoitteet eivät olleet salaisuuksia, vaan yhteisiä sivistys-, koulutus- ja kulttuuriasioita lähestyttiin sivistysjärjestöjen edustajien keskusteluissa eri suunnista ja hieman eri tavoittein. Esimerkiksi Opintotoiminnan Keskusliitossa avauduttiin 1980-luvun alkuvuosina Eero Ojasen mukaan aiempaa rohkeammin yhteiskuntaan. OK otti entistä useammin kantaa ja myös pyrki vaikuttamaan kansalaisyhteiskunnan kehityksen suuntaan. Vastuullinen kuluttaminen, ympäristöasiat, monikulttuurisuus ja muutamat muutkin uudet aiheet nousivat keskusteluun.<sup>69</sup>

Kari Kantasalmen mukaan Kansan Sivistystyön Liitossa elettiin 1980-luvun alussa murrosta, jossa yhtäällä haettiin ”uusien visioita ja toisaalla jauhettiin vielä Teorian peruskysymyksistä”. Osittain taitekohtaa ilmensi liiton lehden *KSL-Tiedon* lopettaminen ja uuden *Kantin* aloittaminen syksyllä 1981. Uudessa lehdessä julkaistiin sitten kahdeksankymmenluvun kestäessä paljon korkeatasoisia, osin hyvinkin teoreettista aineistoa. Kantasalmi kuitenkin epäili ”näiden vaikuttavuutta KSL:n taustajärjestöjen poliittisen toiminnan käytännön järkeen”.<sup>70</sup>

Maaseudun Sivistysliitossa työntekijät kaipasivat Annastiina Henttisen mukaan muutoksen ajassa opintotoimintaan enemmän alkioalaisia elementtejä. Samalla ilmassa oli jännitettä kulttuuritoiminnan ja poliittisen työn keskinäisestä suhteesta. Oli epäselvyyttä MSL:n roolista keskustalaisessa poliittisessa liikkeessä, joka pyrki elvyttämään maineikasta kenttäorganisaatiotaan. Lisäksi liitto toimi puoluetoimiston tiloissa Pursimiehenkadulla.

Vuonna 1980 puoluesihteeriksi Seppo Kääriäinen piirsi rajaviivoja: liiton kulttuuritoiminta oli suhteessa keskustapuolueeseen ”itsenäinen ja vapaa, mutta opintokeskus oli puolueen näkökulmasta puolueen ja koko keskustalaisen koulutustoiminnan väline”. Puoluesihteeriksi painotti myös, jonkin verran ainakin Voionmaan ilmaisemista perustavista sivistysnäkökymyksistä poiketen, että opintokerhot olivat ”keino puhalttaa perusjärjestöihin henkeä ja toimintaa ja saada toiminnasta poliittista hyötyä”. Neljä vuotta myöhemmin Kääriäinen selkeytti kuitenkin hieman asetelmaa

---

viimeiseksi SAK:n puheenjohtajaksi, jolla oli taustallaan myös sota-ajan rintamakokemusta; silloin hän kävi myös reserviupseerikoulun. Pertti Viinanen (1937–2012) syntyi Ruokolahdella ja aloitti työuransa metsätöissä ja oli myös trukinkuljettajana Enson Kaukopään tehtailla ennen ay-uraa.

<sup>68</sup> Vastaavasti TSL:n edustajina olivat kutsuvieraina 1978 talouspäällikkö Seppo Berg, 1981 järjestösihteeriksi Risto Talonen ja 1984 puheenjohtajaksi Arvo Salo. TSL:n edustajana oli 1987 kokousta seuraamassa puolestaan pääsihteeriksi Jussi Pikkusaari.

<sup>69</sup> Ojanen s 90–91.

puheenvuorossaan MSL:n neuvottelupäivillä, ehkä enemmän sivistystoimintaan paneutuneena. Nyt hän kannusti liittoa ”tekemään voimallista työtä kulttuurin saralla ohjenuoranaan aate ja sivistystahto”. MSL sai jättää puolueen tehtäväksi ”varsinaisen puoluepukaroinnin”.<sup>71</sup>

Työväen Akatemiassa jatkui vakava opiskelu vakiintuneiden suuntaviivojen mukaisesti. Esimerkiksi syksyllä 1980 *Suomen Kuvalehden* toimittaja pyrki löytämään opistosta ”socialismin saloja”, mutta rehtori Kari Kinnunen korosti sosialidemokraattista ajatusmaailmaa lähellä olevan laitoksen yleistä työväenhenkisyttä. Suurten nimienkään kuvia ei talossa kumarrettu. Useimmat opettajatkin olivat taustaltaan porvarillisia; niinhän oli ollut ennenkin. Vuosikurssilla oli nyt 78 opiskelijaa.

Rehtori tiivisti lehdelle ajankohdan keskeisiä haasteita: ”On ratkaistava luonnonvarojen riittävyden, tuotannon kehittymisen, automaation ja byrokratisoitumisen aiheuttamat ongelmat ja jatkettava työtä demokratian laajentamiseksi ja syventämiseksi.” Kinnunen myös muistutti, että lähes puolet maan 88 kansanopistosta oli erilaisia kristillisiä kansanopistoja ja ne saivat 50 miljoonaa markkaa vuotuista tukea valtiolta. Hän mietti tasapuolisuutta, kun ”me olemme saaneet kaksi miljoonaa”. Työväenliikkeeseen lukeutuvia opistoja oli Akatemian lisäksi viisi. Niillä jokaisella oli hänen mukaansa oma historiallinen tehtävänsä.<sup>72</sup>

### *Kuusikymmenvuotias*

Vakavan, tulevaisuuteen suuntaavan pohdinnan ohella Työväen Sivistysliiton vuotta 1979 leimasi alusta alkaen juhlava 60-vuotisuus. Helmikuun alussa pääsihteeri Jussi Pikkusaari kirjoitti *Demarissa* liiton vuosikymmenistä.

TSL sai lehdessä näyttävästi palstatilaa. Pikkusaaren mukaan liitolla tuli olemaan ”niin loistava tulevaisuus, ettei sen menneisyyden arvioimisessa ole syytä käyttää haettuja ylisanoja”. Hän keskittyi tuleviin aikoihin ja arvioi sivistyspalvelujen kysynnän edelleen kasvavan ja näki järjestömuotoisella kansansivistystyöllä hyvät toiminnan mahdollisuudet. Hänen mielestään tuli entisestään kehittää ja vahvistaa TSL:n panosta työväenliikkeen järjestöjen jäsenkoulutuksessa. Suurena haasteena oli järjestää liiton opintotarjonta ”työväenehtoisena vaihtoehtona kaikille työväenliikkeen jäsenille ja muillekin kiinnostuneille maamme aikuisopiskelun markkinoilla” (alleviivaus TT). Kolmantena tavoitteena Pikkusaarella oli luoda liitolle ”toimiva, tehokas ja laajavaikutteinen kulttuuritoiminnan järjestelmä työväenliikkeessä”. Näiden tavoitteiden ohella hän kiinnitti huomiota tavoiteltuihin ajankohtaisiin lainsäädännöllisiin parannuksiin.<sup>73</sup>

<sup>70</sup> Kantasalmi s 46–47, lainaus s 47.

<sup>71</sup> Henttinen s 186–188, 198, lainaukset s 186, 198. Henttinen kirjoittaa myös keskustapuolueen ”liekaköydestä”, johon MSL:n työntekijät suhtautuivat vaihtelevasti (sama s 193).

<sup>72</sup> Juhani Aromäki: Työväen Akatemiassa sanotaan socialismin salat julki. *Suomen Kuvalehti* 26.9.1980 s 24–27, lainaukset s 26–27 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

<sup>73</sup> Jussi Pikkusaari: Järjestön tulevaisuus menneisyyttä merkittävämpi. *Demari* 3.2.1979, myös lainaukset

Erityisesti liiton kulttuuriosastolla riitti aherrusta, kun useat piirit ja yli puolet opintojärjestöistä toteuttivat omia juhluvuoden tilaisuuksiaan. Moniin tapahtumiin saatiin aineistoa edellisenä vuonna käynnistetyllä kirjoituskilpailulla. Runoja saatiin 235 kirjoittajalta ja näytelmiä 79 tekijältä. Liiton alatoimikunnilla oli omat rientonsa ja tapahtumansa, joihin pyrittiin kytkemään vuoden merkittävyyttä. Tasavuotta hyödynnettiin myös tiedotustoiminnassa, joka painottui erityisesti liiton historiaan, juhluvuoden ajankohtaiseen toimintaan sekä tulevaisuuden näkyymiin.

Monille aktiivisille henkilöille TSL:n parissa juhluvuoden kevät 1979 merkitsi kaiken opinto- ja sivistystyön lisäksi myös runsasta vapaaehtoista eduskuntavaalityötä. Jussi Pikkusaari kertoi kirjassaan viehättyneensä liiton puheenjohtajasta, kirjailija Arvo Salosta niin paljon, että ryhtyi jopa hänen vaalipäällikköseen maaliskuun 1979 eduskuntavaaleissa. Lisäksi TSL tuki Pikkusaaren esityksestä aivan poikkeuksellisesti vaalikampanjassa taloudellisesti kahta helsinkiläistä ehdokasta, Saloa ja Kaarina Suoniota. Ehdotus ei saanut liittotoimikunnassa jakamatonta innostusta, mutta päätös oli kuitenkin muodollisesti yksimielinen. Varmuuden vuoksi pöytäkirjaan kirjattiin, että kulut maksetaan liiton jäsenmaksutuloista. Molemmat tulivat valituiksi kansanedustajiksi, Salo vuosikymmenen tauon jälkeen.<sup>74</sup>

Eduskuntavaaleihin päättyi TSL:n varapuheenjohtajan Meeri Kalavaisen vuonna 1948 alkanut kansanedustajaura. Hän ei enää asettunut ehdolle Kymen läntisessä vaalipiirissään. Pitkään taipaleeseen oli sisältynyt myös vuosina 1970–71 tehtävä Suomen ensimmäisenä kulttuuriministerinä. Vaalien jälkeen Sivistysliitolla oli nyt jälleen kansanedustaja puheenjohtajana ja lisäksi toimikunnan jäsenenä toinen kansanedustaja. Se jos mikä oli omiaan kohottamaan juhluvuoden tunnelmia.

Juhluvuoden edustajakokouksessa keskiviikkona 25.4.1979 todettiin liiton jäsenmääräksi 58 järjestöä. Puheenjohtajana jatkoi kirjailija, kansanedustaja Arvo Salo, varapuheenjohtajina Meeri Kalavainen ja Unto Luhtasaari sekä toimikunnan jäsenenä Jari-Pekka Jyrkänne, Paavo Lipponen, Veikko Oittinen, Viljo Ripatti, Timo Ronkainen, Kaarina Suonio, Ingmar Svedberg (hän jatkoi myös ABF-sihteeristön puheenjohtajana), Jaan Vingisaar ja Seppo Ylinen sekä Reijo Lehkonen ja Pentti Laakkonen 25.4. saakka ja siitä alkaen Timo Ojala ja Erkki Taponen. Pentti Laakkoselle myönnettiin läsnäolo puhe- ja esitysoikeudella liittotoimikuntaan ja sen työvaliokuntaan, johon kuuluivat Salo, Lipponen, Jyrkänne ja Oittinen sekä 25.4. alkaen Luhtasaari. Liittotoimikunta kokoontui juhluvuoden aikana 10 kertaa. Mainittakoon, että tilintarkastajina toimivat konttoripäällikkö Kalevi Koskivirta, HTM, ja toimistopäällikkö Mikko Paiho, HTM.<sup>75</sup>

Edustajakokoukselle saatiin arvokkuutta sekä vuosikymmenien työn tarjoamaa henkistä syvyyttä sillä tavoin, että juhlaesitelmän piti liiton historiankirjoittajaksi valittu valtiotieteiden tohtori,

---

(lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

<sup>74</sup> Pikkusaari 2014 s 163, 193.

<sup>75</sup> Juhluvuoden toiminnasta TSL vuonna 1979 s 3, 8–9, 16–18, 61.



Helsingin yliopiston poliittisen historian dosentti Jorma Kalela. Edustajakokouksessa hyväksyttiin lisäksi Viljo Ripatin työryhmän tekemät ehdotukset. Tulevaisuuteen suuntaava suuri ratkaisu istui luontevasti juhluvuoden edustajakokoukseen.<sup>76</sup>

Myöhemmin, kesäkuun 21. päivänä 1979 liittotoimikunta asetti varsin arvovaltaisen kehittämistoimikunnan. Puheenjohtajaksi kutsuttiin puolueen puheenjohtaja Kalevi Sorsa, varapuheenjohtajaksi SAK:n sihteeriksi Per-Erik Lundh ja jäseniksi Matti Ahde, Jorma Bergholm, Eino Grönholm, Jorma Kallio, Tuulikki Kannisto, Marianne Laxen, Jussi Pikkusaari, Erkki Ranne, Jouni Riskilä, Arvo Salo ja Jouko Vanninen. Sihteeriksi nimettiin Risto Talonen. Mukana oli kansanedustajia, ay-väkeä, nuorten ja naisten edustajia sekä edustusta myös liiton eri tahoilta.

Kehittämistyö käynnistettiin kesällä 1979 toimikunnan yhdellä kokouksella ja perusteellisella tavalla, isoa työtä monille jakaen. Toimikunta nimittäin hieman muokkasi toimeksiantoaan ja asetti avukseen työryhmiä: TSL:n tienviitat-työryhmä - puheenjohtajana TSL:n puheenjohtaja Arvo Salo, järjestörakennetyöryhmä - Lauri Ihalainen, toimintaorganisaatiotyöryhmä - Jussi Pikkusaari ja rahoitustyöryhmä - Maunu Ihalainen. Lisäksi asetettiin Jari-Pekka Jyrkänteen johtama opintotoimintatyöryhmä, Seppo Ylisen kulttuuritoiminnan työryhmä sekä Ingmar Svedbergin ruotsinkielisen sivistystoiminnan työryhmä.<sup>77</sup> Kehittämistoimikunta ja sen asettamat työryhmät ryhtyivät työskentelemään kukin oman aikataulunsa mukaan.<sup>78</sup>

Huhtikuun edustajakokouksen julkilausumassa vaadittiin järjestömuotoisen kansansivistystyön edellytysten parantamista. Jo aiemmin kevättalvella liitto oli kannanotossaan paheksuen huomauttanut, ettei Martti Miettusen hallituksen asettamassa Aikuiskoulutuksen neuvottelukunnassa ollut lainkaan järjestömuotoisen kansansivistystyön asiantuntemusta. Liitto edellytti neuvottelukunnan täydentämistä näiltä osin. Myöhemmin joulukuussa liitto lähestyi kouluhallitusta esittäen, että selvitettäisiin mahdollisuudet saada aikuiskoulutuslainsäädännön puitteissa valtionapua myös vanhempiensa mukana kursseille osallistuvien lasten kurssikustannuksiin.

Myös TSL:n kotipaikan eli pääkaupungin uudet kulttuuriasiat kiinnostivat. Vuoden 1979 alussa kaupungin hallinnossa aloittivat uusina kulttuurilautakunta ja Kulttuuriasiainkeskus. Sivistysliitto esitti joulukuussa kaupunginhallitukselle, että tuli selvittää vuodesta 1968 alkaen toteutettujen Helsingin juhlatuokkien ja kulttuurilautakunnan keskinäinen suhde. Samalla oli huolehdittava siitä, että Juhlatuokkien hallinnossa turvattaisiin myös työväenliikkeen kulttuuriharrastuksia edustavien järjestöjen edustus.

<sup>76</sup> TSL vuonna 1976 s 8; TSL vuonna 1979 s 8–9; ks. myös Jorma Kalela: TSL:n tehtävistä ennen ja nyt. Paperiliitto 8/18.4.1979 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

<sup>77</sup> Pikkusaari 2014 s 177; TSL vuonna 1979 s 3, 9–11.

<sup>78</sup> Seuraavana vuonna julkaistiin noin 70-sivuinen painotuote Työväen Sivistysliiton kehittäminen. Työväen Sivistysliiton kehittämistoimikunnan alaisten työryhmien alustukset keväällä 1980.

Mainittakoon, että TSL:n Helsingin opintojärjestö oli järjestänyt kaupungin tuella 1970-luvun alkuvuosista alkaen Juhlaviikkoihin liittyen työväenhenkistä ohjelmaa, erityisesti Pitkäsillan pohjoispuolella. Työväentalo, TSL:n kotitalo, oli yhtenä luontevana tapahtumapaikkana.<sup>79</sup> Lisäksi kaupunginorkesterin johtokunnassa pitkään vaikuttanut HTY:n toimitusjohtaja Jorma Kilappa toimi sittemmin myös Konservatorion hallituksen ja Juhlaviikkojen säätiön hallituksen puheenjohtajana.

Kuntien kulttuuritoimintaa sivuttiin myös toukokuussa opintojärjestöjen neuvottelupäivillä Imatralla. Päiviltä annettiin kannanotto, jossa muistutettiin, että kansansivistysjärjestöjen mielipiteet ja kokemukset kunnissa tulisi ottaa huomioon kunnallisesta kulttuuritoiminnasta laadittavan lakiesityksen yhteydessä.

Sivistysliiton näkökulmasta erityisen merkittävä saavutus oli, että kansansivistysjärjestöjen yhteistyön avulla niille saatiin vuoden 1980 talousarvioon hallituksen esityksestä oma valtionapumomentti. Sen tarpeeseen oli liittotoimikuntakin viitannut kannanotossaan syyskuussa 1976. Tavoitteeksi asetettiin tämän momentin voimakas kasvattaminen tulevina vuosina.<sup>80</sup>

#### *Vuosijuhla 1979 Tampereella*

Liiton vuosijuhla vietettiin viikonlopun mittaisena, erittäin runsaana kulttuuritapahtumana, monipuolisena katselmuksena, syyskuun ensimmäisenä ja toisena päivänä 1979 Tampereella. Juhlaan valmistunut julkaisu *Uudelle taipaleelle. TSL 60-vuotias* oli käsiohjelman ja muutamien artikkelien yhdistelmä.<sup>81</sup> Tervetuloa Tampereelle toivottivat heti alkuun kirjoituksissaan puheenjohtaja Arvo Salo ja kaupunginjohtaja Pekka Paavola.

Pääsihteeri Jussi Pikkusaari arvioi kirjoituksessaan TSL:n kehityksen lepäävän kansanliikeajattelun ja opintojärjestöjen voimistumisen varassa. Opintojohtaja Teuvo Ikonen muistutti tasa-arvon tavoitteista opintotoiminnassa, ja kulttuurisihteeri Pekka Gronow hahmotteli 1980-luvun kulttuurin olemusta. SDP:n koulutussihteeri Pentti Laakkonen esitteli puolueen sekä Sivistysliiton koulutuksellista yhteistyötä, ja koulutussihteeri Pentti Öhman puolestaan TSL:n sekä ammattiyhdistysliikkeen vastaavaa. Osastopäällikkö Viljo Ripatti kuvaili artikkelissaan edistysmielisen E-osuustoimintaliikkeen muotoutumista TSL:n yhdestä perustajasta sen palvelujen käyttäjäksi. Lisäksi TSL:n kuvataidetoimikunnan puheenjohtaja Aira Heinänen kertoi liiton taidetoiminnasta vuosien ja vuosikymmenien varrella.

Julkaisussa esiteltiin myös juhlanäyttely ja sen taideteosten tekijät. Sivulla julkaistiin myös kirjoituskilpailun runosatoa ja aivan lopuksi, ennen onnitteluja ja ilmoituksia, Eila Hirvosen palkittu pienoisenäytelmä *Elämää vanhainkodissa*. Kuusankosken teatteri esitti sen yhtenä juhlaviikonlopun tapahtumana.

<sup>79</sup> Ks. Tuomisto 1999 s 35–37.

<sup>80</sup> TSL vuonna 1976 s 41; TSL vuonna 1979 s 3, 9, 54–56.

<sup>81</sup> Julkaisussa oli 62 sivua ja sen painoi Tampereen keskuspaino. Kokoojan tai toimittajan nimeä ei mainittu.

Tarkoituksella juuri juhlan eli kulttuuritapahtuman edelle sijoitettiin elokuun loppuun kansainvälinen, kolmen päivän mittainen seminaari poliittisesta kasvatuksesta. Valmisteluissa oli suuri osuus TSL:n ideologisen työn toimikunnalla. Seminaari toteutettiin yhteistyössä IFWEAn kanssa. Mukana oli edustajia sen 16 jäsenjärjestöstä Belgiasta, Englannista, Espanjasta, Irlannista, Israelista, Itävallasta, Norjasta, Portugalista, Ruotsista, Saksan liittotasavallasta, Sveitsistä ja Tanskasta sekä myös Znanije-seuran edustus Neuvostoliitosta. Isäntämaan seminaarilaisia oli 17 ja ulkolaisia 23. Ulkomaiset edustajat osallistuivat sitten myös viikonlopun juhlatapahtumiin.

Kuusikymmenvuotiaan TSL:n onnittelujen vastaanottotilaisuus oli perjantaina elokuun viimeisenä päivänä. Liittoa onnitteli silloin 113 yhteisöä ja yksityishenkilöä. Lisäksi onnentoivotuksia lähetti 38 yhteisöä ja yksityishenkilöä sekä kymmenen kansainvälistä järjestöä. Myös arvokkaita rahalahjoituksia saatiin muun muassa SAK:n jäsenliitoilta.

Lauantain 1.9. juhlaohjelma Sampolan tiloissa Tampereella oli runsas ja liiton laajaa kenttää hyvin edustava: lukuisia ohjelmaryhmiä maan eri puolilta, teatteriryhmien esityksiä, ammattiyhdistysväen kulttuuritapahtumia, lyhytfilmejä, laulua ja soittoa. Kuvataidetoimikunnalla oli parin viikon ajan juhlanäyttely Nykytaiteen museossa. Opintokerhoväen seminaarissa pohdittiin paikallisen kulttuuritoiminnan kehittämistä puheenjohtaja Arvo Salon johdolla. Juhlaesitelmän piti kirjailija Väinö Linna aiheesta ”Työväen kulttuurin kehitys ja vaikutusmahdollisuudet”. TSL:n Lahden seudun opintojärjestö tarjosi Bob Dylan-aiheisen konsertin. Sossang-ryhmä Göteborgista esitti lauluja Ruotsista otsikolla ”Suomalaisen siirtolaisen päivä Volvolla”. Lauantai päättyi teatterikappaleisiin Tampereen Työväen Teatterin (TTT) eri näyttämöillä sekä iloisein työväeniltamiin.

Sunnuntai aloitettiin muistokäynneillä sekä konsertilla Väinö Voionmaan muistomerkillä yliopiston luona. Ohjelmassa oli sitten kiinnostuneille kiertoajelu työväen Tampereella, Sampolassa opintosihtheerien tapaaminen ja jäsenjärjestöjen puheenjohtajaseminaari sekä vapaan sanan mahdollisuuksia Hyde Park-tyyliin. Kulttuuritapahtuman ohjelmallinen pääjuhla järjestettiin iltapäivällä Pyynikin palloiluhallissa. Sen osana oli myös TSL:n toiminnan vaiheita esitelty kavalkadi, ohjaajana Mikko Majanlahti. Ohjelma huipentui SDP:n puheenjohtajan Kalevi Sorsan juhlapuheeseen.

Sivistysliiton vuosijuhla kaikkine oheistapahtumineen jätti yhden tarkoituksellisen jäljen myös Mauno Koiviston hallituksen sosialidemokraattiselle hallitusryhmälle. Budjettineuvottelut olivat juuri ajankohtaisia. Puheenjohtaja Sorsa osallistui TSL:n jäsenjärjestöjen puheenjohtajaseminaariin. Hän laati siellä omakätisesti kynällä luonnoksen sähkeeksi hallitusryhmälle ja kirjoitti ytimekkäästi: ”Menestystä taistelullenne stop muistakaa työväen sivistystyön huutavat tarpeet”. Lähettäjäksi Sorsa kirjoitti ”TSL:n 56 jäsenjärjestön 60-v. juhlaseminaari”.<sup>82</sup>

<sup>82</sup> TSL vuonna 1979 s 3–4, 19, 49, lainaukset s 49; Uudelle taipaleelle s 6–7; Pikkusaari 2014 s 194–195.

### *Juhlavuoden opintotoimintaa*<sup>83</sup>

Myöhemmin arvioitiin, että kaiken kaikkiaan liiton, piirien ja opintojärjestöjen tapahtumiin osallistui juhlavuoden 1979 kuluessa lähes 100 000 henkilöä. Siihen voi ynnätä vielä lisäksi kaikkien opinnollisiin toimintoihin, opintokerhoihin, ohjaajakoulutukseen, kursseille, luennoille, kirjeelliseen opiskeluun osallistuneiden arvioidun yhteismäärän runsaat 133 000 henkilöä. Siinä oli muutama tuhat kasvua edelliseltä vuodelta – ja lisää kasvua seurasi vuonna 1980. Erilaisen tiedottamisen ja tiedonvälityksen avulla tavoitettujen määrää on mahdoton arvioida. Kirjaimet TSL näkyivät pitkin vuotta lukuisissa paikoissa ja tilanteissa.

Pohjois-Lapin opintojärjestö saatiin alulle, ja se oli järjestyksessä numero 101. Piirisihteeriverkko täydentyi entisestään, ja vuoden loppupuolella oli enää Helsingin piiri ilman liiton palkkaamaa piirisihteerä. Liiton tuen avulla voitiin palkata 22 opintojärjestöön oto-toimitsija. Koko ja osa-aikaisia toimitsijoita sekä opintoneuvojia ja kurssisihteejä oli vuoden loppuun mennessä kaikkiaan lähes 150.

Maanlaajuisen työn tilastonumerot olivat edelleen vakuuttavia. Opintokerhoja toimi vuoden 1979 kuluessa kaiken kaikkiaan 7783, niistä valtionapuun yltäneitä 7219. Määrissä oli hyvin pientä laskua edelliseen vuoteen verrattuna, mutta kerhojen osalta TSL oli kuitenkin edelleen suurin sivistysjärjestö. Eniten kerhoja (3287) oli sosiaalialan järjestöissä, etenkin Eläkkeensaajien parissa. Ay-liikkeen puolella (1559) ja sos.dem. liikkeen parissa (1522) määrät olivat lähellä toisiaan. KTV oli suurin ammattiliitto (262) ja sos.dem. yhdistykset toisena (1011). Muut olivat jo sitten paljon pienempiä. Eniten kerhoja oli Kymen piirissä (1045), seuraavaksi eniten Etelä-Hämeessä (823), Keski-Suomessa (775) ja Satakunnan piirissä (689). Vastaavasti piireistä pienimmät olivat Pohjois-Karjala (254) ja Oulu (290). Kuitenkin mielenkiintoinen yksityiskohta oli, että seuraavana vuonna 1980 erilaisille kursseille osallistuneiden yhteismäärä (68 000) kohosi jo opintokerholaisia (60 402) suuremmaksi.<sup>84</sup>

Ruotsinkielisiä ABF:n kerhoja oli 80. Määrä osoitti kasvua. Eniten opiskeltiin ruotsinkielistä kunnallisvaaliaineistoa ja myös KTV:n kanssa yhteistyössä laadittua kunnallispolitiikan aiheista opintoaineistoa. Työväen Akatemian kanssa pidettiin syksyllä ruotsinkielisille toimitsijoille tarkoitettu viikon mittainen pedagoginen kurssi. ABF-sihteeristö oli mukana toteuttamassa Ranta-Toivalassa kesäkuussa pohjoismaista kesäkurssia teemalla ”Arbete & barn”, ”Työ & lapsi”. Osallistujia oli kaikkiaan 28 aikuista ja 14 lasta eri pohjoismaista. Vuoden kuluessa ryhdyttiin suunnittelemaan Ahvenanmaalle TSL-järjestön aikaansaamista. Se toteutuikin siten, että edustajakokouksessa 8.5.1980 liiton jäseneksi hyväksyttiin Arbetarnas Bildningsförbund på

---

Pikkusaari hieman viimeisteli kirjaansa Sorsan sähköluonnoksen tekstiä, laittaen niin sanotusti pisteet paikoilleen.

<sup>83</sup> Tiivistelmä koottu: TSL vuonna 1979 s 3, 21–48.

<sup>84</sup> TSL vuonna 1980 s 3, 11–12.

Åland.<sup>85</sup>

Ammattiyhdistystoiminnan puolella suurimmat opintoaiheet olivat ay-tiedon perusteet, mielenterveys työelämässä sekä järjestö- ja kokoustiedon perusteet. Poliittisen tietouden osalta kärjessä olivat sosialismi ja työväenliike, sosialidemokratian suunta sekä kunnallispolitiikka. Muiden aiheiden osalta kolmen kärki oli yleinen kansalaistieto, järjestötoiminta ja yhdistystietous sekä vieraat kielet. Taideaineiden puolella ykkösenä olivat kaunokirjallisuus ja elämäkerrat, sekä seuraavana musiikki, musiikin teoria ja musiikkitieto.

Kaksipäiväisiä opinto-ohjaajakursseja järjestettiin 20, ja niille osallistui 428 henkilöä. Lisäksi oli kaksi nelipäiväistä täydentävää jatkokurssia, joille osallistui 42 henkilöä. Vielä oli kaksi kappaletta kaksipäiväisiä ohjaajien ryhmätyökursseja. Osallistujia oli 44. Eläkkeensaajille oli vielä aivan omaa ohjaajakoulutusta, kuusi yksipäiväistä johdantokurssia, joille osallistuneiden määrä oli 136. Invalidiliiton kanssa toteutetuille kahdelle kaksipäiväiselle peruskurssille osallistui 46 henkilöä. Kolmen tunnin mittaisia lyhyitä koulutustilaisuuksia oli kaiken kaikkiaan 104 ja osallistujia 1536.

Juhlavuoden 1979 kuluessa järjestettiin erilaisia kursseja kaikkiaan 1819 kappaletta, ja ajassa se tarkoitti 25 161 tuntia. Osallistujia oli 49 453. Esimerkiksi vuoden 1977 vastaavat luvut olivat 1420 kurssia, 18 000 tuntia ja 38 133 osallistujaa. Suurimmat osallistujamäärät olivat järjestötiedossa (18 716), ammattiyhdistystiedossa (9960) ja luottamusmiestiedossa (6467). Vähiten osallistujia keräsivät englannin kieli (16) ja kaunokirjallisuus (25).

Perinteinen TSL:n vahva laji luentotoiminta koki muutoksia juuri vuonna 1979, sillä toimintamuoto ei kuulunut valtionavun ennakon piiriin ja lisäksi sille varatut määrärahat todettiin aivan riittämättömiksi. Sen vuoksi luentotoimintaa tietoisesti supistettiin. Kuitenkin luentotilaisuuksia järjestettiin 347 kappaletta ja luentoja 726. Kuulijoita oli yhteensä 17 155, eli keskimäärin 50 henkilöä luentoa kohti.

TSL:n kirjeopistossa opiskeli yhteensä 1569 kerhoa, joissa oli 11 071 kerholaista. Tosin todistuksen saaneita oli 883 kerhoa ja 6230 kerholaista. Yksin opiskelleita oli 218 ja heistä sai todistuksen 73. Valtaosa eli noin 80 prosenttia oli ammattiyhdistysliikkeen puolelta. Ammattiyhdistystoiminnan ja työelämän alueella eniten kerhoja ahersi ay-tiedon parissa (291), toiseksi eniten aiheessa mielenterveys työelämässä (247). Seuraavana oli järjestö- ja kokoustiedon perusteet (137). Poliittisen tietouden puolella eniten kirjekerhoja oli kunnallispolitiikassa (20) ja toiseksi eniten politiikan peruskoulussa (113). Järjestötoiminnan osalta suurin kerhomäärä keskittyi kokoustoimintaan (51) ja järjestötehtävien peruskurssiin (27). Muiden yhteiskunnallisten aineiden osalta suurin kerhomäärä käsitteli perhettä yhteiskunnassa (44). Kielten ja matematiikan alueella oli

<sup>85</sup> TSL vuonna 1980 s 4. Sattumalta samassa edustajakokouksessa 8.5.1980 hyväksyttiin Ammattiyhdistysopiston toveriliiton sekä Kuluttajaneuvontaliiton eroanomukset ja todettiin lisäksi vanhan sos. dem. naisliiton, Pohjolan opiston toveriliiton ja Väinö Voionmaan opiston toveriliiton toiminta TSL:ssä päättyneeksi.

yksi ylitse muiden, englannin kielen kurssi Start (62 kerhoa), kakkosena oli ruotsin kielen kurssi Träff (16). Muissa harrasteissa eniten kirjekerhoja sai osakseen aineisto Työväen kunto-opas (21). Huomattakoon tässäkin, että kaikki kerhot eivät päässeet maaliin saakka.

Muutamia uusia opintoaineistoja laadittiin ja lukuisia uudistettiin, kirjan muotoisena tai monisteena. Vuoden 1979 kuluessa kaikkien aineistojen yhteismenekki oli 32 576 kappaletta (26 108 vuonna 1978).

Tapahtumarikkaan juhluvuoden päätteeksi Sivistysliitto kiitti uuden vuoden tervehdyksessään yhteistyöstä ja huomionosoituksista. Se myös muistutti kehitysmaiden ongelmista. ”Meidän kaikkien on sekä erilaisina yhteisinä että yksilöinä lisättävä panostamme kehitysyhteistyöhön nälän ja ihmisarvoa alentavan köyhyyden poistamiseksi maailmasta.” Liitto näytti esimerkkiä ja antoi 3000 markan (noin 1700 euroa) joululahjoituksen kehitysyhteistyön hyväksi SDP:n perustamalle ja ylläpitämälle Kansainväliselle solidaarisuusrahastolle.<sup>86</sup>

----tietolaatikko

#### LIITON JÄSENISTÖ VUONNA 1979

Ammattiyhdistysopiston Toveriliitto  
 Auto- ja Kuljetusalan Työntekijäliitto AKT  
 Eläkkeensaajien Keskusliitto EKL  
 Finlands Svenska Arbetarförbund  
 Finlands Svenska Soc.dem. Ungdomsklubbars Central-Kommitté  
 Hotelli- ja Ravintolahenkilökunnan Liitto HRHL  
 Ilmailualan Unioni  
 Invalidiliitto  
 Järjestötoimitsijain Liitto  
 Kemian Työntekijäin Liitto  
 Kirjastovirkailijat  
 Koteja Vanhuksille  
 Kotien Puolesta Keskusliitto  
 Kotineuvontaliitto, 10.12. alkaen Kuluttajaneuvontaliitto  
 Koulutusalan Sosialidemokraattinen Yhdistys  
 Kristillisten Sosialidemokraattien Liitto  
 Kulttuurityöntekijäin sos.dem. Yhdistys  
 Kulutusosuuskuntien Keskusliitto KK  
 Kumi- ja Nahkatyöväen Liitto  
 Kunnallisten työntekijäin ja viranhaltijain liitto

---

<sup>86</sup> TSL vuonna 1979 s 57, myös lainaus.

Lasi- ja Posliiniväen Liitto  
 Liiketyöntekijäin Liitto  
 Metalliväen Liitto  
 Mielenterveys- ja kehitysvamma-alan Liitto MKL  
 Nuorten Kotkain Keskusliitto  
 Nuorten Puolesta Keskusliitto  
 Paperiliitto  
 Pohjolan Opiston Toveriliitto  
 Postiliitto  
 Puutyöväen Liitto  
 Rautatieläisten Liitto  
 Sosiaali- ja terveysalan sos.dem. Yhdistys  
 Sosialidemokraattinen Naisliitto  
 Sosialidemokraattisen Nuorison Keskusliitto SNK  
 Sosialidemokraattisen Opiskelijanuorison Keskusliitto SONK  
 Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK  
 Suomen Kirjatyöntekijäin Liitto  
 Maaseututyöväen Liitto  
 Suomen Merimies-Unioni  
 Suomen Sosialidemokraattinen Puolue SDP  
 Suomen Sosialidemokraattinen Raittiusliitto  
 Suomen Sosialidemokraattinen Sanomalehtimiesliitto SSSL  
 Suomen Sähköalantyöntekijäin Liitto  
 Suomen Työväen Musiikkiliitto STM  
 Teknisten ja erikoisammattien Liitto  
 Tekstiili- ja Vaatetustyöväen Liitto TVL  
 Tekstiililaitosmiesten Liitto  
 Työväen Akatemian Kannatusyhdistys  
 Työväen Akatemian Toveriliitto  
 Työväen Näyttämöiden Liitto TNL  
 Työväen Shakkiliitto  
 Työväen Urheiluliitto TUL  
 Valtion Työntekijäin ja Viranhaltijain Liitto  
 Veturimiesten Liitto  
 Väinö Voionmaan Opiston Toveriliitto  
 Väinö Voionmaan Säätiö

Jäseniä oli yhteensä 56. Mainittakoon, että ennen vuoden 1979 alkua olivat juuri eronneet  
 Kiinteistötyöntekijäin Liitto ja Työväen Urheiluseurojen Keskusliitto TUK. Valtion Työntekijäin  
 Liitto ja Valtion Viranhaltijain ja Työntekijäin Liitto olivat lakkautuneet; TSL:n jäsenenä jatkoi

Valtion Työntekijäin ja Viranhaltijain liitto.<sup>87</sup>

----

### *Työväenhistoriaa*

Sivistysliiton juhlavuosi 1979 runsaine tapahtumineen kertoi havainnollisesti suomalaisille ja eräin osin myös TSL:n kansainvälisille kumppaneille, millainen merkittävä sivistys- ja kulttuuritekiä liitosta oli vuosikymmenien varrella kasvanut. Liiton vaikutus ulottui yksittäisten opintokerholaisten ja tapahtumiin osallistujien lisäksi laajalle suomalaiseen yhteiskuntaelämään, kun muistetaan, millaisten asioiden parissa liiton lukuisissa alatoimikunnissa määrätietoisesti ahkerointiin ja kantaakin otettiin. Katse oli vahvasti tulevaisuudessa, tiedon ja ymmärryksen lisäämisessä, yhteiskunnallisen tasa-arvoisuuden ja oikeudenmukaisuuden tavoittelussa, kulttuuritarjonnan ja opiskelumahdollisuuksien demokratisoimisessa. Mutta sitäkään ei toiminnassa unohdettu, mistä oli lähdetty ja millaisin ponnistuksin nykyhetkeen oli päästy.

Jo ensimmäinen puheenjohtaja, historian professori Väinö Voionmaa oli painottanut historian oppiaineen merkitystä niin TSL:n opintokerhoissa kuin Työväen Akatemian opiskelussa. Historia oli myös ollut R. H. Oittisen sydäntä lähellä. Sivistysliitto oli vahvasti mukana, kun 1950-luvun lopulla käynnistettiin työväestön muistojen kokoamista ja tallentamista. Työväen muistitietotoimikunta sai alkunsa ja se jatkoi merkittävää toimintaansa Työväen Arkiston suojissa.

Kun Työväentalomuseon juhlallisia avajaisia vietettiin syksyllä 1969 Riihimäellä, muistutti sosialidemokraattisen puolueen puheenjohtaja Rafael Paasio, ettei museo tarkoittanut suinkaan päätepistettä, vaan paremminkin työväen perinnetyön alkua. Se tulikin merkitsemään laajentuvaa vanhan esineistön tallentamista ja myös muistojen kokoamista. Eikä museo Peltosaaren mäennyppylällä jäänyt ainoaksi työväestön esineistöä ja muistoja tallentavaksi ja esitteleväksi erikoismuseoksi tai museuhuoneeksi maassa.

Perinteen keruuta ja työväenliikkeen tutkimusta oli vireillä maan eri puolilla. Työväen Sivistysliitto tuli antamaan myös seuraavat voimakkaat sysäykset perinneasioissa, erityisesti työväenhistorian alueella.

Liittotoimikunta painotti syyskuussa 1976 kannanotossaan työväenperinteen tutkimuksen kehittämistä. ”Työväen kulttuuriperinnön tallentaminen, tutkimus ja esittely on tunnustettava tärkeäksi kulttuuritehtäväksi ja siihen on kiinnitettävä huomiota samassa määrin kuin talonpoikaisperinteeseenkin.” Liitto muistutti tutkimustyön sekä arkisto-, muistitieto- ja museotoiminnan edellytysten turvaamisen tarpeellisuudesta. Museoviraston oli myös korjattava laiminlyöntinsä ja ”otettava ohjelmaansa työväenkulttuurin tallentaminen, tutkiminen ja

---

<sup>87</sup> TSL vuonna 1979 s 5–8.



esittäminen”.<sup>88</sup>

Sivistysliiton alatoimikunnan, historian tutkimustyöryhmän huomattavaksi askeleeksi julkisuuteen muodostui TSL:n julkaiseman teoksen *Suomen työväenliikkeen historia* valmistuminen kirjapainosta joulukuun alussa 1976.<sup>89</sup> Julkistamistilaisuudessa Helsingin työväentalolla puhuivat TSL:n puheenjohtaja Sakari Kiuru sekä professori Hannu Soikkanen, ja kirjoittajaryhmän edustajana kirjan esitteli valtiotieteiden lisensiaatti Seppo Hentilä. Edellisestä kokonaisesityksestä olikin jo aikaa: se oli R. H. Oittisen *Työväenkysymys ja työväenliike Suomessa* (vuoden 1953 painos). Yhdeksän hengen tutkijaryhmä sai toukokuussa 1977 teoksestaan valtion tiedonjulkistamispalkinnon.<sup>90</sup>

Kansan Voiman kirjapainossa Joensuussa otettiin 448-sivuisesta kirjasta kaikkiaan kolme painosta (1976, 1977, 1978), yhteensä 5000 kappaletta. Jussi Pikkusaaren kertoman mukaan kirja toi liitolle ja kirjapainolle paitsi runsaasti julkisuutta myös taloudellista tuottoa. Sivistysliitto panosti markkinointiin: esitteitä levitettiin ja tuoretta kirjaa mainostettiin heti näytävästi muun muassa *Aikamerkissä* 8/1976 sekä TSL:n vuosien 1976–77 opintoaineistoja esitelleessä julkaisussa, myös koko takakannen laajuisesti. Kirjaan liittyi sittemmin TSL:n kirjeopiston kolme kymmenen tunnin opintosuunnitelmaa, joita kiinnostuneet tilasivat liitosta vielä 1980-luvun puolella.<sup>91</sup>

Kun teos oli tarkoitettu tiiviiksi, hyvinkin teoreettisia tutkimushypoteeseja hyödyntäväksi ja ainakin osin marxilaisittain tarkastelevaksi kokonaisesitykseksi, kokonaistulkinnaksi,<sup>92</sup> sekä virittämään aikanaan perusteellisempia jatkotutkimuksia, jäi moni kaipaamaan siinä runsaampia yksityiskohtaisia tapahtumakuvaavuuksia.<sup>93</sup> Lehdistökirjoittelu oli erittäin runsasta, kiinnostusta ja kiitoksia oli paljon, mutta niin riitti myös perusteellista arvostelua.<sup>94</sup> Esimerkiksi julkaisijatahon eli TSL:n pääsihteeri Jussi Pikkusaari toisaalta totesi teoksen olevan ”suurenmoinen saavutus”, mutta toisaalta hän moitti jyrkin sanoin teoksessa esitettyä kapitalismin kaavamaista kuvausta, johon

<sup>88</sup> TSL vuonna 1976 s 40–41, myös lainaukset.

<sup>89</sup> Kirjoittajina olivat neljän toimittajan Lauri Haatajan, Seppo Hentilän, Jorma Kalelan ja Jussi Turtolan ohella Eino Ketola, Pauli Kettunen, Heikki Laavola, Päivö Puhakainen ja Tero Tuomisto.

<sup>90</sup> TSL vuonna 1976 s 3, 15; Helsingin Sanomat 17.5.1977; Suomen Sosialidemokraatti 17.5.1977. – Kovin isoon riehakkuuteen ei tullut mahdollisuutta, sillä kirjoittajaa kohti valtionpalkinto oli 438 mk eli laskennallisesti 287,60 euroa (lehtileikkeet ja pankkikuitti kirjoittajan kokoelmassa).

<sup>91</sup> Pikkusaari 2014 s 160, 191–192; TSL vuonna 1977 s 10, kuvateksti.

<sup>92</sup> Teoksen ”kokonaistulkintaan, kahdessakin mielessä” on viitannut Pauli Kettunen: Poliittisen ja historiallisen kyseenalaistaja, teoksessa *Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista. Osa 1. Juhlakirja Jorma Kalelalle hänen 60-vuotispäivänään 12.11.2000.* Toim.kunta Pauli Kettunen, Auli Kultanen, Timo Soikkanen. Turku 2000 (Kettunen 2000), s 21.

<sup>93</sup> Ajankohdan humoristiseksi tarkoitettu, mutta samalla hieman ontuva luonnehdinta teoksesta ja edellisestä vuonna ilmestyneestä professori Hannu Soikkasen puoluehistorian ykkösosasta oli: ”Työväenliikkeen historia -kirja selittää kaiken, mutta ei kerro mitään, Soikkasen kirja kertoo kaiken, mutta ei selitä mitään.”

<sup>94</sup> Kirjoittajan satunnaisesti kertyneessä lehtileikekokoelmassakin on kymmeniä kirjaan liittyviä uutistekstejä ja arvioita, suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi.

socialidemokratia oli sovitettu.<sup>95</sup> Valmistuneen teoksen tietynlainen teoreettinen kaavamaisuus ei jäänyt ohjaamaan ainakaan kaikkien ryhmän kirjoittajien myöhempiä töitä. Kirjoittajien tiet menivät eri suuntiin, arvioi vuosikymmentä myöhemmin esimerkiksi Pauli Kettunen, yksi kirjoittajista.<sup>96</sup>

Tutkimustyöryhmä ja ideologinen toimikunta ovat varmaankin olleet kokonaisuudessaan akateemisimmat kaikista TSL:n alatoimikunnista. Ryhmä laajeni vielä myöhemmin, ja viimeisenä toimintavuonna 1983 siihen kuuluivat puheenjohtajana maisteri Jussi Turtola, sihteerinä TSL:n Rolf Johansson sekä jäseninä vuosikertomuksen järjestyksessä Seppo Hentilä, Jorma Kalela, Pauli Kettunen, Päivö Puhakainen, Tero Tuomisto, Pentti Järvinen, Esa Lahtinen, Matti Simola, Heimo Huhtanen, Juha Mäkinen, Risto Reuna, Simo Laaksovirta, Marja Lehto, Marjaana Valkonen, Anna-Liisa Vesterinen ja Raili Oittinen.<sup>97</sup>

Valtiotieteiden tohtoreiksi tästä pääosaltaan maistereiden joukosta väittelivät Kalela, Hentilä, Kettunen, Ketola ja Reuna. Kolmesta tuli historian professori: Seppo Hentilästä ja Pauli Kettusesta Helsingin yliopistoon ja Jorma Kalelasta Turun yliopistoon.<sup>98</sup> Kaikkien ryhmän jäsenten julkaisuista ja artikkeleista voisi ehkä koota pienehkön kirjaston verran erilaisia tutkimuksia, historiaa ja muutakin.<sup>99</sup>

Useat ryhmän jäsenet ja varsinkin kirjan kirjoittajat kävivät pyydettyinä luennoitsijoina ahkerasti TSL:n opintokerhojen tilaisuuksissa ja muissa historiaan liittyneissä tapahtumissa. Kirja ja siihen liittynyt runsas keskustelu herättivätkin laajaa mielenkiintoa historiaan. Se heijastui voimakkaasti myös TSL:n toiminnassa. Muutamissa opintokerhoissa ryhdyttiin uudella tavalla ja innolla pohtimaan ja toteuttamaan työväen historian tutkimusta, vaikkapa oman yhdistyksen historiikin

---

<sup>95</sup> Jussi Pikkusaari: Vieläkö lyömme vaimojamme. Suomen Sosialidemokraatti 24.12.1976 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

<sup>96</sup> Kettunen 1986 s 27–28.

<sup>97</sup> TSL vuonna 1983 s 5–6.

<sup>98</sup> Jorma Kalela: Grannar på skilda vägar. Det finländsk-svenska samarbetet i den finländska och svenska utrikespolitiken 1921–1923. Borgå 1971, 313 sivua; Seppo Hentilä: Den svenska arbetarklassen och reformismens genombrott inom SAP före 1914. Arbetarklassens ställning, strategi och ideologi. Suomen historiallinen seura. Historiallisia tutkimuksia 111. Helsinki 1979, 330 sivua; Pauli Kettunen: Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus socialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930. Suomen historiallinen seura. Historiallisia tutkimuksia 138. Helsinki 1986, 553 sivua; Eino Ketola: Kansalliseen kansanvaltaan. Suomen itsenäisyys, socialidemokraatit ja Venäjän vallankumous 1917. Helsinki: Tammi 1987, 521 sivua; Risto Reuna: ”Ei tullutkaan vallankumousta” - Sotasukupolvi, joka esti kansandemokratian. Ääriivasemmiston kesäkuun 1946 offensiivi ja metallityöväen työpaikkavastarinta. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 452. Turku 2018, 515 sivua.

<sup>99</sup> Teosta arvioitiin 25 vuotta valmistumisen jälkeen Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran (THPTS) ja Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian laitoksen yhteisessä seminaarissa 30.11.2001 yliopistolla. Ks. alustukset ja muita arvioita julkaisussa Työväentutkimus vuosikirja 2002: Marja Rantala: Suomen työväenliikkeen historia 25 vuotta; Tero Tuomisto: Kun ”Suomen työväenliikkeen historiaa” kirjoitettiin; Seppo Hentilä: ”Suomi” eli historiankirjoituksella socialistiseen Suomeen; Pauli Kettunen: Työväenliike; Risto Alapuro: Historiaa kaavan mukaan; Jorma Kalela: Historia; Milka Sunell: Historia ja itseymmärrys.

kokoamista. Sellaiseen työskentelyynhän oli viitannut jo R. H. Oittinen *Työläisopiskelijassa* 1930-luvun lopulla, kuten edellä kuvattiin.

### *Tutkivat ja tuottavat opintokerhot*

Kuusikymmenluvun kuluessa oli sekä kaunokirjallisuus että tutkimus tuonut uutta, tasapainottavaa ja ymmärtävää valoa vuosien 1917–18 dramaattisiin, väkivaltaisiin tapahtumiin sekä työväenliikkeen pyrkimyksiin. Ymmärrys lisääntyi 1970-luvun mittaan. Merkittävä yksittäinen tapahtuma oli toukokuun lopulla 1978 tapahtunut *Punavankien muistomerkin* paljastaminen Lahdessa, Fellmanin puistossa. Kuusi vuosikymmentä aiemmin paikalla oli sijainnut valtava vankileiri, pellolla avotaivaan alla. Hankkeen taustalla olivat Lahden työväenjärjestöt.

Teoksessa viisi kookasta, pronssivalua olevaa ihmishahmoa, nainen ja neljä miestä, ovat astuneet graniittipilareiden muodostamasta portista ulos, elämään. Paljastaminen kokosi hyvin suuren yleisömäärän, ja tilaisuutta kunnioitti läsnäolollaan myös tasavallan presidentti Urho Kekkonen. Kutsukilpailun oli voittanut kuvanveistäjä Erkki Kannosto, TSL:n Kuvataidetoimikunnan pitkäaikainen jäsen. Sattumalta paljastustilaisuus osui vuodelle, joka oli Kuvataidetoimikunnan 30-vuotisjuhlavuosi.<sup>100</sup>

Perinneasioissa tapahtui monilla tahoilla paljon samanaikaisesti, osin toisiinsa limittyen ja toisistaan esimerkkiä ottaen. Maailmanlaajuista virikettä antoi osaltaan amerikkalaisen Alex Haleyn romaani *Juuret*, joka kertoi hänen sukunsa vaiheista 1750-luvun Afrikasta 1860-luvun Yhdysvaltoihin.<sup>101</sup> Kirjasta vuonna 1977 tehty tv-sarja keräsi kaikkialla valtavia katsojamääriä.

Vaikka sukuhistoria oli jatkuvasti suosittua, nyt omien sukujuurten etsinnästä ja kaikkien muidenkin juurien kaivelemisesta tuli joksikin aikaa melkein pä muotivillitystä. Siihen liittyi myös monenlaista kaupallisuutta ja ”porvarillista pintahilettä”, kuten esimerkiksi valtiotieteiden tohtori, dosentti Seppo Hentilä vuonna 1981 luonnehti. Työväenliikkeen näkökulmasta hän näki kaksi vaaraa: toisaalla oli ”työväen perineharrastus ja historiankirjoitus itseisarvoina” sekä toisaalla ”täydellinen historiattomuus”. Hentilän mielestä nyt virinnyt perineharrastus tuli kytkeä ”osaksi aktiivista kulttuuripolitiikkaa”. Hän toivoi lisäksi, että ”työväenehtoista tiedepolitiikkaa kyettäisiin määrätietoistemmin ajamaan” tässä uudessa tilanteessa.<sup>102</sup>

Uusia tuulia tutkimukseen virisi monissa maissa, etenkin henkilökohtaista suullista muistitietoa

<sup>100</sup> Paljastustilaisuutta ei kuitenkaan mainittu liiton vuosikertomuksessa (TSL vuonna 1978 s 12, 50), jossa Erkki Kannoston nimessä oli lisäksi painovirhe (Kannasto). Taiteilija (s. 1945) hankki sittemmin palkintorahoillaan perheelleen kesäkodiksi ja itselleen ateljeeksi entisen Vähikkälän työväentalon Janakkalasta (Merja Hurri: Työväentalosta tuli ateljee. Aikamerkki 6/1983 s 10–12).

<sup>101</sup> Alex Haley: *Juuret* (suom. Arto Häilä, Helsinki: WSOY 1977), alkup. *Roots - The Saga of an American Family*, 1976.

<sup>102</sup> Hentilä 1981 s 2–3, myös lainaukset.

(oral history) uudella tavalla tutkimuksessa hyödyntäen.<sup>103</sup> Esimerkkejä kuultiin Englannista ja Norjastakin. Naapurissa Ruotsissa julkaistiin 1960-luvun lopulla ensin arkisen työelämän kuvauksia työntekijöiden kirjoittamina. Siitä kehkeytyi harrastajatutkijoiden toimintaa, ”barfotarforskning”, ”paljasjalkatutkimusta”, niin sanotusti kaivamaan juuri siitä missä seisottiin tai oltiin, erityisesti teollisuustyöpaikkojen rakennemuutoksiin paneutuen. Pian tutkimustoiminta laajeni suoranaiseksi historialiikkeeksi ja omaksuttiin yhdeksi ABF:n opintokerhojen toimintamuodoksi. Se sai mukaansa myös yliopistotutkijoita.<sup>104</sup>

Merkittäväksi yksittäiseksi tekijäksi Suomessa muodostui dosentti Jorma Kalelan työskentely syksystä 1979 alkaen Paperiliiton historian parissa, etenkin kun hän ryhtyi siinä soveltamaan ruotsalaista edellä mainittua ”kaiva siitä missä seisot” -ajattelua.<sup>105</sup> Havainnollinen esimerkki levisi laajasti Paperiliiton toimistosta Paasivuorenkadulta, lähes Sivistysliittoa vastapäätä Paasipuiston toiselta puolelta. Tässä opiskelevassa ja tutkivassa toiminnassa olivat opintokerhot juuri paikallaan.<sup>106</sup>

Monet Paperiliiton osastot ja yksittäiset jäsenet vaikuttivat tuotoksillaan Kalelan tutkimushankkeeseen, jonka ensimmäisenä vaiheena valmistui eloisa historiateos *Taistojen taipaleelta. Paperityöläiset ja heidän liittonsa 1906–1981*.<sup>107</sup> Toisena osana valmistui myöhemmin, kuin pisteeksi i:n päälle hänen laatimansa *Näkökulmia tulevaisuuteen. Paperiliiton historia 1944–1986*.<sup>108</sup> Paperiliitto ei voinut jättää omaa historiantutkimustaan siihen, vaan parikymmentä vuotta myöhemmin valmistui vielä yhtenä niteenä filosofian tohtori Antti Kujalan perusteellinen teos, jonka näkökulma ulottui liittoa laajemmin yhteiskuntaan.<sup>109</sup>

<sup>103</sup> Kaikki ”uusi” ei ollut aivan uutta; ks. Jorma Kalela: Uusi vanha ajatus - työväen omasta historiankirjoituksesta. *Sosialistinen Politiikka* 1/1981 s 56–59.

<sup>104</sup> Olsson, Ekdahl s 142–143; ks. esim. Maja Ekelöf: Rapport från en skurhink, 1969; Gunnar Sillén: Stiga vi mot ljuset, 1977; Sven Lindqvist: Gräv där du står. Hur man utforskar ett jobb, 1978.

<sup>105</sup> Ks. Jorma Kalela: Miten työväenliikkeen historiaa tulisi kirjoittaa? Eli ajatuksia Paperiliiton historiahanketta käynnistettäessä. *Tallentaja* 1/1980 (Kalela 1980) s 12, 14; Markku Määränen: Paikallinen tutkimus osana Paperiliiton historiahanketta, julkaisussa *Ei yksin leivästä* s 27–30; Jorma Kalela: ”Muistitietohistoria” - ”kansanomainen historia”. Uusi näkökulma järjestöhistoriaan, julkaisussa *Ei yksin leivästä* (Kalela 1984) s 54–57.

<sup>106</sup> Paperiliiton osastojen opintosiheteereitä perehdytettiin liiton historiahankkeeseen eri tavoin, yhtenä oli kerhoille tarkoitettu, monista teksteistä koottu keskusteluaineisto. Jorma Kalela: Historiaa opintokerhossa. Aineistoa Paperiliiton historiahankkeesta ja sen ympäriltä. 8.9.1980 (moniste, Kalela 1980); ks. myös sama: Paperiliiton historiahankkeesta. *Historia ja ammatillinen taistelu*. *Tallentaja* 1/1982 (Kalela 1982) s 41–43; hankkeesta lähetettiin lisäksi tutkiville ryhmille tiedotteita; ks. myös Marjaliisa Hentilä, Mikko Kosunen s 169–170.

<sup>107</sup> Helsinki: Paperiliitto 1981 (Kalela 1981), 436 sivua.

<sup>108</sup> Helsinki: Paperiliitto 1986 (Kalela 1986), 200 sivua; kirjan keskeisistä teemoista myös Jorma Kalela: Työväen perinteisen elämäntavan mureneminen ja joukkoviestintä. Oy Yleisradio Ab. Suunnittelu- ja tutkimusosasto. *Sarja B* 7/1988. Helsinki 1988 (Kalela 1988), esim. s 3–13; sama: ”Valistuneen työläisen imperialismi”, julkaisussa *Pitkäsillan tuolla puolen* (Kalela 2010) s 65–69; Kettunen 2000 s 22–24.

<sup>109</sup> Antti Kujala: Paperiliiton historia 1906–2005. Paperiteollisuuden työmarkkinasuhteet ja suomalainen yhteiskunta. Helsinki: Paperiliitto 2006, 676 sivua. Paperiliiton historiantutkimuksesta ks. myös Tapio

TSL:n historian tutkimustyöryhmä vaikutti aktiivisen perinnetyön lisäämiseksi välittömästi sekä Sivistysliiton että sosialidemokraattisen puolueen suuntaan. Puolue asettikin vuonna 1979 työryhmän valmistelemaan ajankohtaisia linjauksia työväenperinteen alueella. Puheenjohtajaksi nimettiin kansanedustaja, eduskunnan varapuhemies Veikko Helle. Sihteerinä toimi muistitietotoimikunnan sihteeri Heimo Huhtanen. Kannanotto valmistui perusteluineen, ja puolueenuevosto hyväksyi sen kokouksessaan marraskuussa 1980.

Kannanotossa toivottiin tiivistä yhteistoimintaa työväenperinteen tallentajien ja tutkijoiden sekä Sivistysliiton, Työväen Arkiston ja muistitietotoimikunnan kesken. Toimenpidesuosituksissa mainittiin muun muassa erityisen työväenliikkeen keskusmuseon aikaansaaminen, Työväen Arkiston ja muistitietotoimikunnan toimintaedellytysten turvaaminen, työväenperinteen neuvottelukunnan muodostaminen, pysyväluntoisen määrärahan saaminen valtion menoarvioon ja erilaisten opasjulkaisujen laatiminen sekä opinto-ohjaajien kouluttaminen. Lisäksi muistutettiin työväentalojen korjausmäärärahojen turvaamisesta valtion menoarviossa. Työväentalojen kehittämistä monipuolisina harrastus- ja kulttuuritoiminnan tiloina suositeltiin.<sup>110</sup>

Työväen Sivistysliitto ja Työväen Arkisto ottivat heti kiinni muutamista puolueen työryhmän ehdotuksista. TSL julkaisi seuraavien vuosien aikana yhteistyössä laadittujen pienten opaskirjojen sarjan auttamaan järjestöjen arkistonhoitajia, historiikin kirjoittajia, muistitiedon tallentajia ja näyttelyjen kokoajia. Sivistysliiton sarja sai yhteisen otsikon ”Työväen historia ja perinne”. Useimmat painettiin Kansan Voiman kirjapainossa Joensuussa. Kaikkea tällaista oli toki tehty jo aiemminkin harrastuspohjalta, mutta nyt siihen tarjottiin uudenlaista ryhtiä ja uusia apuvälineitä. Samalla haluttiin korottaa tämän toiminnan yleistä arvostusta julkisuudessa ja kannustaa uusia tekijöitä mukaan.

Yhtenä joukossa oli myös opaskirja uudenglaisille TSL:n opintokerhoille, tutkiville ja tuottaville kerhoille. Niiden saama taloudellinen tuki oli tavallista kerhoa suurempi. Tosin kerho samalla edellytti perusteellisemmän koulutuksen saanutta ohjaajaa ja lisäksi jotain valmistuvaa tuotetta, julkaisua, näyttelyä, diasarjaa, videofilmiä, näytelmää, musiikkiesitystä tai jotain vastaavaa. Näkökulman ei tarvinnut suuntautua vain menneen tutkimiseen. Sarjan julkaisut saivat heti yllättävän suuren suosion, todettiin TSL:n vuosikertomuksessa 1981.<sup>111</sup>

---

Bergholm: Historiantutkimus ja ammattiyhdistysliike - työmarkkinahistorian tutkijan pohdintoja, teoksessa Pitkäsillan tuolla puolen (Bergholm 2010) s 78–79.

<sup>110</sup> Simo Laaksovirta: SDP:n puolueenuevosto työväenperinteestä. Tallentaja 1/1981 (Laaksovirta 1981) s 12–15; ”SDP:n kannanotto työväenperinteen tallentamiseksi ja vaalimiseksi” levisi sitten kiinnostuneille pienenä 8-sivuisena lehtisenä (Turenki 1981).

<sup>111</sup> TSL vuonna 1981 s 17; ks. Perusjärjestön arkistonhoidon opas. Kirj. Esa Lahtinen, Matti Simola, toim. Juha Mäkinen. Työväen historia ja perinne 1. Helsinki: TSL 1981; Perusjärjestön historiikin laatimisopas. Kirj. Tero Tuomisto, toim. Juha Mäkinen. Työväen historia ja perinne 2. Helsinki: TSL 1981; Muistitiedon tallentajan opas. Kirj. Heimo Huhtanen, toim. Juha Mäkinen. Työväen historia ja perinne 3. Helsinki: TSL 1981; Teemme näyttelyn. Opas näyttelyiden tekijöille. Kirj. Matti Simola. Työväen historia ja perinne 4.

Paperiliitto ei ollut perinnetoiminnassa ainoa ammattiliitto, vaan samanlaista ajattelua ja tutkivan toiminnan mallia ryhdyttiin hyödyntämään muuallakin, muun muassa Metallityöväen liiton parissa.<sup>112</sup> Esimerkiksi Rautatieläisten liitto toteutti keväällä 1986 Kiljavan ammattiyhdistysopistolla kurssin, jossa koulutettiin tällaisten opintokerhojen vetäjiä. Kurssilla opettanut TSL:n Helsingin piirisihteeri Pertti Rantanen tiivisti, että kerhot edustivat ”ongelmakeskeistä pienryhmäopiskelua”. Yhteisesti valittua, kiinnostavaa aihetta tutkitaan ja puretaan hahmoteltaviin osasiin. Valmista tietopakettia ei ollut käytettävissä, vaan jokainen opintokerho hankkii ”tiedon itse tarkoitukseen sopivilla menetelmillä”. Syntyvää tuotosta ei pidetä vakana, vain kerholaisten tiedossa, vaan siitä kerrotaan laajemmallekin yleisölle. Rantanen muistutti, että usein tällaisten hankkeiden tavoite saattoi olla vaikkapa jonkin koetun epäkohdan poistaminen. Toki tuloksena saattoi olla vaikkapa runokokoelma tai ohjelmallinen yleisötilaisuus.<sup>113</sup>

Koottua muistitietoa hyödynnettiin monessakin tutkimuksessa, vaikka ilman tutkivien ja tuottavien kerhojen apuakin. Esimerkiksi Työväen muistitietotoimikunnassa työskennellyt Risto Reuna hyödynsi laajasti toimikunnan keräelmiä laatiessaan Puutyöväen ammattiliiton historiateoksia ja myöhemmin väitöskirjaansa.<sup>114</sup> Huomattakoon, ettei Työväen Sivistysliittokaan ollut yksin kannustamassa perinnetyöhön ja tutkiviin kerhoihin, sillä myös Kansan Sivistystyön Liitossa herättiin uusiin historian kaivamisen ja tutkimisen ajatuksiin. Opasaineistojakin laadittiin.<sup>115</sup>

Suurella innostuksella oli varjopuolensakin. Niihin kiinnitti huomiota esimerkiksi Työväen Arkiston johtaja Esa Lahtinen vuonna 1986. Sujuvasanaisia, nopeasti koottuja, tiiviitä henkilöhistorioita julkaistiin ja myytiin paljon, mutta ne pohjautuivat usein pelkästään haastatteluihin. Sellaisenaan ne kyllä kasvattivat kiinnostusta historiaan. Toisaalta Lahtista oli

---

Helsinki: TSL 1983; Työväen Sivistysliiton seitsemän vuosikymmentä. Opas tutkiville opintokerhoille. Kirj. Pekka Gronow, Juha Mäkinen, Jussi Pikkusaari, Pertti Rantanen, Tero Tuomisto, toim. Jaana Pekkola. Työväen historia ja perinne 5. Helsinki: TSL 1987. Samaa TSL:n perinnesarjaan liittyivät ilman numeroa myös tutkimukset Ammattiliittovaalit ja demokratia. Tutkielma SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen vaalijärjestelmistä ja niitä koskevista kannanotoista 1967–1978. Kirj. Heikki Kehälina. Joensuu 1981; Työväentalo Suomessa. Lähtökohtia työväentalotutkimukseen. Kirj. Osmo Havuaho, toim. Juha Mäkinen. Helsinki: TSL 1982 sekä Työväentaloseminaari 1982. Toim. Simo Laaksovirta, Tero Tuomisto. Helsinki: TSL 1984.

<sup>112</sup> Juha Mäkinen: Tekeväälle sattuu. Tallentaja 1/1982 (Mäkinen 1982) s. 13. Julkaisun sivuilla on lisäksi runsaasti neuvoja ja opastusta tutkiville ja tuottaville opintokerhoille; esim. perinteen tallentamisesta Kumi ja nahkatyöväen liiton parissa ks. Vesa Holappa: Haastattelukokemuksia. Tallentaja 1/1986 s. 27–29.

<sup>113</sup> Juha Mäkinen: Tutkivat kerhot tulevat: Historiikki tai tutkimusraportti osaston tekemänä. Rautatieläinen 13 /27.3.1986 (Mäkinen 1986).

<sup>114</sup> Risto Reuna: Puutyöläisten historia: Puutyöläisten keskitetty järjestötoiminta teollistumisen sosiaalista taustaa vasten 1800-luvulta vuoteen 1930. Helsinki: Puutyöväen liitto 1984 (Reuna 1984a); sama: Puutyöläisten historia 2: Puutyöläiset ja heidän liittonsa työmarkkinoilla 1931–1973. Helsinki: Puutyöväen liitto 1985 (Reuna 1985); ks. myös Risto Reuna: Puutyöläiset ja muistitieto. Tallentaja 1/1984 (Reuna 1984b) s. 33–35.

<sup>115</sup> Kari J. Kettula: Ajatus työväenjärjestöille: Tutkitaan itse oma historiamme. KSL-Tieto 5/1980 s. 17–18; Anna-Maija Nirhamo: Perinneopas tulee. KSL-Tieto 5/1981 s. 5;

suorastaan alkanut ärsyttää muutamien tutkijoiden valitsema ote. Nämä olivat syystä tai toisesta henkilökohtaisesti pettyneet työväenliikkeeseen ja keskittyivät työväestön tutkimukseen ulkokohtaisesti sivuuttaen kokonaan itse järjestöllisen työväenliikkeen. Tällaisesta tutkimuksesta puuttui Esa Lahtisen mukaan aito kipinä: ”Ei työväenliikettä ja työväestöä voi tutkia ellei tunne halua ymmärtää niiden pyrkimyksiä muuttaa maailma paremmaksi.”<sup>116</sup> Tällainen arvio oli ja on aivan ymmärrettävä.

Monin paikoin TSL:n opintojärjestöjen parissa innostuttiin kokoamaan yhteisvoimin erilaisia historiajulkaisuja. Niihin kerättiin paljon arvokasta paikallista tietoa, muistelmia ja valokuvia, usein myös työväen järjestötoiminnan ulkopuolelta. Julkistamistilaisuudesta muodostui paikallisesti merkittävä tapahtuma, joka oli kokoajille palkitseva jo sellaisenaan. Mainittakoon tällaisista esimerkkeinä Joensuun seudun opintojärjestön *Arkena ja sunnuntaina* ja Vihdin Ojakkalassa toimineen perinnekerhon julkaisu *Ojakkalan perinnettä*. Kumpikaan ei ollut yhdistyshistoriikki, vaan laajempi kuvaus yhteisöstä. Ensin mainittuun kirjaan tarjoutui valokuvia noin 50 henkilöltä ja jälkimmäisen kokoamisessa oli mukana kolmisenkymmentä henkilöä.<sup>117</sup>

#### *Perinneasioissa selvityksiä ja ratkaisuja*

TSL:n antamat kannustavat sysäykset vaikuttivat. Samalla kun työväentutkimusta hahmoteltiin uusista lähtökohdista, saatiin yhteydenpidolla julkinen hallintokin kiinnostumaan työväenperinteen sekä samalla myös työn ja teollisuushistorian aihepiireistä. Vanhan savupiipputeollisuuden koneita ja rakennuksia oli jo kadonnut perinteisen teollisuuden rakennemuutoksessa, teollinen rakennusmaisema muuttui ja ammatteja katosi. Muutoksessa eli suomalainen yhteiskunta kokonaisuudessaan. Kaiken tapahtuneen ja tapahtuvan dokumentointi sekä tutkiminen todettiin hyvin laajasti tarpeelliseksi, Museovirastoa ja kotiseututyötä myöten.

Tutkimustoiminnan edistäminen koski luonnollisesti myös työväen perinnelaitoksia. Vuoden 1975 yksityisarkistolaki ei kuitenkaan mahdollistanut 80 prosentin valtionavun käyttämistä Työväen Arkistossa eikä Kansan Arkistossa kirjastonhoitajien palkkaamiseen. Ensin mainittuun arvioitiin kertyneen jo noin 100 000 ja jälkimmäiseen noin 50 000 painotuotetta. Hyllyillä lisääntyvät kirjamäärät eivät ilman järjestämistä ja luokittelua kyenneet palvelemaan arkistojen tutkimustoimintaa toivotulla tavalla. Näitä arkistoja hyödynsivät monet muutkin yhteiskuntatutkijat kuin työväenliikkeen aiheisiin paneutuvat. Sukuhistorian harrastajatkin löysivät ne yhä useammin. Yhtenä uutena avauksena ja apuna tuli eduskunta-aloitteen avulla valtion menoarvioon vuonna 1980 erityinen määräraha ”kansatieteellisiä työväenkulttuurin kokoelmia ja kenttätöitä varten”.

<sup>116</sup> Esa Lahtinen: Työväenliikkeen historian tutkimuksesta. Tallentaja 1/1986 (Lahtinen 1986) s 17–18, lainaus s 18.

<sup>117</sup> *Arkena ja sunnuntaina*. Työläisen työ, asuminen ja vapaa-aika Pohjois-Karjalassa 1900-luvun alusta 1930-luvulle. Toim. Mikko Savolainen. Alkulause Seppo Knuutila. Joensuu, Kansan Voiman kirjapaino 1984, 118 sivua; *Ojakkalan perinnettä*. Ojakkalan Perinteenkeruun Opintokerho. Vihti, Vihdin kirjapaino 1989, 77 sivua.

Opetusministeriö ryhtyi työryhmätyön avulla selkeyttämään kokonaistilannetta.<sup>118</sup> Ensimmäinen, dosentti Jorma Kalelan johtaman Työväenperinnetyöryhmän työskentely tapahtui osin samaan aikaan kuin SDP:n asettaman työryhmän työ; ryhmät hyödynsivät toisiaan. Ministeriön työryhmän ensimmäisiä ehdotuksia vuonna 1981 oli erityisen työväenliikkeen museon aikaansaaminen, ja samaan ehdotti SDP:n ryhmäkin.<sup>119</sup> Omassa lausunnossaan Työväenperinnetyöryhmä I:n muistiosta TSL ilmaisi tukensa siinä esitetyille toimenpiteille. Liitonkin tärkeysjärjestyksessä ensimmäisenä oli työväenliikkeen museo. Toisena kohtana oli Työväen Arkiston ja muistitietotoimikunnan toimintaedellytysten vahvistaminen. Sivistysliitto tuki myös ehdotusta, jonka mukaan Suomen Akatemian tuli enemmän ja aktiivisemmin tukea työväenliikettä ja työväenkulttuuria koskevaa tutkimusta.<sup>120</sup>

Perinneasioiden valmisteluissa vaikutti monella tavalla TSL:n aiempi pääsihteeri, KSR:n asiamies Olavi Hurri. Kirjoituksessaan *Sosialistisessa Aikakauslehdessä* vuonna 1981 hän kehotti työväenliikettä hieman katsomaan itseään peilistä. Herkästi moitittiin Museovirastoa ja muita tahoja, joiden vastuulla perinteen tallentaminen oli. Hurrin mielestä syytä työväenperinteen vähäiseen vaalimiseen oli myös työväenliikkeessä itsessään. Se ei ollut riittävällä ponnella muistuttanut perinneasioittensa tärkeydestä, vaan oli tyytynyt pitämään työväenkulttuuria ”eräänlaisena vähemmistöliikkeenä”. Hurri halusi muuttaa näkökulman. Hän painotti, että työväenkulttuuri ja työväenperinne olivat nimensä mukaisia asioita, mutta samalla ne olivat ”osa kansallista kulttuuria ja kansallista perinnettä”. Sen vuoksi ne olivat oikeutettuja vähintäänkin samanarvoiseen kohteluun kuin muutkin osakulttuurit.<sup>121</sup>

Kun puolueen työryhmä esitti neuvottelukuntaa tai yhteiselintä, joka kannustaisi ja koordinoisi perinnetoimintaa, edettiin neuvotteluin toukokuussa 1983 merkittävään, laajapohjaiseen järjestöratkaisuun. Useiden valtakunnallisten työväenjärjestöjen, puolueiden, SAK:n ja ammattiliittojen sekä Työväen Sivistysliiton, Kansan Sivistystyön Liiton ja Kansan Sivistysrahaston yhteisin voimin muodostettiin eräänlaiseksi kattojärjestöksi Työväenperinne - Arbetartradition ry. Sen keskeisiksi tehtävälueille määriteltiin työväen keskusmuseon ja työväenliikkeen keskuskirjaston ylläpitäminen, mikä luonnollisesti edellytti ensin niiden aikaansaamista.

Ensimmäisenä puheenjohtajana toimi edellä jo useasti mainittu opetusneuvos Olavi Hurri. Hänestä

---

<sup>118</sup> Opetusministeriön roolista ja uusien perinnelaitosten muodostamisesta ks. Marjaliisa Hentilä, Mikko Kosunen s 171–183.

<sup>119</sup> Kirsti Lumiala, Tero Tuomisto: Kaksi vuosikymmentä Työväenliikkeen kirjastoa, julkaisussa Työväentutkimus vuosikirja 2007 s 40–45; Kirsti Lumiala: Kolme vuosikymmentä Työväenliikkeen kirjastoa, julkaisussa Työväentutkimus vuosikirja 2016, s 116; Työväenperinnetyöryhmä I:n muistio. KomM 1981:7; ks. myös Elias Krohn: Työväenliikkeen yhteinen kirjasto palvelee koko kansaa. Kulttuurivihkot 2/2004 s 32–33.

<sup>120</sup> TSL vuonna 1981 s 25–26.

<sup>121</sup> Olavi Hurri: Työväenperinne on kansallisperinnettä. Sosialistinen Aikakauslehti 2/1981 s 20–22, lainaukset s 21.



tuli perinnehankkeiden tehokas keulahahmo. Sakari Kiurun mukaan ilman Hurrin kokemusta ja tarmoa niistä ei olisi tullut niin ripeästi valmista, ”ellei hän olisi ottanut niistä isyysvastuuta”.<sup>122</sup> Työväenperinne ry teki tutkijoille ja harrastajille palveluksia silläkin tavoin, että se julkaisi kirjan muodossa erilaisia bibliografioita sekä erikoisjulkaisuja. Edellä jo hyödynnettiin esimerkiksi Petri Tanskasen kokoamaa filmografiaa Kansan Elokuvan ja Allotria Filmin tuotannosta.<sup>123</sup>

Syksyllä 1982 Työväen Arkisto sai TSL:n kautta sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän ns. joululahjaroista valtionapua kirjastotoimintansa kehittämiseen. Lisäksi Työväen Arkiston johtaja Esa Lahtinen ja Kansan Arkiston johtaja Anna-Maija Nirhamo laativat helmikuussa 1983 yhteisen muistion esittäen näiden arkistojen kirjakokoelmien yhdistämistä. Muitakin selvityksiä ja suunnitelmia tehtiin.<sup>124</sup>

Dosentti Jorma Kalelan johdolla Työväenperinnetyöryhmä II järjesti puolestaan marraskuussa 1983 Espoon Siikarannassa asiantuntijaseminaarin, jossa pohdittiin perusteellisesti uuden museon perustamistarvetta, mahdollisuuksia ja myös kartoitettiin työväenmuseoiden tilannetta.<sup>125</sup> Työryhmän oma muistio valmistui lokakuussa 1984, ja siinäkin esitettiin muun muassa työväen keskusmuseon aikaansaamista ja toisena työväenliikkeen kirjaston aikaansaamista.<sup>126</sup>

Tutkimustoiminnan viriäminen heijastui myös uudenlaiseen, maanlaajuiseen yhdistystoimintaan. Voionmaan opistolla vuonna 1983 pidetyn työväenhistorian seminaarin jälkeen perustettiin Tampereella tammikuussa 1984 Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura (THPTS) yhdysiteeksi alan tutkijoiden ja harrastajien välille. Ensimmäisenä puheenjohtajana oli professori Olli Vehviläinen Tampereelta. Aluksi seuran kotiosoitekin oli Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksella. Seura aloitti oman, edelleen jatkuvan julkaisusarjansa, jonka yleisotsikoksi tuli ”Väki voimakas”. Ensimmäinen, lukuisista historia-artikkeleista koostunut nide julkaistiin jo seuraavana vuonna. Usein vuosijulkaisuun on koottu kesäseminaarien esitelmää. Seura on julkaissut muitakin vankkoja tutkimusteoksia.<sup>127</sup>

<sup>122</sup> Sakari Kiuru: Olavi Hurri, työväen sivistyksen ja perinteen vaalija, julkaisussa Työväentutkimus vuosikirja 2011 (Kiuru 2011) s 112–113.

<sup>123</sup> Työväen perinnelaitokset s 3–5; ks. esim. Maire Mattinen: Teollisuusympäristöt. Teollisuusympäristöjen dokumentointi, tutkimus ja suojelu Suomessa. Helsinki 1985; Ulla-Maija Peltonen: Työväen muistitieto ja perinne. Selvitys työväen muistitiedon ja perinteen keruusta ja arkistoinnista sekä esitys työväen muistitiedon ja perinteen sisältöanalyysimalliksi. Helsinki 1985.

<sup>124</sup> Lumiala s 117. Mainittakoon, että 1982 Kansan Arkiston yhteyteen muodostettiin Työväenäatteen museo (Työväen perinnelaitokset s 12).

<sup>125</sup> Ks. Pirjo Kaihovaara: Työväen keskusmuseo. Perustamista koskeva selvitys. Helsinki 1984; Työväen perinnelaitokset s 14–15.

<sup>126</sup> Työväenperinnetyöryhmä II:n muistio. Opetusministeriön työryhmien muistioita 1984:43.

<sup>127</sup> Olli Vehviläinen: Työväen historian ja tutkimuksen seura 20 vuotta, julkaisussa Työväentutkimus vuosikirja 2004 s 80–82; Työväen perinnelaitokset s 15; Väki voimakas I. Työväen historiaa ja perinnettä. Toim. Jouko Jaakkola, Olli Vehviläinen. Tampere 1985; ks. myös Jarmo Peltola, Erkki Vasara, Olli Vehviläinen: THPTS - varttuva ja kehittyvä työväentutkija, teoksessa Tehtävänä työväenhistoria. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 30 vuotta. Toim. Jarmo Peltola, Erkki Vasara. Helsinki: THPTS

---tietolaatikko

## AMURISSA JA MURIKASSA

TSL:n työväenliikkeen historiatyöryhmän ja sen yksittäisten jäsenten vaikutus heijastui monin tavoin suomalaisessa, erityisesti työväenliikettä koskeneessa historian tutkimuksessa.

Kosketuspintoja oli myös pohjoismaihin ja keskiseen Eurooppaan, kuten edellä on kuvattu. Tukena ja lähtökohtana oli kaksi kotipesää, TSL ja yliopisto.<sup>128</sup> Esimerkiksi elokuussa 1983 järjestettiin pohjoismaisten työväenliikkeen historiantutkijoiden konferenssi Suomessa. Järjestelytoimikunnan puheenjohtajana oli dosentti Jorma Kalela. Tutkijoiden ohella noin 30 henkilön joukossa oli työläiskirjailijoita, arkistoväkeä ja historian harrastajia, suomalaisten ohella Ruotsista, Norjasta, Tanskasta ja Islannista.<sup>129</sup>

Viisipäiväinen tapahtuma aloitettiin Helsingissä, missä tutustuttiin Työväen Arkistoon ja Kansan Arkistoon, niiden laajoihin kokoelmiin ja toimintaan. Tampereelle siirryttyä kierrettiin katsomassa maineikasta Pispalaa ja muita ”punaisen Tampereen” nähtävyyksiä.<sup>130</sup> Erityisesti Amurin työläiskorttelin elävästi ja arkisesti sisustetut museoasunnot kiinnostivat. Niitä esitteli museoalan uusia tuulia hyvin aistunut museotoimenjohtaja Martti Helin. Kaupunki järjesti seminaariväelle myös vastaanoton historiallisella Raatihuoneella.

Varsinainen seminaariosuus toteutettiin Metalliliiton kurssikeskuksessa Murikassa. Pääteemoja oli kaksi: ”Työväenliike ja sosiaalivaltion kehitys pohjoismassa” sekä ”Pohjoiskalotin työväenliike ja työväenkulttuuri”. Jälkimmäisestä aihepiiristä tiesi paljonkin esimerkiksi seminaariin osallistunut Kerttu Värn. Hän oli ollut pitkään mukana TSL-toiminnassa, kuten edeltä muistetaan vaikkapa metsämiesten kirjastojen osalta. Paperiliiton tutkivien opintokerhojen toiminnastakin keskusteltiin.

Pohjoismaiden rajat eivät rajoittaneet kalotin alueella esimerkiksi työnhakua menneinä aikoinakaan. Tiedot ja aatteetkin kulkivat rajojen ylitse. Norjan pohjoisosien tutkimustilanteesta kertoi Nils Henrik Foglestad (Norlands distrikthögskole) ja yleisemmin pohjoiskalotin työväenliikkeen arkistotilanteesta arkistonhoitaja Esa Lahtinen. Muistitietotoimikunnan Heimo Huhtanen kannusti mitä pikimmin ryhtymään toimintaan paikallisella tasolla, kokoamaan muistitietoa ja tutkimaan haltuun saatuja pöytäkirjoja ja muita asiapapereita. Kemiläinen Tauno Partanen toi esiin

---

2018, s 7–22.

<sup>128</sup> Ks. esim. Tanskassa 1979 järjestetyn seminaarin esittely ja esitelmät: Nordisk arbejderbevaegelse i mellemkrigstiden. Stat, parti og fagbevaegelse. Rapport fra nordisk konference i arbejderbevaegelsens historie på Roskilde Högskole 19.-21. april 1979. Selskabet til forskning i arbejderbevaegelsens historie. Skriftserie Nr. 10. Århus 1980.

<sup>129</sup> Konferenssin kuvaus pohjautuu pääosin uutisjuttuun Vuokko Marttila [Marttala?]: Pohjoismainen työväenliike etsi juuriaan. Suomen Sosialidemokraatti 2.9.1983 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

<sup>130</sup> Nähtävyyksistä valmistui paljon myöhemmin perusteellinen opasjulkaisu Punainen Tampere, joka edellä jo mainittiin.

vasemmistolaisen työväenliikkeen näkökulman pohjoisessa Suomessa, 1920–30-luvun painostuksen ja väkivallanteot sekä seurauksena kymmenien perhekuntien siirtymisen rajan yli Neuvostoliittoon.

----

### *Tulevaisuus on edessäpäin*

Kahdeksankymmenluku oli työväen perinnelaitosten kehityksessä hyvin merkittävä ajanjakso.<sup>131</sup> Verraten laajaksi levinnyt kiinnostus työväen perinne-kysymyksiin ei saanut Sivistysliitossa osakseen ihan jakamatonta innostusta. Kun Jorma Kalela oli *Aikamerkin* kirjoituksessaan vuonna 1981 luonnehtinut, että tuon hetken työväenkulttuuria voi hyvin kutsua pelkästään ”aktivistien nostalgiseksi erilliskulttuuriksi”,<sup>132</sup> jatkoi liiton äänenkannattajan toimittaja Merja Hurri samaa teemaa vuoden 1983 lopulla pääkirjoituksessaan. Hänestä oli sinänsä kyllä myönteistä, että hankittiin keskusmuseota ja Työväen Arkistolle lisätilaa sekä julkaistiin historiikkeja. Mutta: pelkästään menneisyyteen ei saanut tuijottaa. Hänen mielestään työväenliikkeeltä puuttui nyt ”kyky tarttua tämän hetken kipeimpiin kysymyksiin”, eikä työväenkulttuurin parissa ollut ”syntynyt montaa luovaa ideaa sitten 70-luvun alun”. Puuttui myös mielikuvitusta ja tilannetajua. Kuljettiin ”porvariain jälkijunassa”.<sup>133</sup> Helposti tulee mieleen kaikuja Raoul Palmgrenin sivalluksista 1930-luvun alkuvuosilta, kun hän tuolloin moitti Sivistysliiton ”väsyneitä miehiä”, vaikka aika oli nyt luonnollisesti ihan toinen, samoin aatteellinen tilanne.

Olavi Hurri vastasi *Aikamerkin* seuraavassa numerossa tyttärelleen ja piti tämän kirjoitusta liian pessimistisenä sekä perinneasioiden saavutuksia vähättelevänä. Hän myönsi, että työväenliike seisoivat monissa asioissa neuvottomana. Esimerkiksi suomalaisen työväenliikkeen voimat eivät riittäneet ratkomaan ajankohtaisia kansainvälisen tilanteen ja asevarustelun vaarallisia ongelmia. Kalevi Sorsa pyrki kyllä edistämään aseriisunnan asioita Sosialistisen Internationaalien työryhmässä. Työttömyyttäkin oli ja edelleen myös asunto-ongelmia, vaikka jotain parannuksia olikin saatu aikaan. ”Kyllä ideoita on, mutta ei ole riittävästi valtaa.” Hän muistutti myös tulevaisuuden suunnitelmista: puolueessa oli ryhdytty uudistamaan periaateohjelmaa, jolla tulisi olemaan ”todellista merkitystä Suomessa elävien ja asuvien ihmisten elämälle”. Tulevaisuutta oli arvioitu myös huolella valmistelluissa TSL:n Tienviitoissa.

Oli kyllä aihetta huoleen siitä, miten työväenliike voisi lisätä voimiaan ja kykyään poistaakseen tulevaisuuden varjoja, mutta ”huolessakaan ei pitäisi liioitella”. Olavi Hurrin mielestä edeltäneinäkin vuosina oli tapahtunut merkittäviä asioita, eikä työväenliikkeen ”kehittymiskyky ole vielä ehtynyt”.<sup>134</sup>

<sup>131</sup> Ks. esim. Kalle Kallio: Mitä on työväenperintö? julkaisussa Pitkäsillan tuolla puolen s 115–117.

<sup>132</sup> Jorma Kalela: Työväenliike kulttuuriliikkeenä. *Aikamerkki* 8/1981. Teksti oli lyhennelmä Kalelan alustuksesta IV pohjoismaisessa työväenliikkeen historian konferenssissa Oslossa lokakuussa 1981.

<sup>133</sup> Merja Hurri: Tulevaisuus käsissämme? *Aikamerkki* 8/1983 s 5, myös lainaukset.

<sup>134</sup> Olavi Hurri: Tulevaisuus on edelleen edessä päin. *Aikamerkki* 1/1984 s 9, myös lainaukset.

Olavi Hurri viittasi tässä kirjoituksessaan SDP:n periaateohjelman uudistamistyöhön, joka oli käynnistetty muutamaa vuotta aiemmin.<sup>135</sup> Puolue ja TSL laativat tähän valmisteluun yhdessä erilaisia opintoaineistoja. Aiheesta pyrittiin virittämään laajaa ja perusteellista keskustelua myös TSL:n opintokerhoissa.<sup>136</sup> Mainittakoon jo tässä, että SDP:n uusi periaateohjelma hyväksyttiin useiden vuosien valmistelun ja laajan käsittelyn jälkeen puoluekokouksessa Helsingissä kesäkuun alussa 1987.<sup>137</sup> Perustavoitteet tiivistyivät siinä muutamaiin tunnuksiin:

Yhteistyön, rauhan ja vapauden maailmaan  
 Sopusointuun luonnon kanssa  
 Pääoman vallasta työn valtaan  
 Osallistuvaan kansalaisvaltaan  
 Tasa-arvoiseen sivistysyhteiskuntaan  
 Elävä uudistusliike<sup>138</sup>

Menemättä tässä tarkemmin yksityiskohtiin voi todeta, että kaikkien valmistelujen jälkeen voitiin Työväenliikkeen kirjasto avata Paasivuorekadulla, Helsingin työväentalolla, sen uuden puolen E-rapussa torstaina, maaliskuun viidentenä päivänä 1987, tarkoituksella Anna Wiikin syntymäpäivänä. Pääosa kirjoista ja muista painotuotteista sijoitettiin Arkiston makasiinitiloihin. Asiakaspalvelutilaa oli aluksi noin 60 neliötä. Ensimmäisenä kirjastonhoitajana oli valtiotieteiden maisteri, informaation tutkinnon suorittanut Leena Saarinen. Päävastuu tieteellisestä erikoiskirjastosta oli Työväenperinteellä, ja taloudellinen tuki saatiin opetusministeriön kautta. Vuonna 2002 kirjasto pääsi Helsingin yliopistojen kirjastojen yhteisen Helka-tietokannan erilliskirjastoksi.

Työväenliikkeen kirjaston tilat vaihtuivat muutaman kerran työväentalolla; katutasoon siirryttiin vuonna 1991, ja kaksi vuotta myöhemmin toiseen kerrokseen. Samalla asiakastilat väljenivät myös

<sup>135</sup> Valmisteluista viiden vuoden kuluessa ja itse ohjelmasta Aimo Kairamo: Tärkeintä on liike. Demokraattisen sosialismin edellytykset ja sosialidemokratian uudet tehtävät. Helsinki: Tammi 1989 (Kairamo 1989).

<sup>136</sup> Ks. esim. TSL:n ja SDP:n yhdessä kokoamat opintoaineistot: Periaatteessa! Toim. Helvi Ollikainen. Helsinki: SDP, TSL 1982, 64 sivua, ja Puheena periaatteet. Kirj. Pentti Puoskari, toim. Helvi Ollikainen. Helsinki: SDP, TSL 1985, 56 sivua, sekä opintosuunnitelma Keskusteluaineisto periaateohjelmasta. Kirj. Teuvo Ikonen, Helvi Ollikainen, Pentti Puoskari. Toim. Helvi Ollikainen. Helsinki: TSL 1984, s 32 sivua.

<sup>137</sup> Vielä valmistelun loppumetreillä käytiin TSL:n parissakin keskustelua, ks. esim. Risto Kolanen: Aatteellisen kasvun vai sirpaloitumisen periaateohjelma? Aikamerkki 3/1987 (Kolanen 1987a) s 18–22; Jussi Pikkusaari: Aatteellisen työn tarpeellisuus säilyy. Aikamerkki 3/1987 (Pikkusaari 1987) s 23. Kolanen ja Pikkusaari olivat periaateohjelmatoimikunnan jäseniä.

<sup>138</sup> Ohjelmaehdotusta käsiteltiin laajasti vielä puoluekokouksessa, ks. Pöytäkirja SDP:n XXXIV puoluekokous Helsinki 4.-7.6.1987. Helsinki: SDP 1987, eri kohdin, päätös periaateohjelmasta s 375, ohjelma s 513–515; ks. kriittistä, tuoretta kokonaisarviota Risto Kolanen: Loppuarvio periaateohjelmasta. Sosialistinen politiikka 3/1987 (Kolanen 1987b) s 27–34; periaateohjelmaa arvioitiin mm. useassa artikkelissa Sosialistisessa Aikakauslehdessä 2/1987, kirjoittajina Tuomas Harpf, Armas Lahoniitty, Pentti Puoskari, Elisabeth Helander ja Kaj Bärlund.

yleisötilaisuuksia paremmin palvelemaan. Vuonna 2009 kirjasto muutti Työväen Arkiston ja muistitietotoimikunnan tavoin uusiin tiloihin Sörnäisten rantatielle, sillä työväentalolla alkoivat hotellin rakennustyöt.<sup>139</sup> Filosofian maisteri Kirsti Lumiala toimi kirjastonjohtajana marraskuusta 1990 alkaen. Häntä seurasi elokuussa 2016 filosofian maisteri Tuija Siimes. Filosofian maisteri Esa Lahtinen aloitti puolestaan Työväen Arkiston johtajana vuonna 1975, ja häntä seurasi tehtävässä 35 vuotta myöhemmin filosofian maisteri Petri Tanskanen.

### *Työväenkulttuuria, museoesineistöä*

Dosentti Jorma Kalela oli vielä kolmannen työryhmän puheenjohtajana. Työväenperinnetyöryhmä III esitti toukokuussa 1987 muistiossaan seuraavia askelia eteenpäin. Siinä muun muassa viitattiin uuteen tutkimukseen kansalaistoimintana ja mainittiin myös julkaisutoiminnan tarpeellisuus. Työryhmä ehdotti pysyvää kansankulttuurin neuvottelukuntaa ja työväenkulttuurin tutkimuksen työryhmää. Ministeriön työryhmän ohjauksessa valmistunut Kirsti Stenvallin ja Timo Holmalahden selvitys *Tutkimus ja työväenkulttuuri* hahmotti kokonaisvaltaisesti ajankohdan tutkimustilannetta ja tutkimustyön tarpeita.<sup>140</sup> Myöhemmin tuli valtion menoarvioon erityinen määräraha paikallisen perinteen tallentamiseen. Sitä saattoi hakea erilaisiin, suuriin tai pienimuotoisiin, mutta perusteltuihin historiantutkimuksen hankkeisiin.

Maaseudun Sivistysliiton historiateoksessa kuvataan TSL:n huomattavaa merkitystä ”eräänlaisessa muurinmurtajan asemassa rahakirstunvartijoihin päin”. Kun kirjan mukaan Sivistysliitto keksi ajatuksen valtiollisten korjausmäärärahojen saamisesta työväentalojen kunnostamiseen, keskustapuolueessa riennettiin varmistamaan, että myös seurantalot saisivat vastaavan määrärahan. Kun TSL nosti esiin määräraharapen työväenperinnetyöhön, punamultakumppani muistutti kansanperinteen tarpeista. ”Työväen Sivistysliitto keksi uusia rahoituskanavia ja MSL juoksi perässä”, tiivistä MSL:n puheenjohtajana vuosina 1967–82 toiminut Jaakko Numminen, pitkäaikainen opetusministeriön kansliapäällikkö.<sup>141</sup>

Tavoitteeksi asetettu keskusmuseo toteutui hitaammin kuin kirjasto. Työväen keskusmuseoyhdistys perustettiin Tampereella vuonna 1988, ja järjestelmällinen esineistön kokoaminen aloitettiin saman

<sup>139</sup> Lumiala s 118–120; Työväen perinnelaitokset s 5–6; Esa Lahtinen: Työväen Arkisto, Ammattiyhdistysarkisto ja Työväenliikkeen kirjasto muuttavat uusiin tiloihin vuonna 2009, julkaisussa Työväentutkimus vuosikirja 2008 s 144–146; Tuija Siimes: Työväenliikkeen kirjasto 30 vuotta. AKT:n jäsenlehti 6–7/2017; Rolf Bamberg: ”Elinvoimainen, hyvin hoidettu kirjasto”. Demokraatti 27.4.2017.

<sup>140</sup> Ks. Työväenperinnetyöryhmä III:n muistio. Opetusministeriön työryhmien muistioita 1987:27; Kirsti Stenvall, Timo Holmalahti: Tutkimus ja työväenkulttuuri. Väki voimakas 2. Helsinki: THPTS 1987.

<sup>141</sup> Henttinen s 152–153, myös lainaus. Ministeri Jaakko Nummisesta (1928–2022) ks. esim. Anita Lehikoinen, Markku Linna, Arvo Jäppinen: Sivistys-Suomen näkijä ja tekijä. Helsingin Sanomat 15.10.2022 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa). – Tarkennettakoon, että eduskunta-aloitteen työväentalojen korjausmäärärahoiksi teki 1978 kymmenen sos. dem. kansanedustajaa. Ajatusta on hyvinkin voitu kehittää myös TSL:n parissa. Määräraha laajeni sittemmin kaikkia seurantaloja koskevaksi, samalla talojärjestöjen yhteistyö tiivistyi (Tuomisto 2010 s 32–33, 56–63).

tien. Siinä ohessa kartoitettiin erilaisten työväenmuseoiden kokonaistilannetta maassa.<sup>142</sup> Ensimmäisenä suurena lahjoituseränä tuleva keskusmuseo sai E-osuusliikkeeltä muutamien vuonna 1983 lopetettujen osuusliikkeiden irtaimistoa ja arkistoa. Ensimmäisiin järjestölahjoittajiin kuuluivat sos.dem. raittiusliitto ja Työväen Sivistysliitto. Varastotilaksi saatiin entisen osuusliike Voiman kiinteistö Tampereella.<sup>143</sup>

Teollisuuskaupunki tuli muutenkin avuksi: Tammerkosken partaalta löytyi historiallinen Finlaysonin puuvillatehtaan alue, jonka vanhojen tuotantorakennusten uudiskäyttöön istui luontevasti myös uuden työväen keskusmuseon toiminta.<sup>144</sup> Oli hyvin mielenkiintoista, että TSL:n puheenjohtaja, professori Väinö Voionmaa oli jo vuonna 1930 esittänyt museopäivien esitelmässään erityisen työväenmuseon perustamista Tampereelle. Hän perusteli sen sijoittamispaikkaa muun muassa tamperelaisella työn kulttuurilla. Muistettaneen, että hän oli nuorempana kirjoittanut kaupungin historiankin. Voionmaa oli ehdotuksessaan edellä aikaansa. Äärioikeistolainen lapuanliikekin jylläsi tuolloin vielä voimansa tunnossa.

Työväen keskusmuseo avasi ovensa marraskuussa 1993 tehdaskokonaisuuden vanhimmassa rakennuksessa, ”kuusivooninkisessa” (vuodelta 1860).<sup>145</sup> Myöhemmin se sai käyttöönsä runsaammin muitakin tiloja. Museoon sulautuivat Osuuskaupamuseo, Työväenaatteen museo, STS-pankkimuseo ja Kivistön torpparimuseo. Opetusministeriö nimesi vuonna 1996 museon työelämän ja sosiaalishistorian valtakunnalliseksi erityismuseoksi. Ensimmäisenä museonjohtajana toimi filosofian maisteri Pontus Blomster (1957–2005). Häntä seurasi vuonna 2005 filosofian maisteri Kalle Kallio.

Parissa vuosikymmenessä edettiin suomalaisessa yhteiskunnassa työväen perinneasioissa pitkälle. Yhteistyöpohjasta muodostui laaja. Työväen Sivistysliiton panos oli alkuvaiheissa erittäin merkittävä. Se oli yhtenä ensimmäisten kannustavien ehdotusten ja myös tuen antajista, joskaan ei ainoana. Perinneasiat saivat liitossa useiden vuosien aikana hyvin runsaasti huomiota ja henkistä tilaa. Jälkikäteen tulee mieleen, että Sivistysliiton ja sen periaatteet hyvin tuntien Olavi Hurri osasi sopivalla tavalla käyttää perinneasioiden edistämiseksi juuri liittoja yhtenä tehokkaana vipuvartena.

Ministeriön tuen lisäksi keskusmuseo, vuodesta 2007 alkaen Työväenmuseo Werstas, on saanut

<sup>142</sup> Ks. Työväen keskusmuseon kokoama pieni Työväen museo-opas (1988, julk. Työväenperinne - Arbetartradition ry), joka sisälsi kaikkiaan yli sadan työ- ja työväekäihteisen museon, museohuoneen ja -kokoelman tiedot. Lisäksi siinä kerrottiin lyhyesti pohjoismaiden vastaavista.

<sup>143</sup> Leea Oksiala, Kimmo Kestinen: Työväen keskusmuseon esinekokoelmat, julkaisussa Työväentutkimus 1/1991 s 16–17; Pontus Blomster: Tue Työväen keskusmuseo-hanketta! julkaisussa Työväentutkimus 2/1991 s 24–25.

<sup>144</sup> Ks. Finlaysonin alue. Opas. Finlayson Area. Guide. Kirj. Ulla Rohunen. Työväenmuseo Werstaan julkaisuja 2009. Tampere 2009.

<sup>145</sup> Mainittakoon rinnastuksena, että joulukuussa 1991 avattiin Norrköpingissä Ruotsin valtakunnallinen työn historian keskusmuseo, erityisesti kirjallista tietoa tallentamaan (Pontus Blomster: Arbetets museum on avattu, julkaisussa Työväentutkimus 1/1992).

tukea Tampereen kaupungilta sekä myös työväenliikkeen liikelaitoksilta ja järjestöiltä. Vuonna 2012 siihen liitettiin vielä pääkaupungista Kuurojen museo. Tampereen työväentalolla sijaitseva Lenin-museo tuli vuonna 2014 osaksi Werstaan kokonaisuutta, ja samalla sen perusnäyttely uudistettiin täydellisesti. Työväenperinteellä on ollut Työväenmuseonkin hallinnossa edustus.<sup>146</sup>

----tietolaatikko

## PERINNETÄ JA TIETOA YHTEISTYÖLLÄ

Kun Työväenliikkeen kirjasto aloitti vuonna 1987, se ryhtyi samalla julkaisemaan Työväentutkimus-tiedotetta yhdessä Työväen Arkiston ja Kansan Arkiston kanssa. Ensin se oli moniste, sitten lehti ja seuraavaksi kirjan kokoinen. Vuoteen 1994 saakka siihen oli sulautuneena myös *Tallentaja*-lehti.

Toimituskuntaa laajennettiin ja sisältöä monipuolistettiin historia- ja perinneaiheiseksi vuosikirjaksi. Julkaisijoiksi tulivat edellä mainittujen kolmen lisäksi sittemmin Työväenperinne, Työväenmuseo Werstas, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura THPTS ja Työväen muistitietotoimikunta. Ammattiyhdistysarkisto oli myös julkaisija ennen sen sulautumista Työväen Arkistoon, ja sama koski Lenin-museotakin ennen kuin siitä tuli osa Werstasta. Sivistysliitto on ollut vuosikirjan vakituinen tukija kannatusilmoituksillaan.<sup>147</sup>

Työväenliikkeen kirjaston tiloissa palkittiin tiistaina 5.3.1996 ensimmäisen kerran työväen perinnepäivänä edellisen vuoden paras työväentutkimus. Lokakuussa 1996 järjestettiin ensimmäisen kerran Työväenkulttuurin neuvottelupäivä Kansallismuseon tiloissa Helsingissä noin 40 henkilön voimin. Vastuullisena järjestäjänä oli Työväenperinne - Arbetartraditon ry.

Alustuksissa ja keskusteluissa kartoitettiin työväen perinnelaitosten tiedonhakujärjestelmiä ja mahdollisuuksia kehittää yhteistä järjestelmää. Tilaisuudessa myös muodostettiin Työväenkulttuurin neuvottelukunta, johon nimesivät edustajansa Työväenperinne, Työväen keskusmuseoyhdistys, Museovirasto ja Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Se sai tehtäväkseen muun muassa yhteistoiminnan koordinoimisen ja vuotuisten neuvottelupäivien järjestämisen.<sup>148</sup>

----

<sup>146</sup> Reilusti historiaa. Työväenmuseo Werstaan vaikuttavuus. Toim. Kalle Kallio. Työväenmuseo Werstaan julkaisuja 2013:1. Tampere 2013, eri kohdin, esim. s 6–9, 77; ks. myös Meirän kaupunki. Työväenmuseon opas. Our town. A Guide to the Finnish Labour Museum. Kirj. Marita Viinamäki, Ulla Jaskari, Kimmo Kestinen, Kalle Kallio. Työväenmuseo Werstaan julkaisuja 2010:3. Tampere 2010.

<sup>147</sup> Katri Kannisto: Työväentutkimus eilen ja tänään, julkaisussa Työväentutkimus vuosikirja 2007 s 46–51

<sup>148</sup> Seppo Hentilä: Työväenperinne r.y. yhteistyöhaluisena etujärjestönä, julkaisussa Työväentutkimus 1996 (Hentilä 1996) s 33–35; Työväentutkimus 1997 s 63.

### *Uusia tienviittoja Sivistysliitolle*

Työväen Sivistysliiton arvovaltaisen kehittämistoimikunnan suunniteltiin saavan moniosaisen esityksensä valmiiksi vuoden 1981 edustajakokoukseen mennessä. Toimikunta istui Kalevi Sorsan johdolla kesäkuusta 1979 alkaen, mutta ennen kaikkea avuksi asetetut työryhmät jatkoivat pohdintojaan kukin oman teemansa parissa. Myöhemmin huomattiin, ettei hyvinkin tärkeää opintoaineistotuotantoa varten ollut huomattu asettaa omaa työryhmäänsä. Sovittiin, että se puute paikataan liiton toimistossa. Työryhmien ja toimiston valmistamat luonnokset voitiin lähettää jäsenjärjestöille sekä piiri- ja opintojärjestöille ja eräille yksityishenkilöille lausunnoille tammikuun 1980 lopulla.

Jussi Pikkusaari on kiinnittänyt huomion siihen, että liiton 56 jäsenjärjestöstä vain viisi antoi toivotusti lausunnon (SAK, KTV, KK, Ruotsalainen työväenliitto FSA ja Metallityöväenliitto). Kaikkiaan palautetta tuli kuitenkin 76 lausunnon verran. Sos.dem. piirien ja kunnallisjärjestöjen kiinnostus oli vaatimatonta; vain neljä lausuntoa. Kaikkiaan lausunnoista noin kolme neljäsosaa tuli TSL:n oman kentän sisältä. Kehittämistoimikunta kokoontui kaksi kertaa vuonna 1980, ja ensimmäinen luonnos kokonaiseksi asiakirjaksi valmistui vuodenvaihteessa 1980–81. Sekin laitettiin sitten lausunnoille.

Kevään 1981 kuluessa kehittämistoimikunta halusi vielä täsmentää eräitä valmistellun asiakirjan osia. Puheenjohtaja Kalevi Sorsa selosti edustajakokoukselle torstaina 21.5.1981 Helsingin työväentalon auditoriossa työn etenemistä ja pyysi toimikunnalle vuoden jatkoaikaa. Se myönnettiin. Kuitenkin työn kestäessä olivat valmistuneet jo uudet säännöt liitolle sekä mallisäännöt piireille ja opintojärjestöille. Ne voitiin hyväksyä heti edustajakokouksessa yksimielisesti. Liittokokousten väli muuttui kolmen vuoden mittaiseksi, ja liitto sai uuden elimen, valtuuston. Piireille ja opintojärjestöille tulivat lisäksi käyttöön syyskokoukset.

Ajankohdan tunnelma oli sellainen, että sääntöjen tarkoitukskohtaan nostettiin ensi kerran näkyville työväenliike-sana: ”Liiton tarkoituksena on työväen sivistystyön aatteellisena keskusjärjestönä toimien edistää työväenliikkeen pyrkimyksiä kansalaisten sivistyksellisen tasa-arvon lisäämiseksi.” Henkihän oli luonnollisesti ollut tällainen Voionmaan ajoista alkaen.<sup>149</sup>

Kehittämishankkeelle antoi huomattavaa painoarvoa se, että Kalevi Sorsa sitoutui siihen vetäjäksi. Hän näki TSL:n kehittämisohjelman merkitsevän samalla työväenliikkeen erilaisten voimien yhteistyön vahvistamista, ja sellainen tapahtui parhaiten sekä luontevimmin sivistystoiminnassa. Siitä seurasi se, että juuri ”opintojärjestöjen aseman merkittävään vahvistamiseen” näytti olevan aihetta. ”Sivistyksellinen yhteistoiminta on tärkeitä senkin takia, että muistaisimme ja kokisimme, että sosialidemokraattinen työväenliike on sittenkin kokonaisuus ja sen yksityinen jäsen on

<sup>149</sup> Työväen Sivistysliitto 1980-luvulla. Helsinki: TSL 1984 s 3–4; TSL vuonna 1980 s 5–6; TSL vuonna 1981 s 5; Pikkusaari 2014 s 199, lainaus s 252.



kokonaisuus”, painotti Sorsa selonteossaan toukokuussa 1981.<sup>150</sup>

Edustajakokoukseen sisältyi lisäksi huomattava henkilövaihdos, luonnollisesti ilman äänestystä. Arvo Salo jatkoi puheenjohtajana. Kansanedustaja Kaarina Suoniosta tuli Meeri Kalavaisen jälkeen liiton ensimmäinen varapuheenjohtaja, ja toisena jatkoi edelleen Paperiliiton valistussihteeri Unto Luhtasaari. Nyt liiton puheenjohtajistossa oli kaksi istuvaa kansanedustajaa.

Vuoteen 1981 sisältyi myös kaikkia sivistysjärjestöjä koskenut merkittävä asia. Opetusministeri nimitti syyskuussa kouluhallituksen pääjohtajan Erkki Ahon johtaman Järjestöllisen sivistystyön toimikunnan. Sihteerinä oli toimittaja Jaani Viherluoto ja mukana olivat muun muassa neljän sivistysjärjestön pääsihteerit/toiminnanjohtajat: KSL:n Isma Mäkelä, MSL:n Pekka Sallila, TSL:n Jussi Pikkusaari ja Kansallisen Sivistysliiton Tapani Ranki. Opintokeskuslaki oli ollut eräine ongelmalliseksi koettuine valuvikoineen voimassa vasta muutamia vuosia, mutta järjestömuotoista kansansivistystyötä tekevät järjestöt olivat jo jonkin aikaa toivoneet valtionapujärjestelmän edelleen kehittämistä. TSL oli esittänyt valtionaputoimikunnan asettamista syksyllä 1979 tekemään ehdotusta monipuolisen arviointi- ja selvitystyön pohjalta. Sivistysliitossakin asetettiin nyt uuteen toimikuntaan suuria toiveita ja odotuksia.<sup>151</sup>

Pääsihteeri Jussi Pikkusaari kannusti omalta osaltaan ja omalla tavallaan liiton järjestöväkeä eteenpäin esimerkiksi TSL:n vuoden 1981 toimintakertomuksen alkuteksteissään. Hän totesi muun muassa myönteisenä opinto- ja piirijärjestöjen kehityksen, joskin se jatkui hänen mielestään hitaana. Hän muistutti myös omasta temastaan, siitä, että valtaosa työväenliikkeen jäsenistä oli edelleen liiton ulkopuolella ”ja tällä hetkellä käytännöllisesti katsoen saavuttamattomissa”. TSL:n sivistystyön sisällössä oli suuria aukkoja, eikä tasokaan hänen mukaansa aina ollut ”tyydyttävää tai edes välttävää korkeampi”. Sanonnat olivat ehkä tavanomaista terävämpiä. Kaiken kaikkiaan Pikkusaari painotti toimintakertomuksen lukijoille, että liiton, piirien ja opintojärjestöjen työssä oli ”vielä paljon parantamisen varaa”.<sup>152</sup>

TSL:n kehittämistoimikunta jatkoi omaa työtään ja kirjasi sen lopulta päättyneeksi 26.3.1982. Se jätti esityksensä TSL:n periaatteelliseksi, uusiksi Tienviitoiksi sekä kehittämissuunnitelmiksi liittotoimikunnalle. Seuraavaksi ne tulivat edustajakokouksen käsiteltäväksi. Vuoden 1982 edustajakokous oli uusien sääntöjen mukaisesti kaksipäiväinen, viikonloppuna 20.–21.5. Pitempi kokousaika tarjosi mahdollisuuden perusteellisempaan asioiden käsittelyyn.

Liittotoimikunta esitti uudet Tienviitat kokouksessa hyväksyttäväksi ilman muutoksia tai enää pitempää miettimistä. Kokousväki hyväksyikin uudistetun periaateohjelman sellaisenaan. Laajahko ohjelma rakentui pitkälti edellisen pohjalle. Muutamat katkelmat luonnehtivat kenties riittävästi

<sup>150</sup> Pikkusaari 2014 s 200–201, lainaukset s 201.

<sup>151</sup> TSL vuonna 1979 s 10; TSL vuonna 1981 s 3; Sivistysliitosta oli mukana liittotoimikunnan jäsen Erkki Tapola, KTV:n koulutussihteeri (Pikkusaari 2014 s 223).

<sup>152</sup> TSL vuonna 1981 s 3–4, myös lainaukset.

asiakirjan yleistä henkeä.

TSL korosti esimerkiksi osallisuuttaan työväenliikkeessä ja omia tehtäviään sen parissa, erityisesti ”eri työväenjärjestöjen sivistystarpeista” huolehtimista. Elinikäisen oppimisen periaate oli kantava ajatus. Opintojärjestöjen merkitys korostui. Työväenliikkeen tuli 1980-luvulla asettaa ”tavoitteeksi sellainen työn ja vapaa-ajan välinen suhde, joka voi vapauttaa työn ihmisen luovaksi toiminnaksi”. Liitto kiinnitti huomion myös suuriin ongelmiin, jotka tuli yhteisvoimin ratkaista: nälkä, riisto, luonnon saastuminen, luonnonvarojen ehtyminen ja asevarustelu.

Aikuiskasvatuksella nähtiin yhä keskeisempi merkitys. Liitto ilmaisi halunsa säilyä laajapohjaisena sivistysjärjestönä, ehkä aiempaa laajapohjaisempanakin: ”Liiton jäseniksi ja palvelujen saajiksi voivat tulla myös työväenliikkeen ulkopuoliset järjestöt, jotka hyväksyvät liiton pyrkimykset.” TSL:n tehtävänä mainittiin myös yhteiskunnallisen uudistuskeskustelun ylläpitäminen. Kaiken työn lähtökohtana oli oltava ”työväenliikkeen jäsenet ja heidän läheisiksi ja omakohtaisiksi kokemansa ongelmat”. Liiton tuli rohkaista ja kehittää kaikkea työväenjärjestöjen parissa viriävää opinto- ja kulttuuritoimintaa. TSL:n omaehtoisen sivistystyön todettiin kokonaisuudessaan olevan ”solidaarista työtä yhteisten asioiden puolesta”.<sup>153</sup>

#### *Erilaisia painotuksia...*

Varsinaisista kehittämiskysymyksistä liittotoimikunta esitti käytäväksi edustajakokouksessa toukokuussa 1982 vain yleiskeskustelun ja valiokuntakäsittelyn sekä sitten niiden jättämisen evästyksineen uuden elimen, liiton valtuuston käsiteltäväksi. Kehittämistoimikunnan varapuheenjohtaja Per-Erik Lundh esitteli asiaa ja toi esiin senkin, että ehdotuksista oli eri tahoilla erilaisia käsityksiä ja erilaisia painotuksia.

Liittotoimikunnan menettelyesitystä ei hyväksytty ilman vastaväitteitä. Vastaesityksen, eli kaikista kehittämisesityksistä päättämisen heti saman tien edustajakokouksessa, teki Paperiliittoa edustanut Jorma Kalela. Liittotoimikunnan ehdotus sai kuitenkin tuekseen kokouksen enemmistön äänin 65–35; ilmeisesti parikymmentä edustajaa jätti äänestämättä. Tilanne saattoi olla monille epäselvä: mitä nuo mainitut erilaiset painotukset ja käsitykset oikein olivat ja mitä ne liiton käytännön toiminnassa mahdollisesti tarkoittaisivat. Tai: mitä kukin tarkoitti puhuessaan esimerkiksi opintojärjestöjen keskeisestä merkityksestä.

Yleiskeskustelussa käytettiin useita puheenvuoroja. Pääsihteeri Jussi Pikkusaari toi esiin avoimesti ja tarkoituksellisen voimakkaasti, kuten myöhemmin omassa kirjassaan, käsityksissä piilteen suuren ristiriidan. Se liittyi hänen mukaansa edellä kuvattuun ”suoran toiminnan” ajatukseen: olisiko liitto vain jäsenjärjestöjensä palvelija vai voisiko sillä olla myös laajempi, työväenliikkeen

---

<sup>153</sup> Vuoden 1982 hyväksytyt Tienviitat julkaisussa Työväen Sivistysliitto 1980-luvulla s 6–10, myös lainaukset.

yksityisiä jäseniä tavoitteleva tehtävä. Voimakkaat paikalliset opintojärjestöt olivat siinä ajattelussa keskeisiä.

Periaatteelliset kysymykset olivat muutenkin esillä vuonna 1982, varsinkin heinäkuun lopulla, kun edesmenneen R. H. Oittisen syntymästä tuli kuluneeksi 70 vuotta. Hänen elämäntyötään muistettiin hyvin monella taholla, suomalaisen koululaitoksen ohella erityisesti sos.dem. puolueessa ja Sivistysliitossa. Kansan Sivistysrahastossa ollut TSL:n nimikkorahasto muutti nimensä R. H. Oittisen rahastoksi. Elokuun lopulla arvovaltainen joukko laski seppeleen hänen haudalleen Helsingissä Maunulan uurnalehdossa. Puheenjohtaja Kalevi Sorsa toi puheessaan esiin Oittisen suuret ansiot niin koulunuudistajana kuin monitahoisena, periaatteellisena, sivistystyön ja myös kulttuuripolitiikan vaikuttajana. ”On havahduttavaa huomata, miten perusteellisia, tunnollisia ja kestäväksi harkittuja hänen ajatuksensa ja kannanottonsa ovat olleet.”<sup>154</sup>

Myöhemmin syksyllä 1982 TSL:n liittotoimikunta päätti kutsua liittovaltuuston koolle toukokuussa 1983. Lisäksi muodostettiin pieni työryhmä laatimaan liittohallituksen lausunnot kaikista kehittämisehdotuksista. Puheenjohtajaksi nimettiin Teuvo Ikonen, sihteeriksi Jorma Turunen ja jäseniksi Jari-Pekka Jyrkänne, Viljo Ripatti ja Jussi Pikkusaari. Työryhmän esityksen pohjalta liittotoimikunta laati sitten oman esityksensä, jonka toukokuun 25. päivänä 1983 kokoontunut liiton ensimmäinen valtuusto hyväksyi yksimielisesti puheenjohtajansa, Metalliliiton puheenjohtajan Per-Erik Lundhin nuijankopauksella. Ensimmäisen valtuuston varapuheenjohtajat olivat puoluesihteeriksi Erkki Liikanen ja KK:n tiedotuspäällikkö Veikko Oittinen.

Kehittämisohjelma koostui monesta kehittämisen kohdasta ja tavoitteesta: järjestöllinen, toimintaorganisaatio, talous, opintotoiminta, kulttuuritoiminta, opintoaineistotuotanto ja ruotsinkielinen sivistystyö. Kaikkiin kiinnitettiin huomiota ja esitettiin työryhmissä kehiteltäviä tehostamistoimia.

Jussi Pikkusaari on kirjassaan nostanut yhden kohdan erityisen merkitseväksi.

Kehittämistoimikunnan esityksessä toukokuun 1982 edustajakokoukselle ensimmäinen toimintaorganisaatiota koskeva lause kuului: ”Työväen Sivistysliiton tehtävä on jäsenjärjestöjensä ja niiden jäsenten palveleminen yhdessä ja erikseen opinto- ja kulttuuritoiminnan alueilla.” Valtuuston yksimielisesti hyväksymässä tekstissä lause kuului: ”Työväen Sivistysliiton yhtenä keskeisenä tehtävänä on jäsenjärjestöjensä ja niiden jäsenten palveleminen sekä opinto- että kulttuuritoiminnan alueilla.”

Lisäksi alkuperäinen alaluku ”Opintojärjestökohtaiseen toimintajärjestelmään” jäi hyväksytystä suunnitelmasta pois. Samaten karsiutui joukko toimintamuotokohtaisia, yksityiskohtaisia tavoitteita.

<sup>154</sup> Veli Nurmi: R. H. Oittisen syntymästä 70 vuotta. Suomen Sosialidemokraatti 24.7.1982; Olavi Hurri: R. H. Oittinen - koulunuudistaja ja periaatteiden viitoittaja. Pohjois-Karjala 24.7.1982; sama: R. H. Oittinen - todellinen tiennäyttäjät. Aikamerkki 4/1982; lainaus Kalevi Sorsan puheesta 31.8.1982 (puheen kopio kirjoittajan kokoelmassa). – Olavi Hurri toi lehtikirjoituksensa ja Sorsan puheen kirjoittajan tietoon,

Uudessakin muotoilussa kyllä näkyi tarve opintojärjestöjen toiminnan kehittämiseen.<sup>155</sup>

Pikkusaaren henkilökohtainen tulkinta ratkaisusta oli, että ”suora toiminta” – jota tosin ei sanoina esityksissä lainkaan mainittu – jäi näin hyväksymättä ja että TSL luopui tavoittelemasta toimintansa pariin ”kaikkia työväenliikkeeseen kuuluvia ja TSL:n toimintaan keitä tahansa myönteisesti suhtautuvia”.<sup>156</sup>

Runsaat neljä vuosikymmentä myöhemmin jää edelleen epäselväksi, mitä TSL:n ”suora toiminta” olisi tuolloin voinut olla suhteessa yksimielisesti hyväksytyihin kehittämishankkeisiin. Helposti tulee mieleen, että enemmän tuon menneen ajan yksityiskohtien ja tavoitteiden erojen hienosäätöä on ehkä ymmärretty tuona ajankohtana, keskustelujen ytimessä olleiden keskuudessa.

Kirjassaan Jussi Pikkusaari antaa ainakin yhden epäsuoran vastauksen kaipaamansa ”suoran toiminnan” tarpeeseen, kun hän viittaa opintokeskuslain jälkeisiin toiveikkaisiin aikoihin. Liitossa ei ollut aivan realistisesti varauduttu taloudessa kasvaviin omakustannusosuuksiin eikä myöskään lain aiheuttamiin valtionavun ulkopuolisiin kuluihin. Henkilökunnan määrääkin kasvatettiin, kun toiminta laajentui voimakkaasti. Liitossa päästiin lisäksi muita sivistysjärjestöjä hitaammin esimerkiksi perimään opintokerhoilta toimitusmaksuja.<sup>157</sup>

Tästä maksumuutoksesta on tallella sangen havainnollinen tuokiokuva TSL:n Etelä-Hämeen piiristä vuoden 1983 syyskokouksesta. Pääsihteeri Pikkusaari toi syyskokoukselle terveisiä ja kertoi muun muassa, että liitto ryhtyy perimään opintokerhomaksua 40 mk. Perusteluna oli, ettei mikään muukaan koulutus ollut ilmaista. ”Siitäkös meteli nousi,” kirjautui nasevasti piirihistoriikkiin. Valmistelu vei kuitenkin sen verran aikaa, että kerhomaksu otettiin käyttöön vasta vuonna 1989 ja se oli korkeintaan 30 mk (noin 8,50 euroa).<sup>158</sup>

Kiinteä kulurakenne edellytti lisää taloudellista tuottoa. Oli voimakkaasti hakeuduttava alueille, joilla oli mahdollisuus saada hyvällä hyötysuhteella lisää liiton tarjoamista palveluista maksavia asiakkaita.

Hieman toisesta näkökulmasta lähestyi Sivistysliiton taloutta puheenjohtaja Arvo Salo esimerkiksi TSL:n vuoden 1983 toimintakertomuksen alkusanoissaan. Hän kirjoitti, että yhteiskunnassa oli voimia, jotka eivät katselleet suopein silmin työväenjärjestöjen pyrkimyksiä. Näillä voimilla oli tavan takaa yrityksiä järjestöjen toimintaedellytysten supistamiseksi, ja ”hyökkäyksiin niiden

<sup>155</sup> Työväen Sivistysliitto 1980-luvulla s 12–29, lainaus s 16; TSL vuonna 1983 s 4; Pikkusaari 2014 s 201–209, lainaukset s 207–208.

<sup>156</sup> Lisäksi Pikkusaaren oman tulkinnan mukaan ”kansanliike hävisi instituutioille”, ja vieläkin enemmän: omaehtoisen sivistystyön aate hävisi (Pikkusaari 2014 s 10).

<sup>157</sup> Pikkusaari 2014 s 155, 212, 230; tuloja lisäksi jonkin verran supisti se, että suuret jäsenet SAK ja KK halusivat jäsenmaksuihinsa tuntuvaa alentamista, ja edustajakokous 1982 hyväksyi sen (sama s 227–228).

<sup>158</sup> Etelä-Hämeen piiri s 47, myös lainaus.

rahoitusta vastaan käydään vallanpidon kaikilla portailla eduskuntaa ja hallitusta myöten”. Ja niinpä: ”Tässä säässä joutui myös Työväen Sivistysliitto 1983 tarkkaan taloudenpitoon.” Säästäväisyydellä onnistuttiin hänen mukaansa talous kuitenkin saamaan tasapainoon.

Puheenjohtaja Salo odotti jo valtionavun tulevaa parantumista, sillä pääjohtaja Erkki Ahon toimikunta oli työnsä tehnyt ja antanut mietintönsä ministerille. ”Seuratkoon Lex Hurria nyt Lex Aho.” Salo suhtautui tulevaan muutenkin myönteisellä mielellä: liiton parissa osallistuminen opintoihin oli kasvamassa, aineistojen tarjonta oli monipuolistumassa ja ”kulttuurissa ilmenee uusi eloisuus”.

Arvo Salo muotoili TSL:n suuren tehtävän nyt omin sanoin: ”Tehtävämme on sivistystyöllä ja kulttuuritoiminnalla tukea kansanvaltaista työväenliikettä, sen korkeita päämääriä tasavertaisuuden toteuttamiseen ja elämän laadun kohottamiseen.”<sup>159</sup>

Sivistysliitto antoi syksyllä 1983 lausuntonsa pääjohtaja Erkki Ahon toimikunnan valmistuneesta mietinnöstä. Toimikunta esitti muun muassa kulttuuritoiminnan, kulttuuritapahtumien ja opintoaineistotuotannon saamista valtionavun piriin. Opintokerhojen valtionapua esitettiin korotettavaksi samalle tasolle kuin kansalais- ja työväenopistojen opintopiireillä. Liitto suhtautui tehtyihin ehdotuksiin lausunnossaan myönteisesti. Lakiasia ei kuitenkaan ottanut edetäkseen.

Keväällä 1985 jätti puolestaan Aikuiskoulutuksen johtoryhmä opetusministeriölle oman ehdotuksensa aikuiskoulutuksen kehittämisen jatkotoimista. Opetusministeriö asetti vielä toukokuussa 1986 työryhmän tekemään ehdotusta sivistystyön valtionapujärjestelmän ja -hallinnon kehittämiseksi Ahon eli järjestöllisen sivistystyön toimikunnan esitysten pohjalta. Esitys valmistui, mutta asia ei edennyt sen pitemmälle.<sup>160</sup>

### *Tikittääkö aikapommi?*

Sivistystyön ajankohtaista tilannetta voitiin 1980-luvun alkuvuosina tarkastella monesta suunnasta. Yksi mittari oli opintokerhotoiminta. Merja Hurri kokosi keväällä 1982 *Aikamerkkiin* vertailutietoa yhdeksän opintokeskuksen edellisen vuoden tilastoista.

Kerhoja oli kaiken kaikkiaan 24 490. TSL oli ykkönen 8752 opintokerhollaan. Toisena oli KSL, jonka jäsenjärjestöissä oli opiskellut 5453 kerhoa. Kolmantena oli OK eli Opintotoiminnan Keskusliitto, jonka parissa oli 3788 kerhoa. Seuraavana oli Maaseudun Sivistysliitto MSL, jonka kerhomäärä oli 3760. Vapaan Sivistystoiminnan Liitolla (VSL) oli opintokerhoja 1798, ja Toimihenkilöjärjestöjen Sivistysliiton (TJS) parissa toimi 580 kerhoa. Ruotsinkielisellä puolella työskenteli Studiecentralen Svenska Studieförbundet (SSF), jolla oli vuoden 1981 tilastojen mukaan

<sup>159</sup> TSL vuonna 1983 s 3, myös lainaukset.

<sup>160</sup> Pikkusaari 2014 s 224–225.

303 kerhoa. Pienin kerhotoiminnan järjestäjä oli Folkets Bildningsförbund (FBF), jonka parissa oli 56 opintokerhoa.<sup>161</sup>

Valtionavun näkökulmasta uuden opintokeskuslain jälkeiset vuodet olivat esimerkiksi TSL:n opintokeskukselle huomattavan menestyksellisiä: lakisääteisen tuen kasvu vuodesta 1976 esimerkiksi vuoteen 1983 kohosi lähes kolminkertaiseksi, runsaasta neljästä miljoonasta noin 15 miljoonaan markkaan (noin 5,8 miljoonaa euroa). Toiminnalliset tilastot osoittivat nekin voimakasta kasvua ja monipuolisuutta. Samaa nousua koettiin muissakin opintokeskuksissa. Kokonaistilanne ei ollut kuitenkaan yksinomaan ruusuinen, kuten edellä jo nähtiin pääsihteeri Jussi Pikkusaaren arvioista ja ”suoran toiminnan” tavoitteista.

Hyvin harvoin jonkin yhteiskunnallisen ongelman ratkaiseminen tapahtuu ilman, että siitä välillisesti aiheutuu sellaisia pulmallisia seurauksia, joita on puolestaan ryhdyttävä seuraavaksi ratkomaan. Liiton taloudessakin oli hetkittäin tiukkoja tilanteita, ja myös lainaa tarvittiin.

Kaiken kiireen ja koulutustehtävien aiheuttaman paineen alla useat henkilöt liiton parissa havahtuivat miettimään myös työväen sivistystyön tuon hetken sisältöä, muotoa ja tarpeita. Vastasiko TSL:n yhä laajentunut käytännön toiminta kaikessa moninaisuudessaan ajankohdan esiin nostamiin keskeisiin haasteisiin? Aiheiden ja koulutusmuotojen tarjonnassa oli tapahtunut paljon, mutta TSL:n parissa muutamat aprikoivat olivatko kaikki muutokset tai koulutustoiminnan vahventuneet painopisteet sopusoinnussa työväen sivistystyön pitkän perinteen, valtaviiran kanssa.

Parin vuosikymmenen kuluessa suomalainen yhteiskunta oli kokenut hyvin voimakkaan kehityksen ja perinpohjaisen murroksen maaseutuvaltaisuudesta yhä voimakkaammin kaupunkimuotoiseen. Suunta kohti kulutusyhteiskuntaa oli vahvistunut. Kaupallisten huvien ja ajanvietteen tarjonta oli kasvanut. Yleinen koulutustaso oli peruskoulun myötä alkanut kohota ja korkeasti koulutettujen määräkin kasvaa. Ammattiyhdistysliikkeen asema oli jo kokonaan toinen kuin aiemmin. Tulopoliittisin sopimuksin oli 1960-luvun lopulta alkaen kyetty huolehtimaan työmarkkinoiden suhteellisen hallitusta kehityksestä ja ennustettavuudesta. Tosin kansainväliset taloussuhdanteet heilahtelivat suomalaisista ratkaisuista piittaamatta.

Sosialidemokraattinen työväenliike oli asettunut vahvasti valtionhallintoon ja valtioneuvoston linnaan valtaa käyttämään ja samalla vastuuta kantamaan. Rajoittamattoman kapitalismin sijasta talouden perustana mainittiin markkinatalous. Enää ei ollut puhuttakaan sellaisista toisen luokan kansalaisista kuin vain muutamia vuosikymmeniä aiemmin laman ja lapuanliikkeen 1930-luvulla.

Työväen Sivistysliiton ja Työväen Akatemian kesken oli monenlaista yhteistoimintaa. Ne järjestivät esimerkiksi huhtikuun alussa 1982 keskusteluseminaarin, jossa pohdittiin sivistystyön ajankohtaisia näkymiä. Se ei ollut pelkästään molempien kauniiden tilastojen ihastelua. Akatemian rehtori Kari

---

<sup>161</sup> Merja Hurri: Opintokeskukset kuin yhdeksän marjaa. Aikamerkki 3/1982.

Kinnunen totesi suoraan, että hänen mielestään työväen sivistystyön yleinen painopiste oli muuttunut ja samalla huomattavalla tavalla kaventunut: ”Työväenliikkeen oman kasvatuksen voimavarat on kohdennettu erityisesti järjestöllisiä tarpeita palvelemaan.” Koulutustilaisuuksissa esimerkiksi järjestöjen taloudenhoitajat saivat tilioppia, opinto-ohjaajat valtionapupaperioppia ja johtajat johto-oppia, kuten hän tarkoituksella kärjisti.

TSL:n opintojohtaja Jorma Turunen ja Helsingin piirisihteeri Pertti Rantanen olivat Kari Kinnusen tavoin huolestuneita toiminnan ajankohtaisista painopisteistä. He laativat vuonna 1983 aihepiiristä yhdessä painokkaan puheenvuoron SONK:n ja SNK:n teoreettis-poliittiseen julkaisuun *Sosialistinen Poliitiikka*. Siihen he tiivistivät oman, osin hyvinkin vakavan näkemyksensä niin tilanteesta kuin sen vaihtoehtoistakin. Näkemyksissä oli ”suoraa toimintaa” sivuavia näkökohtia, mutta ilmausta ei siinä kuitenkaan mainittu. Tekstissä ei myöskään korostunut paikallisen opintojärjestön vahvistettava asema kaiken ratkaisevana tekijänä.

Rantanen ja Turunen arvioivat, että kaikkien komeiden toimintatilastojen takana tikitti aikapommi, ”joka on tikittänyt jo joitakin vuosia”. Heidän näkemyksensä oli, että TSL:n toiminta oli alkanut käpertyä kapeaksi järjestökoulutukseksi. Oli sinänsä luonnollista, että järjestöjen väkeä koulutettiin, varsinkin tehtävien hoitajien vaihtuessa, mutta työväen sivistystyö ei saanut rajoittua yksinomaan järjestökoulutukseen. Liitosta oli heidän mielestään tullut yhä enemmän ”jäsenjärjestöiltä tulevien koulutustilausten vastaanottaja ja niiden enemmän tai vähemmän tekninen toimeenpanija”.

Tällaiselle koulutustoiminnalle oli perustelunsa ja tarpeensa, se ei ollut syntynyt tyhjästä. Varsinkin eheytyneet ja jäsenmäärältään yhä kasvava SAK jäsenliittoineen tarvitsi lisää osaavia henkilöitä kaikille toiminnan tasoille. SAK ja työnantajien keskusjärjestö STK olivat vuonna 1970 solmineet koulutus sopimuksen, joka mahdollisti ammattiosastojen luottamushenkilöiden kouluttamisen työnantajan tuella. Järjestäytyneet, sovittujen pelisääntöjen puitteissa tapahtuva toiminta neuvotteluineen oli työntekijöiden ja työnantajien yhteinen etu, silloinkin kun oltiin eri mieltä. Oli luonnollista, että ay-väen koulutusta toteutettiin tehokkaasti TSL:n osaavan ja moneen taipuvan organisaation avulla, etenkin kun kurssikoulutuksen mahdollisuudet kasvoivat opintokeskuslain puitteissa vuodesta 1976 alkaen.

Ammattiyhdistysliike oli koulutustilaisuuksineen TSL:n iso ja merkittävä jäsenkokonaisuus, mutta kirjoittajat viittasivat kritiikissään muuhunkin järjestökenttään. He kysyivät painokkaasti, nähtiinkö sivistystyössä enää järjestöjen ulkopuolelle, siihen yhteiskuntaan, jonka parantamiseksi ja muuttamiseksi oli aikoinaan perustettu työväenjärjestöjä, myös TSL. He arvioivat, ettei sivistystyössä enää pohdittu ajan polttavia ongelmia, vaikka tarvetta olisi ollut. Jos työväen sivistystyö käpertyisi järjestöjen maailmaan, keskittyisi yksinomaan järjestökoulutukseen, se ilmeisesti sulkisi silmänsä aikakauden maailmanlaajuisilta ongelmilta. Näitä olivat muun muassa hidastuva talouden kasvu, väestöräjähdyks, energiaongelmat, työttömyyden kasvu, myös sodan uhka.

Opintojohtaja ja piirisihteeri näkivät kirjoituksessaan sekä tarvetta että mahdollisuuksia uusiin

avauksiin. He selvästikin halusivat muistuttaa lukijoitaan Sivistysliiton lähtökohdista. Järjestökoulutusta ei ollut tarpeen kokonaan hylätä, mutta sen rinnalle oli otettava ”TSL:n toteuttama, työväenliikkeen yhteiseltä arvoperustalta lähtevä, aktiivinen ja ajan ilmiöihin pureutuva sivistystyö, jossa aloite tulee sivistysjärjestöltä ja jonka kohteena ovat jäsenjärjestöt jäsenineen ja ihmiset, joihin työväenliikkeen on kohdistettava omaa asennekasvatustaan omien järjestörajojensa ulkopuolellakin”.

Sivistysliiton tarjoaman yhteisen sivistystyön sisällöksi tuli kirjoittajien mukaan määritellä ”se opinto- ja kulttuurityö, joka sisällöltään ja työtavoiltaan sopisi useampien tai kaikkien jäsenjärjestötahojen kasvatustyöhön”. Toiminnalla tulisi lisäksi olla kantavuutta TSL:n ulkopuolellakin. Sisältöalueita voisivat olla esimerkiksi työttömyys ja sen poistaminen, teknologian muutosten merkitys ihmiselle, kulutuskulttuurin haitat, yhteiskuntarakenteen muutosten aiheuttamat psykologiset ja sosiaaliset ongelmat sekä elämäntapa- ja ihmissuhdekysymykset.

He viittasivat myös mahdollisuuteen mennä hieman naapurienkin tontille, myös sellaisiin opintoaiheisiin, joita yleensä pidettiin vain työväen- tai kansalaisopistojen valikoimiin kuuluvina. Näitä olivat esimerkiksi vieraat kielet, inhimillisen luovuuden kehittäminen ja psyykkis-fyysiseen hyvinvointiin liittyvät kysymykset. Ihminen ei ole pelkästään poliittinen osallistuja, painottivat tekstissään Jorma Turunen ja Pertti Rantanen. He viittasivat myös siihen, että aivan kaikki eivät edes halunneet hakeutua esimerkiksi kokoustoiminnan kursseille, uinuvaa järjestötoimintaa elävöittämään. Sellaisillekin henkilöille tuli tarjota toiminnan ja itsensä kehittämisen mahdollisuuksia työväenliikkeen yhteisten seinien sisällä.

Kirjoittajat vakuuttivat tekstissä uskoaan työväen sivistystyöhön ja sen merkitykseen, mutta suuntaa oli kuitenkin ”pystyttävä muuttamaan ja sisällöt saatava vastaamaan tämän päivän todellisuutta”. Se oli koko työväenliikkeen etu, ”sen säilymisen, elinvoiman ja vahvistumisen edellytys”.<sup>162</sup>

Pertti Rantanen kirjoitti samoista näkökulmista myös *Aikamerkissä*. Hän muun muassa muistutti, ettei opintokerho-opiskelun tarvinnut olla totista, kaavamaisista junnauksista, vaan tunnelmat riippuivat paljolti aiheista ja kerholaisten asenteista. Hän kannusti opiskelemaan ajankohtaisia aiheita, paneutumaan ihmiskunnan kannalta tärkeisiin aihepiireihin. Työympäristö, asuinalueen ajankohtaiset ongelmat; niistäkin löytyi aiheita tutkivalle opintokerholle. Opiskellen kasvatettiin ihmisiksi ja lisäksi yhteisen opiskelun oli hyvä tuottaa iloa. Hän sai seuraavaan lehteen vastakaikua: Tuija Hairetdin kannusti kirjoituksessaan opintokerhotoimintaan siten, että työn tulokset näkyisivät. Menetelmiä oli tarpeen kehittää niin, että kerhotyön tulokset tulisivat yhteiseen käyttöön ja niillä voisi olla vaikuttavaa merkitystä. Sellainen heijastuisi myönteisesti kerhoon ja kerholaisiin.<sup>163</sup>

<sup>162</sup> Pertti Rantanen, Jorma Turunen: Työväen sivistystyön umpikuja? Sosialistinen Poliittikka 4/1983 s 53–56, myös lainaukset; ks. myös Jorma Turunen: Jatkuuko Voionmaan ja Oittisen linja? Aikamerkki 3/1983 (pääkirjoitus).

<sup>163</sup> Pertti Rantanen: Opintokerho - tämänkin päivän aikuiskasvatusta? Aikamerkki 5/1983 s 10; Tuija Hairetdin: Opintokerho reaaliaikaan. Aikamerkki 6/1983 s 9.



Ajan sivistystyön näkymiä pohtivia ja arvioivia puheenvuoroja kuultiin ja luettiin. Toinen asia sitten oli, kuinka paljon yksittäisillä, äänekkäillä tai perusteellisilla pohdinnoilla oli vaikutusta suuren laivan kulkusuuntaan. Pertti Rantanen jatkoi pohdintaansa omasta kiinnostuksestaan. Tuloksena oli vuonna 1987 valmistunut syvälinen kasvatussociologinen analyysi Sivistysliitosta aikuiskasvatusjärjestönä sekä muun muassa suhteesta yhteiskuntaan ja muihin vastaaviin järjestöihin. Hän jatkoi myös pohdintaa järjestökoulutuksen ja laajan sivistystyön suhteesta.<sup>164</sup>

Jussi Pikkusaari on kirjassaan kuvannut omaa ajatuksenvaihtoaan ja väittelyään professori Aulis Alasen kanssa vuonna 1986. Tämä kuvaili kirjassaan ja myös *Aikuiskasvatus*-lehden artikkelissaan, että sivistysjärjestöjen toiminta oli byrokratisoitunut ja valtiollistunut. Hänen mielestään opintokeskuslaki oli lisäksi muuttanut sivistysjärjestöjen tehtäväkuvaa sekä loitontanut niitä niiden oman yhteiskunnallisen kasvatuksensa alkuperäisestä tarkoituksesta. Alanen näki myös ristiriitaa siinä, että sivistysjärjestöt kouluttivat esimerkiksi puolueiden tai etujärjestöjen väkeä. Hänen mielestään sivistystyön tavoitteena oli tuollaisen sijasta aikuisväestön yleisten kansalaisvalmiuksien parantaminen ja samalla kriittinen asennoituminen yhteiskunnan vallanpitäjiin.

Pikkusaari oli ymmärrettävästi toista mieltä mahdollisesta ristiriidasta. Hänen mukaansa Aulis Alanen ei ollut sitä paitsi tuolloin selvillä niistä TSL:n omista keskusteluista, joissa laajasti kosketeltiin muun muassa ”suoraa toimintaa”, opintojärjestöjen asemaa sekä lisäksi sellaisia opintoaiheita, jotka eivät lainkaan sisältyneet järjestökoulutuksen aiheisiin.<sup>165</sup>

Riippumatta siitä, mitä Aulis Alanen tarkalleen tiesi TSL:n ajankohtaisista käytännön toiminnoista tai miten ”byokraattisena tai valtiollistuneena” hän järjestöä piti, hänellä oli kuitenkin yleistä kansansivistystyötä ajatellen joitakin perusteita käsityksilleen tehtäväkuvan muuttumisesta.<sup>166</sup> Jälkikäteen on nähtävissä, että Lex Hurri merkitsi yhtä taitekohtaa: aivan erityisesti siitä seurasi, että järjestöjen kurssitoiminta saattoi vahvistua. Sillä oli puolestaan seurausvaikutuksensa. Kansan Sivistystyön Liiton toiminnanjohtaja Jukka Tainio on tiivistänyt: ”Laki tuotti järjestöjen koulutustarpeille kanavan, joka osoittautui erityisen käyttökelpoiseksi järjestökoulutuksen toteuttamiseen ja rahoittamiseen.”<sup>167</sup>

<sup>164</sup> Pertti Rantanen: Sivistysjärjestö aikuiskasvatuksen organisaationa. Työväen Sivistysliiton opintotoiminnan kasvatussociologinen tarkastelu. TSL: Helsinki 1987. – Pertti Rantanen kiinnitti kirjoittajan huomion tutkimukseensa.

<sup>165</sup> Pikkusaari 2014 s 221–223.

<sup>166</sup> Timo Toiviainen on lyhyesti luonnehtinut ja vertaillut neljää keskeistä kansansivistystyön teoreetikkoa Zachris Castrénia, Urpo Harvaa, Aulis Alasta ja Jukka Tuomistoa artikkelissaan Voimme arvostaa teoreetikkojamme perehtymällä heidän näkemyksiinsä ja arvioimalla niitä. *Aikuiskasvatus* 4/2001, s 380–385.

<sup>167</sup> Jukka Tainio: Sivistysjärjestöjen tehtäväkuvan muuttumisesta järjestöoppimiseen eli elinikäiseen oppimiseen järjestöissä, julkaisussa Sivistystyön itseymmärrys lainaus s 88; ks. myös Jukka Tuomisto 2003 s 71; Ojanen s 91; Henttinen s 195.

----tietolaatikko

## KOKO KANSAN KOIVISTO

Pääministeri Mauno Koiviston toukokuussa 1979 aloittanut toinen hallitus nauti pitkään liitoksissaan, monistakin syistä kuten yleisesti tiedetään, mutta se kesti kaikki napinat ja kamppailut. Taival päättyi kuitenkin dramaattisissa tunnelmissa, kun sairastunut presidentti Urho Kekkonen jäi ensin syyskuussa 1981 sairaslomalle ja sitten lokakuussa ilmoitti kirjallisesti eroamisestaan. Jo ilmoitus sairaslomasta päästi viimein valloilleen ja ilmieleikkiin eri tahoilla pitkään kyteneen presidenttikamppailun.<sup>168</sup> Tässä ei ole tarpeen käsitellä värikästä ja vauhdikasta kamppailua eikä sen yksittäisiä piirteitä tarkemmin.

Sosialidemokraattien ehdokkaaksi asetettiin puolueuuevoston kokouksessa Helsingin työväentalolla marraskuun 19. päivänä itsestään selvyytenä tohtori Mauno Koivisto. Vaalivyössä riitti kaikille hänen tukijoilleen askareita. Kannatus ylitti vakiintuneet puoluerajat, sillä monilla tahoilla uskottiin juuri Koiviston tuovan samalla sekä turvallisuutta että toivotun muutoksen presidenttiyteen. Ulkopoliittikalla tai sosialismilla pelottelu ei tuottanut tuloksia. TSL-väenkin parista löytyi runsaasti aktiivista joukkoa jakamaan vaaliesitteitä ja puhumaan ehdokkaan, ”Koko kansan Koiviston”, puolesta erilaisissa tilaisuuksissa.

TSL:n puheenjohtaja, kansanedustaja ja SDP:n hovirunoilijaksikin mainittu Arvo Salo kantoi monella tavalla omat kortensa yhteiseen kekkoon vaalivyössä. Hän myös ennakoiti jo vaalivoittoa seuraavissakin presidentinvaaleissa vuonna 1988. Salo julkaisi aikaisemman *Me*-lehden kirjoituksensa pohjalta laatimansa aivan pikkuruisen vaalivihkosenkin, jonka viimeisille riveille kiteytyi runomuotoinen lausunto:

Kansakunta ja valtakunta tarvitsevat Koiviston nyt.

Manun illallista seuraa valtakunnan huomina.

Koiviston valintaa seuraa Suomen huomina.<sup>169</sup>

Ehdokkaasta laadittu eräänlainen virallisempi vaalikirja sisälsi 84 sivullaan lukuisia katkelmia Koiviston puheista ja kirjoituksista vuosien varrelta. Mukana oli myös professori Jukka Nevakiven ytimekäs kirjoitus ”Mauno Koivisto, linjanvetäjä”. Kirjan viimeiseksi oli valittu toteamus, joka ilmiselvästi kuvasi Koiviston maailmankuvaa ja joka toi monille mieleen Eduard Bernsteinin näkemyksiä yhteiskunnan kehittämistä: ”Tärkeää ei ole perille pääseminen, koska perille ei voida

<sup>168</sup> Hallituksen loppuvaiheista ks. esim. Nevakivi 1993 s 50–55; Lipponen 2014 s 88–152; ks. mahdollisten ehdokkaiden taustoista laajemmin myös hiukkasen kärkevä ja satiirinen ”Lauantaiseuran” (eli Aarno Laitinen ym) kokoama: Tamminiemen pesänjakajat. Kekkonen lähtee - kuka tulee? Tampere 1981.

<sup>169</sup> Arvo Salo: Ilmiö nimeltä Koivisto. Helsinki 1981 (Salo 1981), lainaus s 48; vihkosen mitat 7,5 cm x 10,5 cm.

päästä, vaan tärkeitä on suunta, pyrkimys, liikkeelläolo.”<sup>170</sup>

### Suurin kannatus

Koiviston vaaliliitto sai tammikuun 1982 valitsijamiesvaaleissa heti suurimman kannatuksen, 43 prosenttia äänistä ja 145 edustajaa kaikkiaan 300:sta. Toiseksi eniten valitsijamiehiä keräsi kokoomuksen Harri Holkeri (58) ja seuraavina olivat keskustapuolueen Johannes Virolainen (53) ja SKDL:n Kalevi Kivistö (32). Heikommin menestyivät ruotsalaisen kansanpuolueen Jan-Magnus Jansson (11) ja liberaalien Helvi Sipilä, ensimmäinen naisehdokas suomalaisissa presidentinvaaleissa. Hän sai yhden valitsijamiehen, kuten SMP:n Veikko Vennamokin. Kristillisten Raino Westerholm jäi kokonaan ilman. Valitsijamiesten ensimmäisessä kokouksessa tiistai-iltapäivällä 26.1.1982 Koivisto sai 167 ääntä, kun kansandemokraattien pääosa ja myös SMP:n Pekka Vennamo äänestivät Koivistoa. Vaalia on tulkittu niinkin voimakkaasti, että ”agraaris-porvarillinen valtakeskittymä menetti presidentti-instituution vasemmistolaiselle teollisuustyöväelle”.

Mauno Koiviston kansansuosioon oli monia syitä. Niitä on tutkimuksissa analysoitu ja samalla kerrattu kirjallisuudessa hänen elämäntaivaltaan: työläisperheen tausta, jatkosodan rintamamies, rauhan tultua kirvesmies ja sitten työssä satamakonttorissa, seuraavaksi filosofian tohtorin tutkinto, Suomen Pankki ja valtiollinen elämä ministerinä sekä pääministerinä.<sup>171</sup>

Koiviston itseopiskelu iltakoulussa on joskus mainittu, mutta hyvin harvoin on missään muistettu hänen opinnollisia harrastuksiaan Työväen Sivistysliiton parissa. Vähemmälle huomiolle on myös jäänyt Koiviston merkitys työväenperinteen keruun käynnistysvaiheessa vuosina 1960–70. Muistitietotoimikunnan puheenjohtaja Matti Hako kiinnitti tähän ymmärrettävästi huomiota onnitellessaan presidentiksi valittua *Tallentajan* pääkirjoituksessaan vuonna 1982. Hako muistutti siitä, että perinteistä kiinni pitämällä voidaan parhaiten taata jatkuva liike. ”Ennen kuin keihäänheittäjä sinkoa keihäänsä, hän vie sen taakse antaakseen sille vauhdin.” Hän lainasi myös filosofi Eino Kailaa: ”Sivistys on sitä, että menneisyys elää meissä.”<sup>172</sup>

Vaalitulos heijastui välittömästi ja aivan erityisellä tavalla Sivistysliittoon. Presidentin astuttua virkaansa aloitti helmikuussa 1982 uusi hallitus, Kalevi Sorsan johtama enemmistöhallitus. Sen riveissä oli uutena kulttuuriministerinä TSL:n varapuheenjohtaja Kaarina Suonio, yhtenä

<sup>170</sup> Mauno Koivisto: Tästä lähtien. Helsinki: Kirjayhtymä 1981, lainaus s 84; ”ikimuistoisesta vaalikampanjasta” ks. Lipponen 2014 s 152–161, lainaus s 152.

<sup>171</sup> Presidentinvaalien taustasta, vaalituloksista ja Koiviston suosiosta ks. esim. Kun kansa valitsi Koiviston. Toim. Risto Sänkiaho. Tampere: Lehtimiehet Yhtymä 1983, eri kohdin, esim. s 339–352, lainaus s 349 (Sänkiaho); ks. myös Suomen historian pikkujättiläinen s 900–904 (Vihavainen); Näin saatiin presidentti. Raportti Kekkosen kauden päättymisestä ja vuosikymmenen presidentinvaaleista 1982. Toim. Hannu Savola. Helsinki: HS 1982; Mauno Koivisto. Koko kansan presidentti. Toim. Heikki Kymäläinen. Helsinki: Kirjayhtymä 1982.

<sup>172</sup> Matti Hako: Viestikapula. Tallentaja 1/1982 (Hako 1982) s 3, myös lainaukset.

socialidemokraattien viidestä ministeristä. Hän oli tehtävässä vuoden viimeiseen päivään saakka, ja sitten kulttuuriministerinä jatkoi liiton puheenjohtaja Arvo Salo vuoden 1982 viimeisestä päivästä toukokuulle 1983.<sup>173</sup> Kaarina Suonio siirtyi Kalevi Kivistön tilalle opetusministeriksi. SKDL:n kolmen ministerin irtautuminen hallituksesta vuoden 1982 lopulla aiheutti muutamia muitakin henkilövaihdoksia. *Aikamerkin* Merja Hurrille antamassaan haastattelussa ministeri Suonio korosti sivistysjärjestöjen merkitystä ja toivoi niiden antavan suuremman panoksen myös kulttuurin alueella. Kaarina Suonion laatima TSL:n opintoaineisto *Mielenterveys työelämässä* kuului jatkuvasti kerhojen suosituimpiin aiheisiin.<sup>174</sup>

Koivisto riisui pelkällä rauhallisella olemuksellaan ja julkisella vähäeleisyydellään presidentin roolista siihen vuosikymmenien varrella kertynyttä ylimääräistä valtaa. Kuten Jorma Kallenautio on luonnehtinut, hänen puheisiinsa ei sisällynyt ”kekkosmaista profetallisuutta ja julistusta”. Muistettakoon samalla kuitenkin myös Kalevi Sorsan luonnehdinta Koivistosta sodan ajan kaukopartiomiehenä, joka ”tähtää kauas, ei paljon hiisku tavoitteistaan, iskee rajusti, häipyä ja peittää jälkensä”. Koivisto painotti parlamentarismia ja antoi tukensa valtioneuvoston sekä eduskunnan toiminnalle. Hän myös kannusti Sorsan hallitusta aloitteellisempaan ulkopoliittikkaan. Presidentin vallan rajaaminen oli hänen toimintansa yhtenä ohjenuorana.<sup>175</sup>

Suomen kansainvälinen asema säilyi vakaana. Huomattavia muutoksia maailmanpolitiikan asetelmiin aiheutui 1980-luvun puolivälissä Neuvostoliitossa aloitetusta uudistuslinjasta. Lyhyesti ilmaisten puoluejohtaja Mihail Gorbatshovin johdolla pyrittiin yhä vaikeutuneemmassa tilanteessa välttämättömiin yhteiskunnallisiin uudistuksiin: *perestroikalla* tarkoitettiin taloudellista uudistamista ja *glasnostilla* avoimuutta. Maa alkoi askeltaa noin seitsemän vuosikymmenen mittaisen kommunistisen välivaiheen jälkeen uudelleen kohti avointa kapitalismia, eikä se tullut tapahtumaan aivan järjestyneesti ja tasapainoisesti.<sup>176</sup> Suomi ja presidentti Koivisto tarjosivat hyviä palveluksia kylmän sodan liennyttämiseksi idän ja lännen välillä. Keskustelukumppaneina Yhdysvalloissa olivat republikaanipresidentit Ronald Reagan ja erityisesti George Bush vanhempi.

Kevään 1983 eduskuntavaaleissa SDP kasvatti paikkamääräänsä viidellä saaden 57 paikkaa. Toinen voittaja oli keskustapuolue kahdella paikalla, tuloksena 38 kansanedustajaa. Kokoomus menetti kolme paikkaa ja sai 44. SKDL menetti yhdeksän paikkaa ja sai 26 kansanedustajaa. Hallituksesta irtautuminen muutamaa kuukautta ennen vaaleja ei tuonut lisäarvoa, kävi päinvastoin. Yllättävintä oli SMP:n uusi nousu peräti 17 kansanedustajan ryhmäksi. Kalevi Sorsa muodosti toukokuussa 1983 neljännen hallituksensa. Se nojautui tutusti keskustapuolueeseen ja lisäksi ruotsalaiseen

<sup>173</sup> Salo hyödynsi sitten kulttuuriministeriyden vuosilukuja 1982–83 eduskuntavaalikampanjassaan keväällä 1983, mutta noste ei aivan riittänyt.

<sup>174</sup> Merja Hurri: Sivistysjärjestöt vastalääkettä yksityistymiselle. *Aikamerkki* 3/1982.

<sup>175</sup> Vuosisatamme Suomi s 273–274 (Kallenautio); Sorsa 1995 lainaus s 116; Suomen poliittinen historia 1809–1999 s 314–316 (Nevakivi). – Tarkennettakoon yleistä käsitystä: Koivisto ei ollut kaukopartiomiehenä, mutta sen sijaan 1944 luutnantti Lauri Törnin johtamassa erityisyksikössä, sissikompaniassa.

<sup>176</sup> Ks. esim. Vihavainen, Ketola s 273–281.

kansanpuolueeseen, mutta hieman yllättäen myös SMP sai kaksi salkkua. Toinen suomalaisen politiikan muutos oli, että tämä hallitus istui koko eduskuntavaalikauden, yhteensä 1455 vuorokautta. Kaarina Suonio jatkoi opetusministerinä toukokuun loppuun 1986.

Kevään 1987 eduskuntavaalit toivat jälleen uusia kannatuslukemia ja niihin palataan tarkemmin jatkossa. Hallitusratkaisu poikkesi pitkästä linjasta, sillä vaalivoittaja kokoomusta ei enää voitu jättää huomiotta. Presidentti sivuutti kuitenkin keskustapuolueen, kokoomuksen ja ruotsalaisen kansanpuolueen puheenjohtajien tekemän ns. kassakaappisopimuksen puhtaasta porvarihallituksesta. Kokoomuksen Harri Holkeri muodosti enemmistöhallituksen, ns. sinipunahallituksen, jonka kokoonpanoon tulivat mukaan myös ulkoministeri Sorsan johdolla sosialidemokraatit, ruotsalainen kansanpuolue ja SMP. Tämänkin hallitus istui seuraaviin, vuoden 1991 eduskuntavaaleihin saakka.<sup>177</sup>

### Uudelle kaudelle

Arvo Salon ennuste piti paikkansa: Mauno Koivisto valittiin uudelle kuusivuotiskaudelle kevättalvella 1988; ei suoralla äänestyksellä, vaan toisella kierroksella 189 valitsijamiehen valitsemana.<sup>178</sup> Otsikot jäivät hieman pienemmiksi verrattuna kuuden vuoden takaiseen kampanjaan ja tulokseen. Äänestysprosenttikin supistui noin 4,5 prosenttiyksikköä edellisestä kerrasta ja oli runsaat 83 prosenttia.<sup>179</sup>

Yhdeksi osaksi vaalikampanjaa kokosi Työväen Sivistysliitto pienen, taskuun sopivan, kymppin hintaisen (noin 3 euroa) sinikantisen kirjusen *Presidentti 88*. Se oli tarkoitettu työkaluksi valitsijamiesehdokkailla, vaalityöntekijöille ja muillekin kannattajille. Sen mainittiin soveltuvan myös lisämateriaaliksi opintokerhoihin ja alustusten pohjaksi. Koiviston TSL-toimintaa ei sivuilla mainittu. Kirjasessa kerrattiin lyhyesti Koiviston siihenastista uraa, ulkopoliittikan perusteita, YYA-sopimusta, vaalilainsäätöä, vaalitulastoja ja aiempia presidentinvaaleja sekä annettiin käytännön tietoja äänestämisestä. Julkaisuun antoivat lyhyet lausunnot SDP:n puheenjohtajaksi Kalevi Sorsan jälkeen valittu Pertti Paasio, SMP:n puheenjohtaja Pekka Vennamo sekä Pro Koivisto -liikkeestä ministeri Esko Rekola.

Lainsäädäntöneuvos Lars Dufholm kirjoitti kirjaseen historia-artikkelin ”Kuninkaanvaalista toisen

<sup>177</sup> Ks. esim. Suomen historian pikkujättiläinen s 851, 904–906 (Vihavainen); Suomen poliittinen historia 1809–1999 s 317–324 (Nevakivi).

<sup>178</sup> Koiviston vaaliliitto sai lähes puolet äänistä, 48,9 prosenttia, keskustapuolueen Paavo Väyrynen sai 20,6 prosenttia ja 68 valitsijamiestä, kokoomuksen Harri Holkeri 18,4 prosenttia ja 63 valitsijamiestä, Liike 88:n ehdokas Kalevi Kivistö sai 10,7 prosenttia ja 26 valitsijamiestä. SKP:n vähemmistön muodostaman Demokraattisen vaihtoehdon (Deva) Jouko Kajanoja ei saanut 1,4 prosentin kannatuksella valitsijamiehiä lainkaan.

<sup>179</sup> Vaalit 1982 ja 1988: Suomen virallinen tilasto (SVT): Presidentinvaalit verkkojulkaisu. ISSN=2242–3672. 2000, Tasavallan presidentinvaalit 1919–1994. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 21.5.2020]. Saantitapa: [http://www.stat.fi/til/pvaa/2000/pvaa\\_2000\\_2004-05-31\\_kat\\_001.html](http://www.stat.fi/til/pvaa/2000/pvaa_2000_2004-05-31_kat_001.html).

tasavallan kansanvaaliin”, Ulkopoliittisen instituutin johtaja Kari Möttölä puolestaan Suomen ulkopoliittisesta linjasta ja oikeusministeri Matti Louekoski otsikolla ”Kansa valitsee presidentin”. Mukana oli myös rouva Tellervo Koiviston haastattelu, ohjelmatiedot Koiviston maanlaajuisesta, joskin ajallisesti lyhyestä vaalikiertueesta sekä vaalitoimistojen osoitteet pääkaupungissa. SMP tuki ehdokasta puolueena ja ruotsalaisen kansanpuolueen sisällä oli erityinen Pro Koivisto -liike.<sup>180</sup>

Koiviston toiselle kaudelle ajoittui historiallisen suuria kansainvälisiä muutoksia, joihin ei tässä ole tarpeen yksityiskohtaisemmin mennä. Neuvostoliiton uudistuslinja tuotti vähitellen muutoksia, mutta ei välttämättä aivan uudistajien toivomalla tavalla. Hallinto ja taloustilanne heikkenivät, kommunistisen puolueen valta-asema mureni. Kaikesta seurasi suuren maan hajoaminen. Sen ote itäisen Euroopan maihin heikkeni, ja samalla niissäkin alkoi irrota kommunistien ote hallinnosta. Vanhasta toimintakulttuurista oli kuitenkin vaikea irtaantua.

Suurvaltojen välinen kylmä sota päättyi. Berliiniä jakanut ja suureksi symboliksi muodostunut muuri murrettiin syksyllä 1989. Saksojen yhdistyminen käynnistyi. Baltian maissa voimistuivat äänet neuvostohallinnosta irtautumiseksi. Neuvostoliitto muuttui eräiden vaikeuksien ja vanhoillisten elokuisen vallankaappausyrityksen jälkeen virallisesti jälleen Venäjäksi vuoden 1991 lopulla. Ensimmäiseksi presidentiksi valittiin Boris Jeltsin. Baltian maille, Virolle, Latvialle ja Liettualle koitti uudelleen itsenäisyyden aika vuonna 1991.<sup>181</sup>

Suomi tunnusti Venäjän Neuvostoliiton seuraajaksi joulukuun 1991 lopulla. Samalla tunnustettiin siitä irtautuneiden useiden ns. IVY-maiden itsenäisyys. YYA-sopimus todettiin väistyneeksi, ja tammikuussa 1992 solmittiin Suomen ja Venäjän väliset uudet valtiolliset perussopimukset poliittisesta, taloudellisesta ja myös lähialueyhteistyöstä.<sup>182</sup>

----

---

<sup>180</sup> Presidentti 88. Toim. Helvi Ollikainen. Helsinki: TSL 1987, 64 sivua. Vaalia pohjustettiin myös muun muassa kookkaalla teoksella Mauno Koivisto presidenttinä. Teksti Jaakko Iloniemi, toimittaja Keijo Immonen. Helsinki: Kirjayhtymä 1987, 176 sivua. Jo edellisiin presidentinvaaleihin oli Sivistysliitossa tehty kovalla kiireellä vastaavanlainen pieni julkaisu ”Presidentti 82” (TSL vuonna 1981 s 10, kuvateksti).

<sup>181</sup> Neuvostoliiton muuttumisesta Venäjäksi Vihavainen, Ketola s 282–298; ks. myös Pekka Hakala: Suuri ja sekava Venäjä. Helsinki: HS 2008, eri kohdin.

<sup>182</sup> Suomen poliittinen historia 1809–1999 s 330–331 (Nevakivi); ks. presidentin omia muistelmia kahdelta kuusivuotiskaudelta sisäpolitiikan osalta Mauno Koivisto: Kaksi kautta I. Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994. Helsinki: Kirjayhtymä 1994; ulkopoliitiikan osalta sama: Historian tekijät. Kaksi kautta II. Helsinki: Kirjayhtymä 1995.